

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

FEBRUARIE 2003

magazin istoric

Anul XXXVII – serie nouă – nr. 2 (431)
februarie 2003

<http://www.itenet.ro/history/magazin.htm>
e-mail: mistoric@itenet.ro

1 Deși poeții nu au dat curs dorinței lui Augustus de a fi eroul unei epopei care să-l descrie asemenea lui Ahile, el s-a arătat îngăduitor față de lumea literară

2 Începând din veacul XII, cântecele de iubire au fost tot mai prețuite. Interpretate de trubaduri (care în spațiul german se numeau *Minnesinger*), ele erau nelipsite de la curțile nobiliare, cum ne arată și această miniatură din secolul XIV

3 Când Iisus a fost de 40 de zile, părinții lui, spre a împlini legea lui Moise, l-au dus în biserică, unde l-au întâmpinat Simeon și Ana profeta. Sărbătoarea Întâmpinării Domnului se celebrează la 2 februarie

4 La Muzeul Național de Istorie a României puteți pătrunde, prin obiectele etalate într-o expoziție permanentă, în lumea în care au trăit bunicii și străbunicii noștri. Iată câteva dintre ele (citite începând de sus): bombonieră din porțelan de Meissen; gramofon; o mașină de scris din 1900; evantaie din mătase; tablou în ulei, din a doua jumătate a veacului XIX; sfeșnic cu șase brațe; statuie reprezentând o femeie

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

**Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)**

**Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA**

**Consiliul științific:
academician DAN BERINDEI,
academician VIRGIL CÂNDEA,
academician
DINU C. GIURESCU**

**Redactor-șef
Dorin Matei**

**Secretar general de redacție
Florentina Dolghin**

**Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan**

**Secretar de redacție
și macheta artistică
Theodor Lianos**

**Director economic
Doina Pascu**

**Documentare
Mădălina Geambașu**

**Corectura
Georgeta Apreotesei**

**Secretariat:
Constanța Avram,
Floarea Dragne**

**Difuzare
Constantin Mușat**

**Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș**

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă
Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287. Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70711, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

februarie

2003

**4 Prosperitate
prin politica externă**
C. POPIȘTEANU

**5 Cuvântul topit
în slovă**
*În 2008, tiparul
românesc împlinește
500 ani*
V. CÂNDEA

**8 Un cavaler
dintr-o altă eră**
*La despărțirea de
Ștefan Issarescu*
A. BREZIANU

O DRAMĂ ÎN DOUĂ ACTE

**11 Cu gloanțele
pe urmă**
*Plecarea regelui
Carol II din țară,
septembrie 1940*
P. ȚURLEA

16 Vieți salvate
*Pogromuri dejucate
la Galați*
T. WEXLER

18 Entuziasm și haos
*„Vă ordon treceți
Prutul!” Ce a urmat...*
AL. DUȚU

**23 Românii
din Kazahstan**
Deportați din Bucovina
G. MACRIN

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

**27 Administratorul
moșiei Hangu
către Ileana Sturdza**
G. FILITTI

**33 Unde-i unul
e puterea.**
*Carol II: strategii
ineficiente*
S. ALEXANDRESCU

**37 Cuvântul care
eliberează... și ucide**
*Cenzura la începuturile
Romei imperiale*
GH. CEAUȘESCU

EVENIMENT

40 Străbunicii noștri...
*În vizită la
Muzeul Național
de Istorie*
M. IONIȚĂ

**41 Socialism
cu lavalieră**
*Scrisori de la
Ioan Nădejde*
A. GOROVEI

46 Ceangăii
un nume, două realități
J. NOUZILLE

52 Un ambasador
și șase președinți

Anatoli Dobrinin,
martor în Malta

F. DOLGHIN

57 Plămadă
pentru națiune

Opera de mecenat
a lui Emanuil Gojdu

C. SIGMIREAN

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Franța
de peste mări și țări
Evadarea peste Pirinei
și înrolarea
în armata lui de Gaulle

H. CABANNES

71 Cea mai mare
scenă a țării,
cu diagonală în cm
*Epoca de aur
a teatrului TV în direct*
M. RADNEV

75 Colaborare
tovărășească: un cal,
un pui

Sovromurile

F. BANU

79 Și reclama
are o istorie...

T. STĂNESCU-
STANCIU

83 Tristan și Isolda,
în versiunea lui Wagner

Iubirea la germani

R. BERGMANN

HOOVER
INSTITUTION

92 Maniu în familie
L. COSOVANU

93 Istoricii militari
vin la București
P. OTU

RUBRICI

36 Amprente în timp

62 Ecouri
R.I. BUDURA

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

88 În București,
acum 50 ani
I. LĂCUSTĂ

74; 94; 95
Blitz... Concurs; Rebus;
Dialog

INTELIGENȚA POLITICII EXTERNE

Să aruncăm măcar o simplă privire asupra istoriei noastre mereu gata de sincopă și totuși mereu renăscută. Ne-au ferit de sincopa finală și fatală a neamului nostru nu numai eroismul legendar al românilor, dar în egală măsură iscusința diplomatică a marilor voievozi, domnitori și regi, a tuturor marilor noștri oameni de stat. Să amintim doar două-trei episoade grave, cruciale, în care fără marea politică externă românească n-am fi fost în stare să ne menținem statul. Dacă în 1916-1917, când autoritățile centrale ale țării în frunte cu regele au fost nevoite să se disperseze la Iași, nu ar fi rămas la București o garnitură de oameni politici care să reprezinte România în relațiile cu puterile centrale învingătoare și să o apere cu armele diplomației, ar fi fost vai și amar de biata țară românească; dacă după ce Ionel Brătianu s-a luptat ca un leu pentru drepturile României la Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920 nu am fi avut aceeași inteligență românească de a-l putea înlocui cu dr. Cantacuzino și Nicolae Titulescu, care au semnat Tratatul de la Trianon, am fi rămas în impas; dacă în toată perioada interbelică nu ar fi existat consensul tuturor partidelor politice, oricâte rivalități ar fi existat (minus extremiștii de stânga sau de dreapta) pentru o politică externă a României Mari, atunci cauza statului unitar ar fi fost deservită.

Dacă în toate acele timpuri (fără a mai socoti războiul, lovitura de stat salvatoare de la 23 august 1944, perioada dictaturii comuniste, ce vor trebui serios analizate critic și complet, întrucât România a continuat să existe în viața internațională și în acele apăsătoare împrejurări), necesitatea poli-

CRISTIAN POPIȘTEANU

românești pe parcursul a 19 luni ar scoate la iveală mai multe valențe decât ar putea pretinde oricine. Și, repet, — într-o stare a națiunii în care confuzia și lipsa de concordie generală, ca și carentele și greșelile Puterii, nu au fost nici mici și nici puține. Dar în care s-a mers înainte, lăsându-se în urmă mereu mai mult leș. Desigur nu tot, desigur nu îndeajuns. Și într-o atare situație, politica externă a devenit generatoare de echilibre, generatoare de potențială prosperitate, generatoare, în sfârșit, de mijloace și instrumente diplomatice, financiare și tehnologice, pentru a continua pe singura cale preconizată la 22 decembrie 1989 [...]

Iar politica externă românească — trecută

prin veacuri de luptă diplomatică și de aspre experiențe și prin furtunile ultimelor 19 luni — se poate inspira mai departe din conceptul titulescian: „Vrem prietenia tuturor marilor puteri, vrem prietenia tuturor vecinilor noștri, vrem prietenia tuturor țărilor mari și mici, dar în treburile noastre nu acceptăm decât voința poporului român.”

(Accente,
Editura Silex, 1997)

Prea devreme, vor spune, poate, unii. Mai sunt încă cinci ani până când vom aniversa 500 de ani de tipar românesc. Atunci, la 10 noiembrie 1508, se încheia tipărirea liturghierului slavon de către călugărul Macarie, la inițiativa domnitorului Țării Românești Radu cel Mare.

Noi am considerat însă bine venită ideea domnului academician Virgil Cândea de a atrage atenția, încă de acum, asupra unui eveniment cultural cu semnificații ce depășesc cu mult granițele României și care ne poate permite să marcăm limpede rolul culturii române în această parte de lume. Vom publica deci și alte articole pe tema istoriei tiparului românesc, constant și cu consecvență, în anii rămași până în 2008. Nădăjdum ca Academia Română, Ministerul Culturii și Cultelor, Ministerul Afacerilor Externe, toți cei interesați, să recepționeze acest mesaj și marea sărbătoare să poată fi pregătită cum se cuvine.

ÎN 2008 - CINCI SECOLE DE TIPAR ROMÂNESC

Academician VIRGIL CÂNDEA

Bibliografia românească veche publicată între 1903-1944 de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simionescu s-a amplificat în a doua jumătate a secolului XX prin depistări de tipărituri necunoscute, dar capitolul datorat românilor din istoria tiparului nu a fost notabil modificat. Dimensiunea nouă a cercetărilor întreprinse în ultimele decenii în acest domeniu a fost aceea a tehnologiei cărții imprimate, a organizării tiparnițelor, a pregătirii lucrătorilor și specializării lor, a difuzării tipăriturilor. Imaginea de ansamblu asupra artei imprimeriei la noi s-a îmbogățit și clarificat prin asemenea investigații, sistematizate și sporite recent prin contribuții proprii de domnul Dan Bădără, în remarcabila sa teză de doctorat *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, care tratează anume despre activitatea tipografiilor noastre în anii 1678-1716*. Mai puțin studiată ni se pare a fi rămas problema tiparului românesc ca factor de cultură națională și europeană, rolul lui în relațiile noastre cu alte medii intelectuale, funcțiunile lui ca instrument de comunicare cu acestea și contribuția pe care a avut-o în compunerea unei imagini a culturii românești în lume. Dar pentru pregătirea marelui jubileu din 2008 credem că totmai spre răspunsuri la asemenea întrebări se cuvin concentrate cercetările și reflecțiile privind istoria tiparului românesc.

Statutul de autonomie al Țărilor Române în cadrul Imperiului otoman le-a permis relativ repede adoptarea tiparului, prohibit timp de secole în cel mai mare stat islamic din lume și tolerat apoi numai în comunitățile creștine din Orientul Apropiat, unde arta

imprimeriei se va implanta durabil în 1706, totmai cu ajutorul românilor. Dar care a fost spațiul cultural străbătut de cărțile tipărite de români? Cum erau apreciate ele de cărturarii străini? Ce a însemnat contribuția românilor la pătrunderea tiparului în alte culturi și cum au contribuit cărțile imprimate din inițiativa și prin strădaniile lor la propășirea acelor culturi?

În articolul de față ne referim la cărțile publicate de români sau cu sprijinul lor în limbi străine – slavonă, greacă, arabă, georgiană –, singurele susceptibile să treacă hotarele unei culturi scrise într-o limbă de folosință strict locală. Pentru că despre cărțile în limba

slavonă bisericească tipărite la noi există azi informația cea mai abundentă, nu ne vom opri asupra lor. De tipăriturile românești în limba greacă s-au ocupat cu predilecție, de peste un secol, specialiștii studiilor neoeleene, dar uneori regula *sum cuique tribuere* a fost uitată. Nu s-a subliniat suficient faptul că ediții ale unor opere celebre ale Părinților bizantini sau ale teologilor greci mai noi au fost realizate de cărturari și meșteri tipografi români, au fost culese, diortosite și tipărite cu caractere turnate și fasonate sau chiar gravate de ei, uneori în limbi și cu litere cu care nu erau obișnuiți, că toate etapele unei tehnologii complexe, laborioase și delicate erau asigurate de *jătari* (zețari, culegători și paginatori), *drugari* (mănuitorii preseii tipografice), *pilicari* (ucenicii care tamponau formele cu cerneală), mai totdeauna „oameni ai locului”, care-și făcuseră din imprimerie un nobil meșteșug și o ascultare călugărească. În istoriografia tiparului arab s-a putut contesta rolul lui Antim Ivireanul sub cuvânt că nu cunoștea limba arabă (după propria-i mărturisire); cunoștea în schimb turca scrisă tot cu caractere arabe, ceea ce i-a permis să graveze literele folosite pentru *Liturgierul* din 1701, *Ceaslovul* din 1702 și trimise apoi la Alep. Tot așa, în istoria tiparului gruzin rolul lui Mihai Iștvanovici, ucenicul ardelean al lui Antim, este incomplet cunoscut. Revenit în Georgia după călătoria din 1712 în Olanda, activitatea lui continuă în această țară de adopțiune, cu rezultate aparent ignorate în bibliografia noastră de specialitate.

Se știa în cercurile învățaților apuseni, cel puțin din secolul XVI, că în Moldova și Țara Românească se păstrează manuscrise rare de opere ale Părinților bizantini, iar pentru procurarea lor bibliotecile princiare sau

mănăstirești de la noi au fost stăruitor cercetate. Progresele tiparului vor permite însă, către sfârșitul secolului XVII, publicarea acestor scrieri în ediții princeps, chiar în Țările Române.

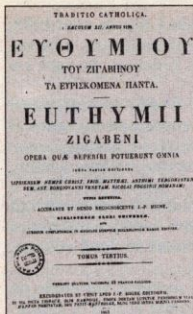
Prima dintre ele este aceea a *Operele complete* ale lui Simeon, arhiepiscop al Thessalonicii (în anii 1410-1429), tipărită în mănăstirea Cetățuia din Iași în noua tipografie a Patriarhiei de Ierusalim, atelier organizat și echipat de Mitrofan, episcop al Hușilor. Manuscrisul, îngrijit și diortosit de învățatul grec Ioan Molibdos Perinthios, a fost așadar imprimat de meșteri români și cu cheltuiala domnitorului Moldovei. Operele arhiepiscopului de Thessalonica erau inedite și

de interes deosebit pentru teologii creștini de pretutindeni. În 1866, abatele J.P. Migne retipărește ediția de la Iași, ca volumul 155 al cunoscutului său corpus *Patrologiae cursus completus, series graeca*, apărut la

Paris în 167 de volume în anii 1857-1866. Titlul latin al ediției Migne este *Symeonis Thessalonicensis Archiepiscopi Opera omnia, Iassii in Moldavia, anno 1683 graece; latine vero nunc primum edita*. Traducerea latină era adăugată acum pentru prima oară originalului grecesc.

Activitatea bogată a Patriarhului Dosithei al Ierusalimului într-o perioadă de aspre controverse între teologii din Apusul și Răsăritul creștin a avut drept consecință scoaterea din colbul bibliotecilor mănăstirești ortodoxe a numeroase manuscrise de scrieri dogmatice grecești târzii, editate apoi nu numai separat, ca Simeon al Thessalonicii, ci și în cuprinsul cărților publicate de Dosithei în Moldova și Țara Românească. Nu ne vom opri asupra lor. Ele sunt consemnate în erudita teză de doctorat a preotului Ioan Dură privind activitatea lui Dosithei al Ierusalimului în Țările Române și relațiile lui cu Biserica noas-

că edițiile lui Dositei, printre cele mai importante în tiparul de limbă greacă al timpului, apăruseră cu pricepere, osteneală și cheltuială românească, că ele erau deopotrivă, sub un anumit raport, determinant pentru punerea lor în circuitul cultural, o realizare a românilor – domnitori, cărturari, ierarhi sau meșteri tipografi, ca Mitrofan episcopul, Dimitrie Pădure, Dionisie Monahul, Antim Ivireanul (un cărturar român prin adopțiune) și, firește, mulți ucenici ai lor.

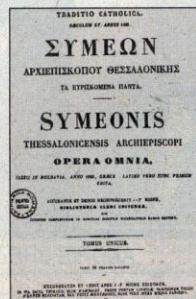
Vom adăuga la acest transfer de texte patristice în cultura occidentală prin tipar românesc *Panoplia dogmatică*, scriere alcătuită de împăratul teolog Alexios Comnen (1081-1118), dar definitivată de un monah învățat contemporan, Euthymios Zigabenus. Ea fusese imprimată mai întâi de Franciscus Zinus, la Veneția, 1555, numai în versiune latină. Din inițiativa lui Athanasie, Mitropolit al Distriei (Siliștra), cartea a fost publicată la Târgoviște, 1710, în tipărița Mitropoliei Ungrovlahiei. Textul a fost îngrijit și diortosit de ieromonahul Mitrofan Gregoras din Dodona, căruia i se datorează corectura mai multor cărți grecești tipărite între 1705-1715 în Principate. Apărută în tipografia Mitropoliei, continuatoarea a atelierelor anterioare ale lui Antim Ivireanul de la Snagov și Râmnic, îi menționează numele pe pagina de titlu nu din complezență, ci îl indică efectiv pe cel răspunzător de execuția tehnică a cărții, cum a înțeles, de altfel, și J.P. Migne, care republică integral *Panoplia* de la Târgoviște drept volumul 130 al *Patrologiei* sale, Paris, 1865, sub titlul *Euthymii Zigabeni*

tră (Atenă, 1977). Părintele Dură indică de asemenea numeroasele texte preluate de Migne din aceste tipăriri grecești din Principate și reeditate în diverse volume din *Patrologia* lui, dar nu se oprește asupra faptului – care face obiectul articolului de față –

Opera quae reperiri potuerunt omnia juxta varias editiones [...] Anthimi Tergobysten [...] typis repetita. De observat că Migne reproduce și epistolele dedicatorii ale edițiilor princeps, așadar, prin volumele 130 și 155 ale *Patrologiei*, numele lui Gheorghe Duca, Constantin-vodă Brâncoveanu și al fiului său Ștefan sunt readuse cu mari laude, peste un veac și jumătate, în atenția cărturarilor moderni.

Despre relațiile româno-georgiene prin tipar nu pot adăuga decât convingerea formulată la Tbilisi, în 1996, după discuții cu specialiștii din Academia Gruzină de Științe, că subiectul trebuie și el reluat sistematic pe bază de documente, luminat de o bună cunoaștere a transformărilor din cultura georgiană – și ea, în secolul XVIII în curs de modernizare – prin cercetări întreprinse de românii cunoscători de georgiană și de georgieni cunoscători de limbă română. Există astfel de specialiști chiar la București, ca doamna Zaira Samkharadze, scriitoare, perfectă cunoscătoare de gruzină și română, care însă nu a fost niciodată solicitată pentru un proiect la care ar fi fost bucurioasă să

participe, și anume studiul tipăriturilor georgiene de la începutul secolului XVIII, din tipărița adusă de Mihail Iștanovici din Țara Românească, pentru a se stabili definitiv rolul acestui meșter, rolul tipăriței lui și astfel, contribuția românească la in-

troducerea tiparului în Georgia.

Sunt numeroase alte aspecte ale istoriei tiparului românesc – pentru români și pentru popoarele ortodoxe din Estul Europei și din Orientul Mijlociu și Apropiat – asupra cărora socotim potrivit ca istoricii români să revină sau să le aprofundeze în timpul care ne-a mai rămas până în anul 2008, în așa fel încât să putem întâmpina cum se cuvine această mare sărbătoare a culturii române. ■

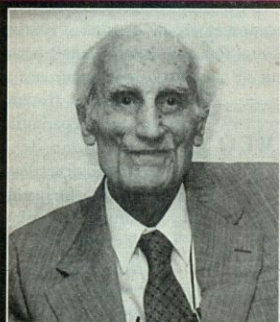
Scriitorul și omul de cultură Andrei Brezianu s-a stabilit în Statele Unite în anul 1985. Între 1971-1984 a făcut parte din redacția revistei Secolul 20, iar după emigrare, a lucrat în redacția Serviciului de limbă română al postului de radio Vocea Americii, pe care l-a condus între anii 1991-2001.

A publicat documente de interes istoric, dintre care spicui: o serie de informații inedite despre legătura dintre umanistul român Nicolaus Olahus și cărturarii Erasmus și Morus, în Revue des Etudes Sud-Est Europeennes, volumul Scrisori din Războiul Independenței, cuprinzând corespondența inedită – de familie și de pe front – a maiorului Eftimie Ulescu, unul dintre eroii bătăliei de la Smârdan (Editura Militară, 1977). Andrei Brezianu a semnalat în țară și cea dintâi monografie europeană consacrată Războiului de Independență (necunoscută până în 1977 publicului din România). Este vorba despre cartea căpitanului britanic H.M. Hozier The Russo-Turkish War (Războiul ruso-turc), apărută în două volume, la Londra (1877, 1879).

Opera literară a domnului Andrei Brezianu publicată în țară numără volumele de eseuri: Odiseu în Atlantic (Dacia, 1977) și Translații (Dacia, 1982); prozele: Ieșirea la țarmuri (Cartea Românească, 1977) și Castelul Romanului (Cartea Românească, 1981), precum și numeroase traduceri din literaturile engleză și americană.

Andrei Brezianu este autorul primului dicționar enciclopedic în limba engleză consacrat Basarabiei și Moldovei, The Historical Dictionary of the Republic of Moldova, apărut în seria de dicționare istorice europene a prestigioasei edituri americane Scarecrow Press, în anul 2000.

Domnia sa ne-a trimis, prin intermediul domnului Cristian Păunescu, director în Banca Națională a României, o evocare a lui Ștefan Issărescu, dispărut în luna decembrie a anului trecut.

LA PLECAREA DINTRE NOI A DOCTORULUI ȘTEFAN ISSĂRESCU (1906-2002)

ANDREI BREZIANU (Washington)

Martor al unui veac zbuciumat, reprezentant al generației morale care a dat României o seamă de voci alternative răsunând, la timp de izbeliște, și de peste hotare, doctorul Ștefan Issărescu rămâne, pentru mulți dintre români, una dintre acele conștiințe cu rol de punte, nu doar între mari di-

viziuni ale timpului trăit, ci și între durerile disjungeri care au făcut – din intervalul dintre calmul început de secol XX și vâltoirile de mai târziu – una dintre cele mai dramatice epoci din întreaga noastră istorie: o epocă ce avea să facă din dânsul, ca și din mulți alții, conștiințe vii în mijlocul unui

derutant fenomen istoric – prin amploare și dimensiuni, fără precedent în memoria poporului nostru –, anume diaspора.

Plecat din țară la vreme de pace, curând după încheierea studiilor juridice la Facultatea de Drept a Universității din București (1932), Ștefan Issărescu avea să fie prins de

al doilea război mondial printre străini. Urmând vocația altor studii, își ia doctoratul în medicină, în 1942, la Universitatea Carolina din Praga, aflată atunci sub ocupație germană. Suferă ulterior rigorile regimului nazist și în faza finală a conflagrației mondiale este internat într-un lagăr de concentrare.

Eliberat de Aliați, devine, la finele anilor '40, asistent al directorului Serviciului Medical de pe lângă Organizația Mondială pentru Refugiați. Misiunile acesteia, executate sub egida O.N.U., îl poartă pe tânărul doctor Issărescu prin multe țări, pe diverse meridiane ale globului, legate între ele de prioritățile programului pentru refugiați al organizației mondiale.

În 1953, Ștefan Issărescu se stabilește în Statele Unite, unde își continuă pregătirea profesională, cu studii într-o disciplină medicală de vârf, la Institutul de Studii Nucleare din Oak Ridge, Tennessee. Practică medicina la New York și Boston, iar din 1960 și până la pensionare, în 1979, ocupă funcția de director al Secției de Laboratoare din cadrul așezământului medical „Veterans Administration Hospital”, din Providence, Rhode Island.

Se căsătorește în 1954 cu o ilustră exilată, principesa Ileana a României. Căsătoria lor se desface în 1965, principesa pregătindu-se să intre

la mănăstire, unde avea să se călugărească sub numele de Maica Alexandra (*Magazin istoric*, nr. 6/2000). După mai mulți ani, în 1974, Ștefan Issărescu s-a recăsătorit cu dr. Patricia Kennedy, membră a uneia dintre cele mai vestite familii americane, care i-a fost soție devotată până în ultimele clipe.

Dar nu neapărat aceste momente de viață personală și nici succesele încununând o carieră intelectuală exemplară fac astăzi din doctorul Ștefan Issărescu un reper de memorie pentru românii de pretutindeni, ci, în primul rând, prezența sa ca om de curaj și atitudine civică, precum și rolul său – discret, dar ferm – de ferment activ în sânul diasporei și exilului cultural românesc din America, atât înainte, cât și după momentul de răscruce 1989.

În lungile decenii ale robiei comuniste impuse țării, Ștefan Issărescu și-a asumat, cu demnitate, condiția și rigorile exilului, angajându-se, așa cum permiteau împrejurările, să lupte din exterior pentru cauza libertății și demnității României.

„Patria este dragostea de leagăne și de morminte”, a scris Nicolae Iorga. Fidel în spirit memorabilei definiții, acest român născut în 1906, în portul dunărean de graniță Turnu Severin, și-a purtat patria în inimă și cuget până la ultima suflare. Fără a fi fost niciodată, în sens pro-

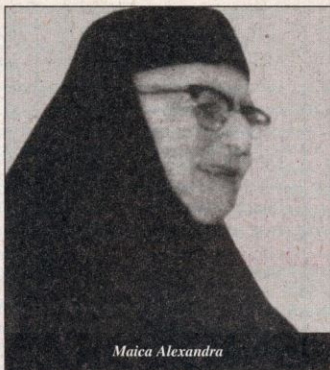
priu, un om politic, ci în primul rând o conștiință morală, animată de un simț profund al valorilor sădite în tradiție și cultură, Ștefan Issărescu a îndeplinit cu rectitudine și devotament, în serviciul libertății de a cultiva – nestincherit de ideologii – aceste valori, o seamă de importante funcții de răspundere de-a lungul anilor, militând în cadrul comitetului american Adevărul despre România (Truth About Romania) și A.C.O.R.D. (acronimul pentru Ad Hoc Committee for the Organization of Romanian Democracy – Comitetul Ad Hoc pentru Organizarea Democrației Românești), precum și ca membru (ulterior președinte) al secției române a forului internațional The Assembly of Captive European Nations (Adunarea Națiunilor Europene Captive, A.N.E.C.), și al Comitetului Național Român, afiliat A.N.E.C., organizație activă în afara țării de-a lungul deceniilor de dominație străină asupra țărilor Europei de Est.

După 1989 și doborârea finală a barierelor dintre Est și Vest, deși aproape nonagenar, Ștefan Issărescu a revenit în câteva rânduri în țară, punându-și, la vârsta unei nobile, dar prodigios de dinamice senectuți, energiile în serviciul democrației românești și al reînvierii sentimentului regăsit de demnitate națională. Acțiunea sa a fost discretă, indirectă, realizată cu precădere prin con-

tacte personale, prin sprijinul dat unor demersuri de cultură ori de restituire istorică. A jucat astfel, din umbră, rolul unui factor de impuls în promovarea și publicarea unor lucrări inedite ale lui Gheorghe I. Brătianu și Leontin Constantinescu.

Cu doar câteva luni înainte de moarte, dădea publicității, în suplimentul cultural *Aldine al României Libere*, revelația unei surprinzătoare și inedite fațete a lui Mircea Eliade: cea de sfetnic de carte al Principesei Ileana, pe vremea când viitoarea stareță și maică Alexandra întocmea lucrarea ei *Despre Îngeri*.

Frământat până în ultimii săi ani de viață de datoria de a contribui la scoaterea în evidență – dincolo de elementul efemer și tranzitoriu – a unor repere perene de memorie ale națiunii, Ștefan Issărescu rămâne în amintire, poate mai presus de toate, drept animatorul nedescurajat al unui demers cu totul singular, încărcat însă cu o valoare emblematică aparte pentru istoria recentă a României. Este vorba de inițiativa pentru care s-a bătut, de a aduce cu tot prețul în țară rămășițele pământești ale generalului Nicolae Rădescu, ultimul premier constituțional al României democratice, înainte de intrarea statului român în orbita comunismului sovietic. Prin insistențe și în-

Maica Alexandra

tortochete demersuri întreprinse cu răbdare și metodică perseverență, atât pe lângă autoritățile americane, cât și pe lângă guvernul României – cu sprijinul personal deosebit acordat de primul ministru de atunci, Mugur Issărescu – corpul generalului Rădescu a putut fi exhumat din locul său de odihnă din surghiun, cimitirul Cypress Hills, din Queens, New York, și adus în țară, unde a fost reînhumat, la București, cu onoruri militare, în luna noiembrie a anului 2000 (*Magazin istoric*, nr. 1/2001).

Preocupat în chip asiduu de restituirea către tinerele generații a zestrei de istorie și cultură a vechii României, cea nepângărită de apusele dictaturi totalitare ale secolului XX, Ștefan Issărescu a putut trece, în ochii unora, drept o personalitate descinsă din alte timpuri, fixată asupra unor obiective pe nedrept

considerate de către unii ca desuete.

Este adevărat că insistențele și prioritățile lui Ștefan Issărescu nu au fost politice, în înțelesul îngust al termenului. Și este mai cu seamă adevărat că, dimpotrivă, acestea și-au sorbit forța din tinerețe și până la adânci bătrâneți din seva valorilor de temelie, cele din care se înalță cu spor, din lutul cotidian al istoriei, edificiile unei

nații rezistente înaintea timpului.

În acest sens, puntea pe care faptele și atitudinea sa exemplară au aruncat-o între diasporă și țară, între păstrarea unor tradiții proprii vechii României și, pe de altă parte, România renăscută a zilelor noastre, au fost purtătoare de rost și lumină, contribuind la o mai nuanțată și mai dreaptă înțelegere a faptelor care, în istoria unui popor – în surghiun sau acasă –, contează, generație după generație, dincolo de efemer. Fie că vedem în Ștefan Issărescu un mândru semencer al unor vremuri viitoare, îmbelșugate în holde, fie că vedem în el un nobil cavaler al unei alte ere – astăzi apusă poate –, Ștefan Issărescu rămâne, pentru cei care au avut privilegiul de a-i cunoaște fapta, o pildă înaintea căreia conștiințele acelor vii nu pot decât aduce prinosul lor de grațitudine și admirație. ■

CUM A PĂRĂSITT CAROL II ROMÂNIA

Decretele regale cu numerele 3.051, 3.052 și 3.053, primul din 4, celelalte două din 5 septembrie 1940, marchează sfârșitul regimului instituit de regele Carol II la 10 februarie 1938.

Recente investigații de arhivă ne dau posibilitatea să revenim asupra condițiilor în care regele a părăsit țara după abdicare. Sunt documente care n-au reținut

până acum atenția specialiștilor perioadei. Este vorba despre un set de rapoarte ale Sigurantei și ale organelor de Poliție implicate în operațiunea de scoatere a ex-regelui și a suitei lui din țară.

După proclamația din 5 septembrie prin care Carol II ceda prerogativele regale fiului său Mihai I, singura soluție care îi mai rămânea era exilul. Nu numai ieșirea lui ridica mari probleme, ci mai ales cea a Eleni Lupescu, pe care legionarii juraseră să nu o lase să părăsească țara.

Regina-mamă Elena la întoarcerea în țară, întâmpinată de regele Mihai

Dr. PETRE ȚURLEA

În seara și noaptea de 6 septembrie, prin intermediul unor reprezentanțe diplomatice străine la București, s-a încercat găsirea unei soluții rapide de stabilire a lui Carol în străinătate. Convorbirile telefonice pe această temă între legățiile respective și guvernele lor au fost înregistrate. Din conținutul lor rezultă clar că atât persoana fostului rege cât și apropiații săi, îndeosebi Elena Lupescu, nu erau deloc agreați în străinătate.

Telefoane interceptate

Prima convorbire înregistrată a fost aceea dintre ministrul Germaniei la București, Wilhelm Fabricius, și cabinetul ministrului german de Externe, care a avut loc la 20.20:

„București: Vă vorbesc în chestiunea persoanelor care ar pleca în Elveția. Nu s-a cerut încă permisul, dar nici nu se știe dacă vor mai merge acolo. Ministrul de Externe Manolescu mi-a spus că e posibil să plece la Nisa, în Franța, și de acolo în Portugalia și probabil apoi mai departe. Încolo, aici totul merge greu și foarte încet, nu se poate ști ce se va mai întâmpla.“

La ora 21.15 a avut loc o convorbire între Ambasada Franței din București și ambasada aceleiași țări la Berna: „București: Eu mă adresez dvs. la cererea guvernului român, ca să transmiteți un mesaj la Vichy [în Franța neocupată, unde își stabilise sediul guvernul mareșalului Pétain]. Guvernul român întreabă guvernul francez dacă se acceptă ca

regele Carol să se stabilească definitiv în Franța, la proprietatea lui pe care o are în apropiere de Nisa. Trebuie răspunsul foarte urgent, căci trenul special cu care călătorește regele Carol pleacă în astă noapte. *Berna:* Am să încerc să comunic cu Vichy și cum o să am răspunsul, am să vă telefoniez. *București:* El [ex-regele] trebuie să plece în noaptea aceasta și se așteaptă răspunsul ca să poată pleca. *Berna:* Se oprește în Elveția? *București:* Nu știu.“

La orele 23.05, Legația Elveției a sunat la Berna. „*Berna:* [Întreabă] dacă guvernul român dorește o stabilire temporară. *București:* Cât timp? *Berna:* Nu se poate fixa. Natural însă, dacă se va abține de la orice activitate politică. *București:* Sigur. Nu numai guvernul de aici, dar și guvernul iugoslav și italian mă hărțuiesc. *Berna:* De ce? *București:* Pentru tranzit. Eu am fost trezit azi dimineață de însuși ministrul [român] de Externe. *Berna:* Fostul ministru? *București:* Nu. Noul guvern nu s-a format încă. Antonescu a vrut să curețe întâi terenul. Pot să dau limita de termen de o lună de zile? *Berna:* Da. Pentru cealaltă persoană însă [Elena Lupescu] numai 10 zile, pentru că noi nu avem intenția s-o ținem aici [...]. Regele a fost sacrificat situației. *București:* E învinuit că prin politica lui a dus la mutilarea României. *Berna:* După plecarea lui se va restabili totul? *București:* Sper. Singura dificultate este că [plecarea] s-a făcut prea târziu. Eu l-am prevenit încă la 25 iulie. *Berna:* Nu credeați că poate să fie așa. *București:* Da. Și am fost învinuit că fac pe profetul și răspândesc zvonuri tendențioase.“

La ora 23.15, Ambasada Franței din Berna cheamă Ambasada Franței din București. „*Berna:* Am telefonat și iată răspunsul: «Ministrul [de Externe francez] roagă să faceți cunoscut că chestiunea este foarte importantă pentru a se putea da un răspuns fără deliberarea Consiliului [de Miniștri]. Ministrul zice că, dacă regele a obținut autorizația de a locui temporar în Elveția, ar fi mai bine să plece acolo».

București: Dar a primit autorizația? *Berna:* Da. Mi-a confirmat ministrul României de aici.“

Suspiciuni

O problemă destul de dificilă a fost aceea a ieșirii din țară. Se credea și, până la urmă, s-a adevărat, că legionarii doreau să se răzbune pentru represiunile cărora le căzuseră victime în timpul dictaturii regale. Iată câteva pasaje din raportul șefului echipei de agenți care au însoțit trenul regal. Documentul poartă data de 8 septembrie 1940. „În noaptea de vineri 6 septembrie 1940, la orele 23.30, am primit ordinul de a alcătui o echipă de patru agenți, cu care urma să mă prezint la orele 2 dimineața în gara regală Mogoșoaia, pentru a lua în primire trenul regal ce urma să transporte [din gara Băneasa] până la Jimbolia pe ex-regele Carol al II-lea, cu misiunea de a asigura paza trenului pe parcursul românesc. Executând această dispozițiune, am fost prezent împreună cu agenții destinați – conform instrucțiunilor – la sosirea trenului regal în gara Mogoșoaia, orele 3.15, pentru obișnuita revizie a vagoanelor. În gară erau prezeanți, din partea Direcțiunii Generale a Polițiilor și Siguranței, dl. director Maimuca și dl. inspector Strătescu. Operațiunea revizuirii nu s-a putut efectua din cauza opunerii ce am întâmpinat din partea gărzii regale și a personalului de tren, care ne-au făcut cunoscut că luarea în primire a garniturii s-a făcut prin proces-verbal încă de la stația

Demonstrație legionară la Târgu Mureș

C.F.R. Grivița, de către căpitanul Gheorghiu din partea Palatului. Tot căpitanul Gheorghiu ne-a pus în vedere că nu are nici o dispozițiune în privința acceptării noastre în trenul regal. Am raportat superiorilor mei aceasta și s-a renunțat la verificarea vagoanelor; în ceea ce privește însoțirea trenului de către mine și echipa afectată acestui scop, a fost necesară intervenția d-lui locot. col. Dragomir din Marele Stat Major, care a hotărât că participarea noastră la paza garnituri este necesară...”

Incidentul a luat sfârșit numai prin intervenția locotenent-colonelului Nicolae Dragomir, trimis de generalul Antonescu pentru a însoți pe rege până la graniță. „La orele 4.05 – continuă raportul – trenul a pornit spre destinație în următoarea alcătuire: locomotiva, un vagon pentru personalul de serviciu, un vagon pentru personalul suitei, un vagon al d-lui director Pavelescu de la C.F.R., un vagon pentru personal, vagonul bucătărie, vagonul sufragerie, vagonul ministerial nr. 104, un vagon de suită (dl. E. Urdăreanu [din ofițer de ordonanță în noiembrie 1931, ajuns în 1938 ministru al Casei Regale, iar din 22 iunie 1940 șef de stat major al Partidului Națiunii]), vagonul regal, vagonul gărzii Palatului, vagonul cu automobilele regale și un vagon de siguranță. Înainte de plecare s-a suit în tren, pentru a însoți pe ex-regele Carol al II-lea, și dl. ministru de Interne, general David Popescu, împreună cu echipa sa de pază (comisarul Const. Dobrescu și agentul Șerban).

Ernest Urdăreanu și generalul Argeșanu, primii doi din dreapta

Călătoria a decurs normal până aproape de stația Turnu Severin, unde obținându-se unele informațiuni asupra stării de spirit de pe parcursul spre frontieră, s-a aflat că în stația Timișoara sau Jimbolia mulțimea intenționează să facă o manifestație ostilă la trecerea trenului regal. D-nii colonelului Dragomir și Ștefănescu mi-au cerut părerea asupra măsurilor de luat și s-a ajuns la concluzia ca să se ceară întâriri la stația Lugoj. În acest scop, au redactat un ordin către comandantul Jandarmeriei Lugoj, cerându-i-se să aibă la dispoziție în acea gară un număr suficient de jandarmi reangajați și trupă, iar ordinul a fost lăsat într-o gară de pe parcurs, de unde s-a comunicat telefonic destinatarului.

Sosiți la Lugoj, am găsit în adevăr în gară un număr de jandarmi gradați sub comanda maiorului Ioan George, care au fost îmbarcați în vagonul gărzii, iar în restul vagoanelor au fost îmbarcați aproximativ 20 soldați rezerviști, sub comanda unui sublocotenent. La cererea d-lui col. Dragomir, am grupat și cei patru agenți de care dispuneam pe culoarul vagonului ministerial. Până la acest punct am fost ținut în curent cu măsurile ce se luau, dar după stația Lugoj am pierdut legătura cu dl. locot. colonel Dragomir, care a fost reținut aproape tot timpul în salonul ocupat de dl. general David Popescu.

Voi continua deci, de aici, [raportul] numai cu nararea faptelor în ordinea cronologică a desfășurării lor”.

Degetul colonelului și piciorul fochistului

„După gara Lugoj – unde probabil dl. locot. colonel Dragomir primise vești precise de la Timișoara – am auzit frânturi de convorbiri între d-sa și d-nii colonelului Ștefănescu, Filitti și Claus, din care am tras concluzia că în gara Timișoara ne așteaptă o mare manifestație legionară și am auzit când dl. locot. colonel Dragomir a trimis ordinul d-lui director Pavelescu de la C.F.R. – care conducea trenul – să nu [se] facă

oprirea prevăzută în stația Timișoara, ci să continue mersul, chiar cu viteză sporită prin acea gară. Cu tot acest ordin însă, trenul apropiindu-se de stația Timișoara și-a micșorat în mod apreciabil viteza [...].

La un moment dat au răsunat câteva împușcături izolate și zgomotul produs de geamuri sparte și lovituri de gloanțe în pereții exteriori ai vagoanelor. Unul dintre ofițeri a strigat «Culcați!», iar cei aflați în compartimentul vagonului ministerial au căutat adăpost contra gloanțelor cari pătrundeau prin geamuri. Trenul nu fusese oprit complet și defila în viteză, redusă prin fața gării Timișoara, pe măsură ce împușcăturile se înmulțeau și continua să se tragă asupra trenului. S-a transmis din nou ordin d-lui director Pavelescu să accelereze mersul și în același timp s-au auzit zgomotele regulate ale unor rafale de puști-mitraliere sau chiar mitraliere. Trenul începea să câștige din viteză, iar împușcăturile deveneau mai rare. Ultimele focuri au fost trase dintr-o porumbiște din imediata apropiere a gării Timișoara, după care au încetat.”

Autorul precizează că văzuse trăgând asupra trenului „un grup de tineri în cămăși verzi, culcați pe terasament între linii... Grupul număra 15-18 persoane”. Gloanțele lor provocaseră o rană ușoară la unul din degetele locot. col. Dragomir și îl nimeriseră în picior pe unul dintre fochiști. Trenul își continuase drumul și trecuse pe teritoriul iugoslav, oprind în gara Velica-Kikinda. La scurt timp după aceea, ofițerii și personalul de poliție însoțitori au fost chemați la rege spre a le mulțumi și a-și lua rămas bun de la ei.

„Nu mult după sosirea trenului regal în gara Velica-Kikinda, a sosit, în două automobile, prefectul județului Timiș, care a propus d-lui general David Popescu să plece cu suita sa cu aceste mașini, ceea ce s-a și primit. În mașini au luat loc dl. ministru cu cei trei colonel care fuseseră atașați pe lângă trenul regal, precum și comisarul Dobrescu și agentul Șerban.”

*Noua constelație a puterii de la București:
Ion Antonescu, ministrul Germaniei Fabricius și
Horia Sima*

Starea celorlalți însoțitori era mai delicată, cum rezultă din raport. „Rămăși dezorientați în această situație, în țară străină, am încercat să ne edificăm asupra situației și am luat contact cu poliția iugoslavă, care ne-a ținut în curent asupra diferitelor faze prin care a trecut situația din Jimbolia, după trecerea noastră. Astfel, am aflat că trenul regal fusese urmărit de la Timișoara de o locomotivă pe care era instalată o mitralieră și de alte două automobile cu tineri înarmați, care voiau să ajungă trenul. Acestea au fost însă oprite de autoritățile sârbești la frontieră. De asemenea, am aflat că manifestanții ocupaseră gara Jimbolia și urmăreau pe șeful stației, pentru că făcuse posibilă trecerea trenului regal. Atât șeful stației, cât și un impiegat din Jimbolia erau dispăruți, iar manifestanții verificau pe toți călătorii cari veneau cu trenul din Velica-Kikinda să intre în teritoriu românesc, în scop de a găsi persoanele din suita ex-regelui, ca și pe polițiștii ce însoțiseră trenul.”

Deghizați în ceferiști

S-au luat măsuri pentru a se evita orice situație neplăcută. Astfel, continuă raportul, „pentru personalul în subordine am decis să rămână pe loc, pentru a nu se expune la pericole inutile. Căpitanul din garda regală a raportat situația d-lui Urdăreanu, pentru instrucțiuni, acesta făcând cunoscută situația ex-regelui; fostul suveran a scris o telegramă în limba engleză adresată regentului Paul al Iugoslaviei, în care-l ruga să ia sub ocrotirea sa garda care-l însoțise până pe teritoriul

ugoslav [...]. Am rămas în gara Kikinda, în așteptarea intervenției oficialității românești, dar în acest interval au intervenit autoritățile iugoslave, care au cerut ca trupa sosită cu garda cu trenul regal să depună armele și munițiile, lucru care s-a și făcut. S-au pus la dispoziția trupei încă două vagoane de pasageri pentru timpul nopții, iar dimineața s-a servit masa“.

Locotenent-colonelul Nicolae Dragomir, personaj de încredere al generalului Antonescu, însărcinat să asigure plecarea în siguranță a regelui

Situația la Jimbolia continua să fie tulbură.

Soldații și ofițerii lor au rămas în așteptare. Agenții Siguranței au optat pentru întoarcerea în țară. „În acest scop – arată autorul raportului – am ales ca mijloc [de transport] trenul Simplon, care trece prin Kikinda la orele 10.20, cu care am plecat, agenții îmbrăcându-se în uniforme personale Comp. «Wagons-Lits». Am reușit să trecem fără dificultăți“.

Pe raport, șeful Siguranței a notat: „Urmăriți ce este cu garda“. Iată și răspunsul: grupul de militari care însoțise trenul se va întoarce la doua zi, 9 septembrie, cu un remorcher trimis special la Belgrad; de la Turnu Severin, deplasarea urma să se facă cu trenul.

Aceasta a fost relatarea unuia dintre cei care se aflate în trenul ex-regelui Carol, dar cum au fost percepute faptele de către cei din afară? Există o radiotelegramă expediată de colonelul Sârbu, de la Inspectoratul de Siguranță, către Direcția Poliției de Siguranță, în ziua de 7 septembrie, ora 20: „Raportăm că trenul special a intrat în gara Timișoara astăzi la ora 16.10. Înainte cu aproximativ 5-6 minute, un grup de aproximativ 60 legionari, îmbrăcați în cămăși verzi cu toții și înarmați cu revolve, forțând intrările ce conduc pe peronul gării și care erau păzite de gardieni, s-au adunat în fața liniei unde urma să se oprească trenul, făcând

front. În fața lor, s-a ordonat să se posteze compania de pușcași ce ne-a fost dată de garnizoană pentru menținerea ordinii. Observându-se că unii legionari s-au îndreptat către ace – intrări și ieșiri –, probabil cu intenția de a deraia trenul, s-a trimis imediat echipa de gardieni și jandarmi pentru a-i înlătura de la ace. În acel moment a intrat trenul în gară cu viteză mică și, făcându-i-se semnal de către personalul C.F.R., mecanicul a mărit viteza

trenului, iar legionarii postați în ambele părți ale liniei au început să tragă asupra trenului cu focuri de revolver. Trenul și-a continuat mersul, trecând fără oprire și prin gara Jimbolia, pe teritoriul Iugoslaviei. După ieșirea trenului din gara Timișoara, legionarii au luat cu forța automobilele ce se aflau în fața gării și au pornit în urmărirea trenului special, pe care însă nu l-au putut ajunge. În același timp, un alt grup de legionari au luat cu forța o locomotivă cu care de asemeni au plecat în urmărirea trenului, însă nici aceștia nu au reușit să-l ajungă.“

În linii mari, cam aceeași este și relatarea Inspectoratului de Poliție Timiș, care a trimis un raport la București în aceeași seară de 7 septembrie. Există însă în acest raport și un amănunt semnificativ: „Ajungând la podul de la comuna Beresgău – păzit de o gardă din Regimentul 7 pionieri – din mașina nr. 2.097 Tmș s-au dat jos mai mulți legionari, care au amenințat cu revolvele santinela, luând două kg și jumătate de explozibil, cu care au plecat mai departe spre Jimbolia. Întrucât trenul special trecuse în Iugoslavia, legionarii au încercat să treacă frontiera după el, însă au fost opriți de grănicierii noștri. Unul din legionari ar fi rănit pe grănicierul din post. Nereușindu-le planul, s-au înapoiat în Timișoara, unde vor să împuște pe șeful de gară, pe motiv că n-a voit să oprească trenul special.“■

LA GALAȚI, POGROMURI DEJUCATE

Traian Borcescu

Imagine de propagandă arătând entuziasmul populației basarabene la sosirea trupelor sovietice

În numerele 6-8/1993 ale revistei Magazin istoric, în cele trei episoade ale serialului consacrat de Cristian Troncotă lui Traian Borcescu, fost ofițer în Serviciul Special de Informații în timpul celui de al doilea război mondial, apărea menționat un fapt necunoscut pe deplin: evitarea repetării pogromului de la Galați, din 1941, prin contracararea insistențelor germane.

Iată că putem aduce acum detalii noi cititorilor români despre două episoade petrecute în același oraș. Primul, din nefericire, o acțiune antisemită reușită, s-a petrecut cu o zi înaintea primului pogrom cunoscut, cel de la Dorohoi, din 1 iulie 1940. Revista Magazin istoric a consacrat mai multe articole atmosferei antisemite întreținute de autoritățile române după cedarea Basarabiei, așa încât nu mai insistăm aici asupra contextului.

TEODOR WEXLER

René de Weck, ministrul Elveției la București, îl informa la 3 iulie 1940 pe președintele Elveției: „Consulul nostru la Galați [H. Siebenman] mi-a făcut o relatare asupra evenimentelor sângeroase care s-au produs în acest oraș, duminică 30 iunie.

La știrea intrării rușilor în Basarabia, un mare număr de ruși, ucraineni și evrei originari din această provincie și-au manifestat dorința de a se reîntoarce. Autoritățile locale nu s-au opus plecării, care le debarasa de elemente puțin sigure.

În timp ce se formau trenurile, cei care urma să plece se strâneau într-o piață din preajma gării. Erau 2.000-3.000

de oameni supravegheați de câțiva agenți și o duzină de marinari, fără ofițeri. Consenul primit de această slabă pază era să nu lase pe nimeni să se îndepărteze. După un timp de așteptare, mulțimea, menținută în rânduri strânse sub un soare arzător, a dat semne de nemulțumire. Murmure, apoi strigăte ostile s-au făcut auzite. Câțiva indivizi au încercat să fugă. Conform versiunii oficiale, a cărei exactitate nu poate fi verificată, primele focuri ar fi fost trase de civili.

Represiunea a fost imediată și sângeroasă. Soldați și marinari, utilizând blindate și mitraliere, au înconjurat piața și au făcut un masacru, care a continuat în curțile și grădinile din

vecinătate. H. Siebenman evaluează la o mie numărul celor uciși“.

Îndemnuri la pogrom

În Israel există o întreagă memorialistică scrisă de supraviețuitorii evenimentelor din 30 iunie 1940. În schimb, istoricii din România, fie ei români sau evrei, nu au abordat acest subiect.

Unii dintre comandanții marilor unități militare în retragere din teritoriile din Est, precum generalul A. Son, comandantul Corpului 11 armată, își avertiza, la 4 iulie 1940, subalternii asupra gravelor consecințe ale propagandei diversionist-antisemite în rândurile armatei.

Şeful de Stat Major al aceleiaşi unităţi, colonelul Mihai Kiriacescu, nota la 18 iulie 1940: „La şedinţele de educaţie militară se va insista ca militarii să se abţină de la orice manifestări şi sub orice formă faţă de evrei. S-a luat legătura cu autorităţile civile ca să se semnaleze cu date precise abaterile săvârşite de către ostaşi sau populaţia civilă contra elementelor evreieşti şi s-a dat ordin unităţilor ca asemenea acte să fie deferite curţilor marţiale...Se va evita cantonarea trupelor în localităţile cu populaţie evreiască numeroasă.”

Ordinul 6.415 al Marelui Stat Major pentru încetarea exceselor antisemite a venit prea târziu, pe fondul unei campanii antisemite.

În iulie 1941, oraşul Galaţi era pe punctul de a deveni, din nou, scena unui pogrom anti-evreiesc. Ar fi fost o continuare a celui de la Iaşi, pe fondul isteriei declanşate după cedarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei, tolerate şi încurajate de autorităţi. Intervenţia hotărâtă a locotenent-colonelului Traian Borcescu, din cadrul Serviciului Special de Informaţii, a evitat un nou episod sângeros.

La 7 iulie 1941 ministrul francez la Bucureşti, Jacques Truelle, telegrafia la Vichy: „Mai multe surse m-au informat că măsurile drastice luate împotriva evreilor continuă în Moldova şi în regiunile din vecinătatea frontului. La Galaţi consulul nostru mi-a semnalat că toţi evreii din oraş au fost încarceraţi. Ziarele continuă să publice adeverate îndemnuri la pogrom.”

În realitate, scenariul a decurs în felul următor: în ziua de 28 iunie 1941, toţi evreii de sex masculin, în etate de peste 16 ani, au fost convocaţi prin ordine transmise de poliţişti la chestura oraşului. De aici, sub paza jandarmilor, evreii au fost duşi sub stare de arest în incinta sinagogilor şi şcolilor evreieşti din Galaţi. Era un scenariu asemănător, dar nu identic cu cel

practicat în zilele pogromului de la Iaşi, din zilele de 28 iunie-7 iulie 1941.

În august 1996 l-am întâlnit pe locotenent-colonelul Traian Borcescu, care deţinea la 30 iunie 1941 funcţia de şef al Secţiei II Contrainformaţii din cadrul S.S.I.

Manevre contracarate

Domnia sa mi-a relatat următoarele: „În dimineaţa zilei de 30 iunie 1941 m-am prezentat la conducătorul statului, la Comandamentul de căpetenie al armatei de la Piatra Neamţ. L-am înmănat un plic sigilat. Antonescu m-a întrebat ce se găseşte în plic. L-am răspuns că este raportul preliminar al Secţiei II Contrainformaţii asupra evenimentelor de la Iaşi din ultimele 48 de ore, mai exact al pogromului de la Iaşi.

Vădit enervat, Ion Antonescu m-a apostrofat «Care pogrom, Borcescule?». Antonescu continua să pară surprins şi atunci i-am amintit că generalul Emanoil Leoveanu, directorul general al Poliţiei şi Siguranţei Statului, se află la Iaşi din dispoziţia conducătorului statului spre a ancheta pogromul. A urmat un moment penibil de tăcere. Antonescu părea tulburat. Am profitat de situaţia cre-

ată şi i-am spus mareşalului că un nou pogrom este pregătit pentru acea zi de 30 iunie 1941, la Galaţi. Dacă într-adevăr nu aţi ordonat dumneavoastră pogromul de la Galaţi, ordonaţi-mi să plec acolo şi să-l opresc. «Du-te», a fost răspunsul mareşalului. La orele 15 eram la Galaţi, transmitând chestorului şi comandantului de jandarmi ordinul primit la Piatra Neamţ.”

Mărturia locotenent-colonelului Borcescu este confirmată de faptul că în seara zilei de 30 iunie 1941, orele 20, toţi evreii deţinuţi în sediile comunitare din Galaţi au fost eliberaţi.

„În toamna anului 1943, germanii au cerut evacuarea Galaţiului de evrei, sub pretextul că ei ameninţă retragerea trupelor germane de pe Frontul de Est, în trecere prin acest oraş. Am minimalizat, ca de obicei, acest pericol, însă Berlinul a intervenit stăruitor, cerându-i lui Ion Antonescu să ia măsuri de urgenţă, întrucât informaţia era sigură şi o deţinea de la un înalt funcţionar poliţienesc. Se profila un masacru similar celui de la Iaşi, în scopul de a ne îngruna situaţia internaţională.

Am mers la Galaţi, însoţit de colonelul magistrat Radu Ionescu, stabilind adevărul şi contracarând astfel încercările germanilor de a comite un nou masacru la Galaţi.” ■

Emanoil Leoveanu (al doilea din stânga), într-un grup în care mai apare şi Gabriel Marinescu, (în centru)

În linia întâi

4-19 iulie 1941

„Colo-n vale la Tiganca/Stătean
rusii-n cazemate/Si ne băteau cu grenade/
Cu grenade și șrapnele/Si cu puști-mi-
traliere.“

Sunt cuvinte dintr-un cântec de jale,
din primii ani ai copilăriei mele, auzit de
la tata, de la frații și verii lui. Plecaseră
patru deodată la război și nu se mai
întorseseră decât doi. Ceilalți își găsiseră
locul de veci în lutul moale de pe malul
Prutului. Odată cu ei căzuseră secerati de

gloante și schije alte mii de tineri chemați la arme în acea vară a anului 1941.

Nu prea înțelegeam eu ce erau acelea cazemate și șrapnele, dar pricepeam că acolo, la
Tiganca, fusese un mare măcel. Întrebați ce se întâmplase acolo, tata și fratele lui se mulțumeau
să ridice neputincioși din umeri. Supraviețuitorii rămăseseră în suflete doar cu povara unui
prea greu tribut de sânge.

La distanță de șase decenii, mă întreb din nou: ce s-a întâmplat acolo?

Marian ȘTEFAN

ȚIGANCA – DRAMA DE PE PRUT

Dr. ALESANDRU DUȚU

La 22 iunie 1941, simultan
cu operațiile declanșate de
Armata 3 română în partea de
nord a Bucovinei și de Armata
11 germană în nordul și centrul
Basarabiei, la flancul de sud al
frontului româno-german, în
masivul Cornești și în partea de
sud a Basarabiei, a acționat
Armata 4 română (Corpurile
3 și 5 armată și Divizia 35 in-
fanterie).

Inițial, Armata 4 a primit o
misiune cu caracter defensiv:
să fixeze inamicul aflat în
partea de sud a Basarabiei și să
execute acțiuni demonstrative
locale. Abia în a doua fază
urma să treacă la ofensivă,
fortând Prutul.

Acțiunile întreprinse până la
sfârșitul lunii iunie au evi-

dențiat impracticabilitatea lun-
cii Prutului, complet inundată
în urma ploilor, ca și existența
unui foarte mic număr de
sectoare favorabile acțiunii de
forțare a cursului de apă.

Unități rămase fără ofițeri

Forțarea propriu-zisă a
început în ziua de 4 iulie, la
orele 15.00. Generalul Gheor-
ghe Leventi, comandantul
Corpului 5, a hotărât să atace
în sectorul dintre Fălciu și
Bogdănești, inițial doar cu
Divizia 1 de gardă, unite de
elită, comandată de generalul
Nicolae Șova, ulterior urmând
să introducă în luptă și trupele
din Divizia 21 infanterie și
Brigada 7 cavalerie.

Încă din primele momente
ale bătăliei s-a constatat că –
în ciuda tragerilor intense ale
artileriei noastre – artileria
inamică nu fusese neutralizată
decât în mică măsură, adver-
sarul dispunând și de puternice
cuiburi de arme automate bine
mascate în teren. Mijloacele de
trecere a Prutului (bărci), total
insuficiente și de mică capa-
citate, se aflau la mari distanțe
de cursul apei. Luptătorii au
fost obligați să le care în teren
deschis, fiind la discreția
trăgătorilor inamici.

Cu toate eforturile celor din
linia întâi, nu s-a reușit con-
stituirea capului de pod or-
donat, ceea ce a determinat
introducerea în luptă și a unor
unități din Divizia 21 infan-
terie, la sud de Fălciu. Rezis-

Sublocotenentul Marin Mieritoi...

...plutonierul T.R. Septimiu Precup...
căzuți în luptele de la Țiganca

...și maiorul Pavel Iorgu.

tența dărză a inamicului a clătinat elanul trupelor noastre, care în unele cazuri s-au retras, cedând terenul cucerit. Generalul Leventi a reacționat, ordonând ca pozițiile cucerite să nu mai fie părăsite „sub nici un motiv”, ostașii care vor evita lupta să fie împușcați pe loc, iar ofițerii care șovăie să-și împingă subunitățile înainte sau se vor retrage fără ordin să fie arestați imediat și înaintați Curții Marțiale.

Luptele au crescut în intensitate, cele mai înverșunate desfășurându-se la Țiganca, Stoenеști, Leca, Epureni. Atacurilor noastre repetate li se răspunde însă prin contraatacuri extrem de tăioase, în urma cărora unele batalioane își pierd în luptă toți ofițerii. Într-o singură zi, Regimentul 11 dorobanți înregistrează 98 de morți, 292 răniți și 67 dispăruți. Pierderi asemănătoare suferă și alte unități.

Se caută un vinovat

Generalul Leventi, comandantul Corpului 5, e de părere că generalul Șova, comandantul Diviziei de gardă, nu „s-a priceput să combine focul artileriei și manevra infanteriei”. O mare vină au ofițerii, în special comandanții de batalioane și regimente, care în marea lor majoritate „erau fricoși” și își stabiliseră punctele de comandă la 3-4 km de linia întâi, fiind „îngroziți de focul câtorva mitraliere inamice pe care le vedeau instalate în puternice cazemate betonate, care s-a dovedit că nu au existat decât în imaginația lor”. Teama de inamic face ca unul dintre regimente „să stea două zile în apă până la genunchi, sub focul artileriei inamice, decât să facă un salt înainte, dacă nu în timpul zilei, cel puțin noaptea”.

Pentru a pune capăt derutei, generalul Leventi ordonă artileriei proprii să tragă numai în obiectivele identificate și cu economie de muniție. Intervine apoi personal în sectoarele de luptă pentru a impulsiona ofițerii și trupa și introduce în acțiune și Regimentul 24 infanterie din Divizia 21, care reușește să „degajeze regimintele Diviziei de gardă, imobilizate în fața liniei inamice”.

După două zile de confruntări, acțiunea Corpului 5 în capul de pod de la Țiganca nu a progresat, provocând nemulțumirea eșaloanelor superioare. În după-amiaza de 6 iulie, generalul Ion Antonescu a decis înlocuirea generalului Leventi cu generalul Aurelian Son.

A doua zi, 7 iulie, generalul Al. Ioanițiu, șeful Marelui Cartier General, înaintează un raport către generalul Nicolae

Generalul Gheorghe Leventi, comandantul Corpului 5 armată

Ciupercă, comandantul Armatei 4, în care îi prezintă motivele care determinaseră o astfel de măsură. Cel înlocuit, se spunea între altele, concepuse în mod neadecvat acțiunile militare din zilele de 5 și 6 iulie. I se imputa faptul că rezultatele pe care le obținuse prin tragerile efectuate de cele 19 divizioane de artilerie (peste 200 de tunuri) avute la dispoziție fuseseră „foarte slabe”. La fel de slab conduseseră și acțiunile infanteriei. Se adăugase apoi faptul că, în dimineața zilei de 6 iulie, aflat în inspecție, generalul Antonescu găsisse în spatele frontului Corpului 5 „cea mai mare dezordine posibilă”; dacă artileria sau aviația inamică ar fi executat un bombardament în acele momente, s-ar fi produs „împrăștierea completă a tuturor cailor și oamenilor de la serviciile celor trei divizii, care timp de două-trei zile nu s-ar fi putut aproviziona și deci nu ar fi fost capabile de operațiuni”. Șeful Marelui Cartier General aprecia că generalul Leventi „pierduse complet din mână controlul comandanților și oamenilor de la servicii, dând dovadă de completă slăbiciune în comandă”.

Hotărârea înlocuirii i-a fost adusă la cunoștință generalului

Leventi în cursul aceleiași zile de 6 iulie. Simțindu-se nedreptățit, la 18 iulie 1941, el a înaintat un memoriu ministrului de Război, generalul Iosif Iacobici. „Această lovitură, la sfârșitul unei cariere atât de bine apreciată de toți șefii, pentru greșelile altora”, i se părea o nedreptate. Protestul nu a avut nici un efect, I. Antonescu replicând sec: „Inutilă intervenție. Personal am constatat că generalul Leventi nu este la înălțime.”

Ca urmare, i s-a cerut să-și dea demisia. Acesta a refuzat și la 28 august 1941 a înaintat un nou memoriu ministrului de Război, arătând că nu putea părăsi benevol ostirea „căreia i-a sacrificat 38 de ani de viață... Dacă în 38 de ani toți șefii mei, fără excepție, au confirmat în scris că am desfășurat o activitate demnă de toată lauda, atât în timp de pace, cât și în războiul trecut, că am dat dovadă de credință desăvârșită către țară și am fost ridicat la gradul de general de divizie și mi s-a încredințat comandă de corp de armată pe baza capacității dovedite în toate ocaziunile, apreciez că ultima sancțiune ce mi s-a aplicat mă lovește pe nedrept... și ca atare conștiința mea mă oprește a părăsi ostirea de bună voie”.

Trupele pe Prut, comandantul mult în spate

Chiar dacă nu a dorit și s-a considerat nevinovat, generalul Leventi a fost trecut în rezervă la 31 august 1941.

După măsura care s-a luat împotriva generalului Leventi s-ar putea crede că la eșaloanele

superioare el a fost considerat singurul vinovat pentru insuccesele trupelor române în capul de pod de la est de Fălcui.

Cauzele insuccesului au fost însă multiple. O parte dintre ele erau subliniate chiar de generalul Leventi în aprecierea pe care i-a întocmit-o fostului său subordonat, generalul Nicolae Șova. „Divizia de gardă – scria el – a intrat sub ordinele Corpului 5 armată în ziua de 30 iunie, în zona Fălcui, când a primit ordinul ca în ziua de 4 iulie să treacă Prutul. Deși divizia se afla în această zonă de câteva luni, deși executase în cursul lunii iulie alte operațiuni de trecere în aceeași zonă și deci trebuia să cunoască perfect terenul și posibilitățile inamicului, totuși, pregătirile de trecere au fost așa de puțin judicioase și incomplete, încât la ora hotărâtă nici o unitate nu a fost în măsură a trece Prutul...”

După două ore de la începerea operațiunii, ducându-mă personal, împreună cu șeful de stat major al diviziei, pe malul Prutului, pentru a-mi da seama de cauzele care împiedică trecerea, am constatat: bărcile nu fuseseră aduse pe malul apei în timpul nopții sau cel puțin înaintea orei hotărâte pentru trecere, deși malul prezenta suficiente acoperiri, așa că această operație a trebuit să fie executată ziua sub focul artileriei inamice; toți comandanții de unități, de la companie și până la regiment, se găseau

Forțarea Prutului

mult departe de Prut, la kilometri chiar, așa că operațiunea era condusă numai de comandanții de plutoane; nu exista nici o legătură între focul artileriei și acțiunea infanteriei, artileria trăgea pe tot frontul, chiar fără obiective, și a consumat o cantitate enormă de munițiuni aproape fără nici un efect. Toate aceste defectuoșități în pregătirea și executarea trecerii se datoresc numai incapacității comandantului diviziei, generalul Șova... „, care „este foarte slab pregătit“, „nu are cunoștința nici de principiile elementare de execuția trecerii unui curs de apă“, „nu este capabil să coordoneze acțiunea infanteriei cu focul artileriei“ și „nu are energia necesară pentru a comanda o mare unitate pe câmpul de luptă“.

Acuzații grave, unele, poate, chiar rău voitoare, menite să ascundă slăbiciunile proprii. Generalul A. Son, noul comandant al Corpului 5 armată, aprecia activitatea generalului Șova: „Veșnic în mijlocul unității sale, [acesta] a comandat divizia cu pricepere, calm și multă autoritate. A știut să stimuleze pe subalternii săi, așa că a avut, cel puțin sub comanda mea, rezultate bune. După lărgirea capului de pod, Divizia de gardă s-a comportat bine în luptele de la Dealul

Vulturului, Toceni (ziua de 16 iulie) și de la Gheltoșu-Cania (17-19 iulie).“

Dar generalul A. Son fusese și el mirat atunci când „nici nu se terminase bătălia de la Fălciu“ și generalul Șova „îmi cere – nici mai mult nici mai puțin – «ca divizia să fie retrasă de pe front câteva zile pentru a-și reface forțele»... Nu era momentul oportun“, mai ales că, tot atunci, generalul N. Dăscălescu, „comandantul Diviziei 21, ...având pierderi mult mai simțitoare, ...îmi cerea ca «divizia să-și refacă efectivele pe front», așa cum îngăduia situația“.

„Contrar tuturor așteptărilor“

Cu cât urcăm spre eșaloanele superioare, lucrurile sunt văzute mai limpede, iar generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei 4, încearcă să-și asume o parte a responsabilității pentru cele petrecute în acele momente nefericite. „Dacă la începutul operațiilor de fortare a Prutului generalul Șova a arătat oarecare lipsuri în ce privește pregătirea și execuția operației de trecere (lipsuri remarcate de generalul Leventi), cum și oarecare lipsă de fermitate în ce privește acțiunea de comandament a sa pe timpul bătăliei de la Fălciu

(fapt semnalat de generalul Son), este de netăgăduit că toate aceste insuficiențe au dispărut pe măsură ce timpul a trecut și pe măsură ce generalul Șova și-a însușit practica războiului.

...Ca fost comandant al Armatei [4], așadar actor principal

Generalul Nicolae Șova, comandantul Diviziei de gardă

în drama ce s-a desfășurat pe Prut – ține să precizeze generalul Nicolae Ciupercă –, socotesc că sunt îndreptățit a face unele constatări, mai ales că ele sunt de natură a lămurii, în oarecare măsură, și rolul în această acțiune al generalului Șova.“

Constatările generalului N. Ciupercă aruncă o lumină mai clară asupra faptelor. În primul rând, el apreciază că Armata 4 a avut la dispoziție un timp scurt pentru pregătirea operației de fortare a Prutului. Din fericire, din proprie inițiativă, comandamentul armatei studiasse din timp „această importantă și grea problemă“, altfel „sunt sigur că s-ar fi evidențiat insuficiențe și mai mari în execuția ei. Văzută din acest aspect chestiunea, sunt dator să constat așadar că lipsurile în pregătirea și execuția trecerii Prutului apăsă nu numai asupra Diviziei de gardă, ci și asupra celorlalte eșaloane de comandament“ (subl. ns.). Nu împărtășește aprecierea generalului Leventi, care califică Divizia de gardă „ca fiind slabă“, și nu poate atribui doar generalului Șova „răspunderea neregulilor din spatele diviziei, [nereguli] constatate de mine și

Piese de artilerie în acțiune

de domnul comandant de căpetenie al armatei în ziua de 6 iulie"; ar trebui să se țină seamă de faptul că în spatele acestei mari unități, pe un sector de doar 6 km, fuseseră „amplasate 15 divizioane de artilerie de câmp plus 4 divizioane grele..., așadar, nu trebuie să ne mire aglomerația impresionantă... care dădea impresia de neregulă”.

Sigur, un rol important l-a jucat lipsa unor informații despre inamic: „Contrar tuturor așteptărilor, bătălia de la Fălcuș s-a dovedit de o violență crescândă... Începând de la 4 iulie, bătălia crește în intensitate în mod treptat până la data de 13/14 iulie, când atinge punctul culminant și începe a descrește, pentru a lua sfârșit în mod efectiv în data de 19 iulie”. Efectele în plan psihologic n-au întârziat. „Astfel fiind, impresionabilitatea pe care a arătat-o generalul Șova (ca și alți participanți la această formidabilă bătălie) la începutul

eașalonul cel mai înalt. Generalul Ciupercă menționează situația extrem de confuză din seara de 10 iulie, când în plină bătălie pentru constituirea capului de pod, Comandamentul de Căpetenie, impresionat de dezastrul înregistrat cu două zile în urmă de Divizia 35 infanterie la

Miclăușeni și considerând că situația de la Corpul 5 nu mai putea permite continuarea ofensivei, a emis Ordinul nr. 423 prin care se cerea retragerea „în cea mai perfectă ordine, începând cu serviciile și artileria” a Diviziilor de gardă și 21 infanterie. Ordinul a provocat consternare în rândul comandanților, generalii N. Dăscălescu și N. Șova cerând să nu se execute retragerea de pe pozițiile cucerite cu atâtea sacrificii. Ora târzie, ca și ploile ce desfundaseră terenul nu au permis efectuarea retragerii în cursul nopții de 10/11 iulie, iar a doua zi dimineața, la intervenția generalului N.

Ciupercă, ordinul a fost anulat.

Bătălia a continuat. Ea pusese însă în lumină, încă din primele zile, grave carențe: dincolo de insuficiența mijloacelor moderne de purtare a războiului, a fost evidentă lipsa de experiență și labilitatea multor cadre de comandă, ca și proasta coo-

În timpul luptelor purtate de armata română în perioada 22 iunie-15 iulie 1941 s-au înregistrat următoarele pierderi: 2.320 morți, 7.962 răniți și 3.492 dispăruți.

În aceeași perioadă, Divizia de gardă și Divizia 21 infanterie din Corpul 5 armată au suferit următoarele pierderi: 1.062 morți și 456 dispăruți; nu am putut stabili numărul răniților, dar este semnificativ că aproape jumătate din numărul total al morților provine din aceste două mari unități.

perare între diferitele genuri de arme. Și toate acestea pe fondul unor precare date despre inamic. Din păcate, aceste carențe de comandă s-au tradus prin jertfe de vieți omenești... ■

În faza de început a războiului s-au comis erori, chiar și la

DIN BUCOVINA

ÎN KAZAHSTAN

GEORGE MACRIN

În urma ultimatumului sovietic din 28 iunie 1940, Moldova de peste Prut, Bucovina de Nord și ținutul Herței au intrat în componența U.R.S.S. Armata, autoritățile, funcționarii publici, un număr de locuitori s-au refugiat în România. Cei mai mulți au rămas la casele lor, spre a-și continua rosturile sub noua stăpânire.

Privațiunilor impuse de regimul bolșevic li s-au adăugat chinurile deportărilor, zeci de mii de oameni fiind dizlocați de la vetrele lor și trimiși în alte regiuni ale Uniunii Sovietice.

Între cei siliți să ia drumul pribegiei s-a aflat și familia lui George Macrin, locuitor din satul Crasna, fostul județ Storojineț, din Bucovina de Nord.

Tatăl său, Ion, a murit în 1914, pe frontul din Galiția, luptând în armata austro-ungară. Pe atunci, Bucovina aparținea Imperiului austro-ungar. Au rămas după el doi băieți (George și

Dumitru) și o fată (Ileana). Mama sa, Elena s-a recăsătorit, având încă un băiat și trei fete.

În 1940, tatăl adoptiv și cei doi fii vitregi, mari de-acum, au trecut granița în România. Mama și copiii din a doua căsătorie au fost deportați în Kazahstan, de unde s-au întors în 1947.

Cei stabiliți în România nu au mai revenit în locurile natale. Abia în 1960, G. Macrin a obținut aprobarea să-și viziteze mama și frații de peste graniță. Cele relatate de aceștia din perioada deportării în

Kazahstan le-a așternut pe hârtie, iar însemnările le-a predat înainte de 1989 Cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

Am transcris câteva fragmente din notațiile sale, mărturii despre ani îndurerați.

• Înainte de deportare, plata cotelor • Alimente primite cu cârja • De „bună voie” la lucru forțat • Ciorbă din rezerva pentru front
• „Aici totul se fură”
• Eroul trimis în lagăr

I. LĂCUSTĂ

„Anița, ajungând tractoristă, era foarte bine văzută...”

Pe la începutul lunii martie 1941, rușii au început a forma convoaie de români pentru a-i deporta în interiorul U.R.S.S. Pentru primul convoi, s-a anunțat că cei ce au rude în România și doresc să plece, să anunțe, să-și pregătească tot ce doresc să ia cu ei, căci vor fi trecuți în România.

Primul transport s-a format din vreo 300 de femei, care-și aveau bărbații și copiii în România. Au fost transportați cu trenul până la Adâncata, în vagoane de marfă, și de acolo, prin Cernăuți, spre U.R.S.S.

Din România s-a aflat imediat că, în realitate, cei plecați au fost deportați în Rusia.

La următorul apel de trecere în România, nu s-a mai înscris nimeni. Rușii, văzând că nimeni nu vrea să se anunțe pentru plecare, au început a pregăti ei convoaiele. Oamenii erau ridicați în timpul nopții, fără a li se permite să-și ia cu ei lucrurile. Li se spunea: „N-aveți nevoie de nimic, vă ducem la ai voștri, în România, acolo aveți de toate.”

Înainte de a fi ridicați, rușii se asigurau însă că cei programați a fi deportați și-au plătit cotele în bani – circa 80-90 de ruble de familie, 40-60 kg carne de porc, 80-90 kg

carne de vită, cote de ouă în funcție de numărul găinilor, cota de lapte, 800 litri de vacă furajată.

Cei ce nu-le predaseră erau obligați să le plătească imediat. Așa s-a întâmplat și cu mama: cu puțin timp înainte de ridicare, a fost urmărită să predea toate cotele la care era obligată.

In dimineața zilei dinaintea deportării, a venit la mama o echipă de vreo 5 persoane. Au cerut 80 de ruble, contribuția bănească, dar în fapt și-au notat intrările și ieșirile din casă și dacă toți membrii familiei sunt acasă.

Mama a fost, de fapt, anunțată de o cunoștință de la sfat să nu stea cu toți membrii familiei acasă, că „s-ar putea să vă ridice într-o noapte, dar dacă nu sunt toți acasă nu vă iau”. Dar mama n-a vrut să lase copiii să se ducă de lângă ea.

[În continuare, notează cele povestite de Ileana, sora cea mai mare, măritată și rămasă în sat.]

Mama a fost ridicată noaptea, a doua zi după Rusalii. Nu i-au permis să-și ia îmbrăcăminte și alimente și i s-a spus: „Măine vă trecem la bărbat în România, nu aveți nevoie de nimic.”

Au fost duși în aceeași noapte la Ciudei, unde au fost băgați în vagoane de marfă. În aceeași noapte, au fost ridicați 300-400 de oameni, femei, copii, bătrâni, cel mai mare transport, format din deportați din Crasna, Crăsnioara-Veche, Crăsnioara-Nouă, Ciudei.

A doua zi dimineața, ne-a înștiințat Nuță, feciorul hahamului evreiesc, să merg la Ciudei la gară, că mama și copiii mor de foame, că nu au nici o bucată de pâine.

Am cumpărat 5 pâini și 2 litri de lapte.

Abia la orele 9 seara am reușit să aflăm unde e mama. Era în același vagon cu Lazăr Mitric [invalid din primul război mondial, cu ambele picioare tăiate], care a scos cărja prin fereastra vagonului, am atârnat traista cu pâine și a tras-o sus.

[Iată și cele consemnate din povestirile mamei sale.]

Ne-au dus 4 săptămâni cu trenul zi și noapte. S-a fost început războiul [în 22 iunie 1941] și trenul spre mijlocul Rusiei mergea greu. Pe vagoanele în care eram transportați au scris că se transportă oameni care merg de bună voie la lucru.

După aceea, alte săptămâni ne-au dus cu căruțele. Când ne-au văzut oamenii din satele în care ne-au dus, tocmai în Kazahstan, ne-au zis: „De ce ați mai venit și voi, că aici și noi murim de foame”. Le-am spus că n-am venit de bună voie, cum li s-a spus.

În Kazahstan, oamenii trăiau foarte greu. Tot ce aveau țineau ascuns, ca să nu li se fure sau să li se ia de stat. Acolo am fost împrăștiati în mai multe sate. Între un sat și altul erau zeci de kilometri.

Pe Anița [fiică] au dus-o într-un sat la cam 100 km de satul unde m-au dus pe mine cu Vârvaruca [Varvara, fiică]. Săraca Anița plângea toată ziua după mine. Plângeau și rușii de mila ei. Pe Ștefănuță [fiu], care avea 13 ani, l-au dus într-un alt sat să păzească porcii la păscut, la o fermă de porci. Pe urmă a rămas la această fermă, ajungând stahanovist [fruntaș] și i s-au dat în primire o pereche de cai pentru transporturi, așa că ne putea ajuta pe mine și fetele.

Varvara a fost dusă la o fermă de vaci, iar Anisia [fiică] la grădinița de copii din colhozul nostru. Erau folosite mai multe fete. Șefa grădiniței se purta foarte urât cu toate fetele, dar pentru că Anisia nu-i răspundea, seara primea puțin zahăr și orez să le ia acasă.

Eu pregăteam mâncarea și le spălam. Mă îngrijeam și de vitele colhozului. Până la grajd erau vreo 4 km. Când mă întorceam de la grajd, luam balegă într-un sac pe care, acasă, o uscăm pe plită și apoi o foloseam în loc de lemne de foc, căci acolo nu erau lemne de foc.

Între sat și grajd era un câmp de cartofi nescosi din pământ, că ziceau că-i rezervă pentru front. Cu un cuțit scoteam câțiva cartofi și-i băgam în balegă, pentru că la intrarea în sat eram controlați. Și așa puteam face puțină ciorbă de cartofi.

În primul an, o mare parte din cei deportați și așezați în satul în care eram și eu au murit de foame.

[Chiar din prima zi a sosirii în acel sat, mama autorului a vindecat o vacă și a fost luată drept „vraci” (medic).]

Vaca cu pricina nu era a colhozului, ci a președintelui

Storojinețul din amintire: la horă

colhozului. Ca mulțumită că i-am scăpat vaca, m-a primit la el și mi-a dat cam un sac de grâu din care râșneam câte puțin și făceam un fel de mămăligă de grâu. „Păzește-l – mi-a spus președintele – să nu ți-l fure cineva, că aici totul se fură.”

Iar în iarna aceea paznicii de la cartofi, când mă vedeau, mă salutau și ziceau: „Etă vraci” (asta-i doctorul) și nu mă mai controlau. Tare greu a trecut prima iarnă. În primăvara anului al doilea, Anița ajungând tractoristă, foarte bine văzută, a cerut președintelui colhozului ei să ne aducă pe toți în colhozul ei. Și am fost aduși la ea.

Acum eram toți la un loc. Între timp, cei ce ne conduceau și-au dat seama că românii sunt oameni harnici și pricepuți și nu sunt dușmănoși. Ne-am împrietenit cu localnicii. Copiii au învățat repede limba rusă și eu am început a pricepe puțin. Eu stăteam pe acasă și ca „doftor” treceam pe la vite să văd cum le merge.

În acel an și în anii ce au urmat, Anița, fiind tractoristă fruntașă, a câștigat foarte mult grâu, așa că nu mai duceam

lipsă de pâine. Ștefănuță a ajuns stahanovist, iar pe Anița au făcut-o șef la cooperativă, că rușii se țineau de hoții și nici de lucrat nu lucrau.

Carne nu se găsea, că o trimiteau toată pe front, dar puteam foarte ușor prinde pește. Era acolo un râu cu pește foarte mult. Băgam căldarea de mămăligă, legată cu o sfoară, în apă, o lăsam, peștele se repezea spre fundul căldării să ciugulească resturi de mămăligă. Când ridicam căldarea, era cu o mulțime de pești.

Într-o toamnă, Ștefănuță, prieten cu o șmecheră rusă, a reușit să fure un butoiuș cu ulei. I-au pus un robinet și l-au scufundat într-un lac. Noaptea se scufundau în lac și-și umpleau câte o sticlă de ulei, folosindu-se de un tub de cauciuc de la robinet la sticlă. Acolo se făcea ulei presând semințe prăjite de bostan (dovleac) și floarea soarelui. Dar tot uleiul trebuia trimis pe front. De la ferma de porci, Ștefănuță mai reușea să aducă și carne de porc.

Am petrecut acolo șase ani. După aceea, ni s-a spus că ne vor duce înapoi acasă. Dar întoarcerea întârzia. Acum rușilor le părea rău că plecăm.

„Vârvara a fost dusă la o fermă de vaci...”

Căci ei trăiau în mare mizerie și de la noi au învățat multe lucruri bune. În ultimii ani, Anița a fost numită și „pripodivatelia” (învățătoare).

Acolo, după ce ne-am mutat la Anița, am hotărât să ne facem un bordei al nostru din chirpici și acoperit cu paie. Jumătate era sub pământ, iar jumătate afară.

[Sunt consemnate și relațiile fratelui, Ștefan, cu încercările de a reveni în satul natal.]

Văzând că rușii întârzie reîntoarcerea noastră acasă, ne-am hotărât cu un prieten, Sauciuc, din satul Cires, deportat și el în același sat cu noi, să fugim acasă. Pe mine m-au hotărât niște întâmplări ce s-au petrecut îndată după război în satul nostru. Cea mai însemnată a fost următoarea.

În timpul războiului, cei care ne conduceau la primărie și la colhozuri au început afaceri mari și necinstite pe spatele bieților colhoznici. Acolo, toți cei care aveau posturi de conducere a regiunii și raioanelor și până jos, în comune, erau uniți prin legături de afaceri și se sprijineau unii pe alții.

Când s-a terminat războiul, un sergent rus – se spunea că a fost decorat și declarat erou al Uniunii Sovietice – s-a întors

acasă. Și-a găsit părinții în cea mai mare mizerie și bolnavi. A auzit de la aceștia ce se petrece și ce afaceri învârt pe spatele poporului cei ce conduc.

Sergentul s-a dus la președintele colhozului și la ceilalți ștabi și le-a făcut scandal, amenințându-i că se duce la raion, îi demască și-i bagă la pușcărie. A doua zi a pornit pe jos la raion, căci nu i s-a pus la îndemână nici un mijloc de transport. Între timp, unul din ștabii locali a telefonat la șeful raionului, cât și la secretarul P.C.U.S. al raionului. Aceștia și-au notat numele ostașului nemulțumit.

Când acesta a ajuns la raion, a găsit gata pregătite două declarații mincinoase care arătau că sergentul erou este dușman al statului, al orânduirii socialiste și că a făcut declarații calomnioase contra tovarășului I.V. Stalin. Când sergentul a început a-și spune nemulțumirile, a fost arestat, judecat imediat, condamnat și trimis cu acte în regulă într-un lagăr, de unde nu s-a mai întors.

[Sub impresia unor fapte de felul acestora, Ștefan s-a hotărât să fugă din sat.]

Într-o zi, cu Sauciuc, am ajuns la tren și de acolo am călătorit fără bilet până la Moscova, iar de la Moscova, prin Kiev apoi, până la Cernăuți, de unde am plecat cu o cursă la Crasna.

Drumul a fost foarte greu și plin de întâmplări. Cel mai greu era să găsim mâncare. Prin gări erau însă vânzătoare care vindeau cârnați și plăcinte la prețuri de mare speculă. Noi nu aveam atâția bani și nici nu vream să plătim prețuri de speculă.

Când vedeam că trenul este gata de plecare, ne apropiam de speculanți și neguțam fiecare ca și când nu ne-am cunoaște.

Imagine păstrată în suflet: duminica ieșind de la biserică

La pornirea trenului, unul din noi apuca un cârnat, lăsa prețul oficial și-o lua la fugă spre tren. Celălalt o mai ținea de vorbă pe speculantă să mai lase din preț. Când speculanta începea să strige „hoțul”, arătând spre tren, se repezea și celălalt spre tren, sărind din mers.

Când am ajuns acasă, am găsit-o într-un hal fără de hal. M-am dus la mătușa Zenovia, sora tatii, dar nu m-a primit. M-am apucat să repar casa, mai întâi ușa și ferestrele sparte.

Numai bine când am terminat de reparat casa, un om, pe care eu de bună seamă îl socoteam prieten, m-a părât la ruși.

Am fost arestat și dus înapoi în Kazahstan. Nu am mai găsit-o pe mama și pe cele trei surori, care au fost trimise acasă. Eu am fost judecat pentru trecere frauduloasă a frontierei.

Dar în Kazahstan nu aveam decât prieteni. Toți au mărturisit numai de bine, cum că „mamă-sa se purta foarte aspru cu el și de aceea băiatul a fugit”.

După 9 luni de arest și muncă forțată, am fost judecat și achitat, dându-mi-se voie să mă întorc acasă [în Bucovina].

Când a sosit mama acasă, a găsit casa din nou devastată. Am luat totul de la început. Prin muncă am reușit să ne refacem în câțiva ani. ■

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

Cea mai veche scrisoare în limba română, păstrată până azi, e cea din 1521 a lui Neacșu din Câmpulung către judele Brașovului Hans Benckner. De atunci, corespondența a urmat neîntrerupt pe meleagurile noastre, stingherită vremelnic doar de înzăpezirea poștei ori de calamități (epidemii, războaie, ocupații militare). După al doilea război mondial, acest mod esențial de comunicare între oameni a fost tulburat de cenzură. Și dacă despre scrisorile deschise, citite, netrimise mai departe ori transformate în corpuri delictive împotriva corespondenților nu putem spune mare lucru – cele scăpate, din anii '45-'49, de indiscreția autorităților constituie, neîndoios, elemente esențiale pentru reconstituirea vieții cotidiene odată cu instaurarea comunismului în România.

Publicăm în continuare două scrisori, puse la dispoziție cu înfinită amabilitate de doamna Ileana Sturdza, ce i-au fost adresate de inginerul silvic Joseph von Swiecinski. Acesta fusese angajat de principele Mihai D. Sturdza, socrul destinatarei, pentru amenajarea pădurii Hangu și hotărnicirea domeniului aferent în suprafață de 30.000 ha. Situat pe văile Bistriței și Bistricioarei, domeniul se afla între Bicaz (proprietatea Coroanei) și Broșteni (proprietatea principelui Nicolae). Von Swiecinski locuia, alternativ, în comuna Ceahlău (sediul administrativ al domeniului) și Iași. După 1944 s-a instalat într-o cameră închiriată la Ceahlău, fiind

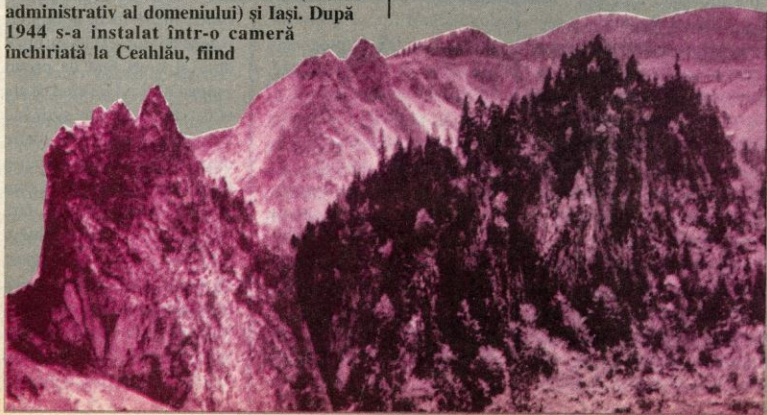
susținut material de doamna Ileana Sturdza, rămasă, o vreme, să administreze domeniul Hangu, și de soacra acesteia, principesa Olga Sturdza. Deopotrivă îl ajuta fratele lui, medic, stabilit la Biarritz (Franța). Acesta îi trimitea unelte de pescuit, pe care le vindea pe piața neagră. În fine, își vindea propriile obiecte de preț unor speculanți de tipul celui supranumit „Nababul“.

În scrisori sunt evocați Dimitrie și Gheorghe (Georges) Sturdza, respectiv soțul (mort în 1938) și cumnatul destinatarei. Inginerul Vlad Jurowski, nepotul autorului, a fost administrator al direcției silvice a domeniului Hangu și se afla la Piatra Neamț. În fine, Lala și Mihai sunt copiiii destinatarei.

Polonez de origine, Joseph von Swiecinski vorbea fluent românește, cu unele stângăcii însă, păstrate de noi pentru autenticitatea textului.

Doamna Ileana Sturdza, care ne-a furnizat și toate informațiile despre acest mare prieten al familiei domniei sale, posedă de la el și alte misive, pline de expresivitate, descriind viața provinciei moldovene la cumpăna dintre lumea tradițională românească și cea totalitară instaurată în anii '50.

Georgeta FILITTI

Iași, în 13.IV.1946

Scumpă Principesă,

Ve confirm primirea scrisorilor din 2 și 10.IV.1946, precum primirea bunătaților trimise prin Vasia – care pentru mine sunt astăzi de neprețuit.

Nici un moment n-am stat la îndoială că ar fi posibil să mă dați uitărei și dacă veștile s-au rărit, totdeauna ați fost scuzată știindu-Vă așa de preocupată în aceste timpuri nemaipomenit de grele, chiar pentru familie cu resursele cele mai mari – când pe lângă aceasta îți vedi periclitat avutul garantat prin temelia legii, Constituția, și mai ales când ai grija și obligația față de copilași de a le asigura și apăra cu răspuneri patrimoniul moștenit! Eu sper și am convingerea că până la sfârșit veți reuși cu pădurile – cu câmpul doar într-atâta însă, că veți primi dispăgubiri și poate e bine cât mai târziu în vedere de a primi o monedă mai valoroasă, căci sistemul actual nu va putea merge încă mult timp – trebuie să se prăbușească dupe progresiunile geometrii cu care merge scumpetea și devalorizarea cu care se ilustrează actualul regim.

Am fost dupe nevoile mele la primărie acum 4 zile, ca să capăt 750 gr. zahăr pe trei luni, unde am fost surprins de un afiș mare pe perete care, cu ocaziunea împlinirii de un an al existenței guvernului, s-au

lipit în sala de ședințe *ca o faldă* pentru activitatea regimului: „Trăiască împlinirea de un an de activitate Guvernului care grație conducerii pricepute de Petru Groza Pr. ministru am ajuns astăzi unde suntem”. Am rămas trăznit de inconștiența acestui regim și mai ales a

Olga Sturdza

conducătorilor care pot să admită a se fâli de progresul situației! Cred că-nici la ruși nu va dura mult. Regimul și acolo se va prăbuși – semnificativ este faptul că Stalin, care este șeful statului, este nevoit să fie și Prim-ministru și Secretar al Sovietului suprem – ceia ce dă de bănuiră că nu are oameni de încredere, mai ales de la pretinsa maladie și concediul de repaus petrecut în sudul Rusiei! Din zi în zi el cedează și cu toate schimbări ce le face și modificări încercate de modernizare: în loc

de comunizare, democrație și în loc de comisari – miniștri! Va fi nevoit se recunoscă Confederația Rusiei pe Voievodate, cu independența absolută, cum se instaurează în Ucraina și Rusia Albă! Încât ori va ceda, ori va crăpa ca și Hitler! Război nu va încerca, asta (mai) mult ca sigur.

M-am încurcat în politică și rog se mă ierți, scumpă Principesă, că m-am abătut de ceia ce aveam de gând se fac se Vă răspund din punct în punct la aprecierile D-voastre scrisori:

Am vândut Nababului și fratelui său smockingul și cu o giletcă griperl în matasă cu 680.000 lei, ear butonele de manșete, ambele perechi, cu 600.000. N-am putut să întind coarda mai mult, haina era de la 1914, cam demodată, pantaloni strimți și nu mai aveau loc să fie largiți, almin-

trelea în perfectă stare! Iar butone de manșetă le-am urcat de 7 și 8 ori față de prețul estimat de Reș! Eu cred că am reușit destul de bine și ținând și seama că i-am fost foarte obligat pentru cele ce mi-a făcut în astă iarnă, când zăceam gata să-mi dau sufletul, fără nici un suflet pe lângă mine și trebuia cu toată slăbiciune să-mi fac totul singur. Dacă n-ași abuza și s-ar ivi ocaziunea să puteți chema pe un armean sau poate de la Dvs. s-ar putea afla cam cât ar costa reparația covorelor – că n-am ideea,

poate că le-ași repara – în care caz ași obține un preț bun! Ași vinde cu siguranță foarte ușor și cu avantaj. Ceia ce regret că n-am făcut-o cu geamantanul, din cauza neglijenței Crocodilului [poetul Mihai Codreanu], care l-a ținut 6 luni fără rost, ca să mi-l aducă cum era, luam cu siguranță 300 până la 400.000 lei pe el – pe când așa perde din înfățișare! În cazul când ați putea afla cât costă reparația covoarelor, rog respectuos a-mi face cunoscut și dacă ar fi prea scump, V-ași fi recunoscător dacă cu ocazie l-ați putea trimite, ași putea dormi pe ele până ce se vor ivi și pe aici meșteri cari se le repară, căci amatori se vor găsi chiar fără Nababul, care zilele acesta au cumpărat 4 covore transilvănenești, din care două mai mari pe prețul de 290 și 360.000 lei unul, însă din lână proastă albă!

Îmi pare mult bine că V-am putut face o brumă de plăcere cu fotografia scumpului Dimi și Georges – le-am găsit rupte, murdare, cartonagiul rupt și dupe spelatul și în fine rețușul posibil le-am adus în stare care o vedeți! Am căutat mult și fotografie neuitatului și scumpului meu amic rep[osatul] Pr[incipi] Mihai, însă am găsit bucăți reslețe imposibile de alege ceva, precum și acea unde eram împreună; vroiam se le colorez

în zilele când mă aflam mai bine, însă în zadar, n-am dat de ele!

Hristos a înviat! La mulți ani!

Săracul poet [Mihai Codreanu] care-și plătește astăzi prin faptul neglijenței și nepăsării tributul prin nevedere

Dimitrie Sturdza

este într-adevăr crud lovit prin pierderea soției sale – care-i era totul, secretarul neprețuit și îngrijitoarea lui fără seamăn. El se aștepta însă de mult la un asemenea desnodământ, care era fatal, căci prea se hrănea cu droguri! Noroc că dacă dă peste un Cotnărel bun, uită totul și devine foarte vorbăreț, amabil și glumeț.

Grija ce o aveți cu apropiere este într-adiver alarmantă în starea ei actuală, însă nu credeți că poate fi

definitivă astfel – o să Vă coste, o știu, mai ales acum când lăcomie a ajuns la culme. Însă cred că veți reuși, mai ales că aceasta a rămas astăzi singura avere a statului român și trebuie s-o consolideze chiar pădurile particulare de orice cu petrolul am ajuns cam la

sfârșit și trebuie mers la adâncimi mari, chiar peste 3.000 m ce nu se poate acum face și din lipsă de instrumente, și din cauza excesivei scumpete a forajelor la asemenea adâncimi.

Cu planurile nu pot face nimic, căci nu le-am primit. Cum se prezintă însă situațiunea de astăzi trebuie așteptat soluționare expres și definitivarea amenajamentului – până atunci dacă me voi mai întări, sunt gata se mă ocup dacă aveți convingerea că Vă mai pot servi, căci de văzut aproape mai văd, însă departe nu mai recunosc persoane nici la 5 m.

Trebuie schimbate sticle

și sunt prea scumpe încă pentru mine și nici nu se găsesc la Iași, încât trebuie să mă privez deocamdată. Cu mare plăcere ași veni la Piatra Hangu, când se va încălzi timpul și mă voi mai întări și mulțumesc din suflet pentru buna grijă ce aveți pentru mine. Acum me simt mult mai bine și nu măi umblu încovoiat după cum găsi Crocodilul când au fost pe aici – și avea oareșcare mulțumire că m-am încovoiat ca și dânsul! Eu însă i-am replicat că această

încovoiere este pasageră, și așa este, căci din zi în zi tot mai drept devin!

Sunt foarte fericit și prea mulțumit și încântat că draguțului de Georges este la Hangu și are de gând se vină la Iași și că îl voi vedea.

Scuzați, scumpă Principesă, modul cum este umplută această foaie și nu știu dacă o se puteți descurca în continuare aceasta din cauza lipsei de hârtie. Mulțumesc pentru darul trimis. Mi-am așezat aceștia în conușe[?], căci am cel puțin o lună.

Rog primiți omagiile și respectuoasele sărutări de mâni pentru toți copilași și sunt cu drag al Dvs.

J. v. S.

Ceahlău, 23 febr. 1949

Scumpă Principesă,

Ziua de 16 a.c. a fost foarte plăcută pentru mine, deorice în aceeași zi am avut nemărginită plăcere de a primi scrisoarea Dvs. prea măgulitoare pentru mine, cu hârtia cetluită în așa mod că, neputând desface ața cu care era legată și neavând răbdare, am tăiat-o și încă cu greu am ajuns la conținut – apoi în fine pentru câteva minute mi-a venit și scrisoarea de la fratele și cumnata din Biarritz.

Veștile lor nu bune diorice tăcerea lor era consecința maladiei pe care a petrecut-o

stând trei săptămâni în pat – se vede că sunt aproape de Spania, deorice gripa de acolo e mai gravă decât cele de pe la noi, de au fost nevoie de trei săptămâni de pat – slavă Domnului, acum sunt iarăși bine.

Gheorghe (Georges) Sturdza, Margareta, soția sa, și doi dintre cei trei băieți: Dimitrie și Erik-Ioan

Dacă nu V-am răspuns imediat este că scrisoarea cu cărțile de felicitare abia o scrisesem și nu prea avusesem șansă nici cu ea să V-o trimit cu poșta, cu toate că era proiectat s-o trimit recomandată, și de trei ori a fost Profira cu ea și n-au reușit s-o dea din cauză că venind un nou impiegat în aceea zi, fiind de predarea serviciului, au stopat orice operațiune; a doua zi s-a dus pe la 11 a.m. și s-a întors cu ea, că noul impiegat a hotărât că scrisori recomandate se primesc zilnic numai între orele 3-6 p.m. Am încercat și a 3-a zi, însă nici data aceasta n-a primit-o, din cauză că Centrul au hotărât că scriso-

rile să se primească numai dimineața – pentru înlesnirea autorităților locale. În sfârșit, plictisit și venind Bejan, i-am dat-o lui ca s-o trimită lui Jurowski din Piatra, dupe cum a ști – sper că sunteți în posesiunea ei – și aștept cu

nerăbdare păreri D-voastre despre activitatea mea. Apoi, cum vazușem pe Teruș și mi-a spus că la 23 a.c. pleca la Piatra având proces – am lăsat să vă scriu cu acea ocazie. Hârtia cea albă este foarte bună, am și încercat-o, se pretează și rezistă, cea galbenă e prea subțire și nu-i de efect, deorice releveuri trebuie făcute cu culoare albă și care-mi lipsește aproape cu totul.

Am vorbit cu Lulu;

n-au fost până acum decât un singur bal – la care Comitetul au hotărât că alegerea celei mai frumoase se se facă cu bilete emise cu pecetea Comitetului! Va încerca însă la viitorul bal. El este foarte necăjit. Mama lui au căzut foarte bolnavă, aproape de zece zile zace în pat și n-ajunge să aibă un doctor, M-me Gall fiind plecată. Astăzi era să vină d-na dr. Cârănescu să țină locul la dispensar și se vină s-o vadă și pe Mad. Coroamă. Se vede însă că avea mult de lucru, căci nu au venit până în prezent. D-nul Fediuc n-au mai venit ca să mă sfătuiască ca să me mut – se vede că s-a convins că cu mine, dupe cum s-a exprimat la plecare, nu-i de vorbit.

Este foarte nostim – el căsătorindu-se după pronunțarea divorșului, e în căutarea unui apartament cu două camere și bucătărie – venise la Mad. Coroamă ca să-i dea tocmai camera mea ceia din față și bucătărioara –

cum ea au refuzat, spunând că eu sunt suferind etc., el în calitatea sa, că se zice șef delegat pentru toate partidele locale – au insistat ca M. Coroamă să mi-l prezinte mie, că el va reuși se mă convingă se me mut la dascălul de aici, care are o odaie bună. Eu neștiind cine este și presupunând că este de la fisc cu impuneri și văzând pe gazda intimidată, el și-a început chestionarul pregătit – se mă întrebe dacă am făcut războiul, la vârsta mea fă socoteala ce război puteam să fac, de ce stau la Hangu? Ce venituri am? Dacă am avut slujbă la stat? Dacă am lucrat

la reacționari și cu ce mă ocup acum? Ce politică fac? Și de ce nu mă mut la Iași în casele mele? Că poate să-mi dea un automobil. Răspunsurile se vede că nu i-au convenit că s-a sculat, a deschis Larousse care era pe masă, s-a uitat în el și m-a întrebat dacă citesc în această carte. I-am spus că nu, dar me uit în ea ca și pisica în calendar și a plecat zicând că cu mine nu-i de stat de vorbă! Și n-a mai venit până astăzi!

Constatând că-ți plac potențurile [zvonurile, în fr.] și ți-i dor să vii să stăm de vorbă, să-ți narez o întâmplare petrecută aici, cu ocaziunea inaugurării clubului *Frontul Plugarilor* prin un reprezentant ofițer trimis din Piatra. Mare

Ileana Sturdza și cei doi copii: Elena și Mihail

adunare, ședința se deschide printr-un discurs ținut de ofițer – cu invitare către membri de a se înscrie la cuvânt fără teamă și să spună păreri sincere, că nu li se va întâmpla absolut nici o reproșare! Bineînțeles s-au înscris mai mulți, printre care și un oarecare Feraru din Hangu.

Dupe cuvântarea ofițerului, care după cele politice au insistat se convingă auditorul ca să nu le fie teamă de bomba atomică, că nu este așa de

grozav cum se vorbește etc., insistând a deprecia efectele. După ce au luat cuvântul mai mulți, care în fond nu au zis nimic, a venit și rândul Ferarului. Trecând la masă, a început a se deschia și a scotoci buzunarele, scoțând

hârtii și fracțiuni de jurnale – astfel încât auditorii au început a reclama strigând: – Mă, stăi cu documenturi! Și după alte, a atins chestia b. a., arătând ca oamenii să nu-l creadă pe ofițerul, că o fi el specialist și competent, că efectele sunt prea restrânse, el însă a colectat tot ce s-a scris în această privință de toți savanții lumii, care au fost la fața locului pentru a face constatări etc. și conchid că efectele acelei bombe, abia de 1,5 kgr, sunt îngrozitoare și că nu există ceva mai teribil până astăzi, ca aceasta nu a existat de când lume, căci în Eucalips [Apo-

calipsă!] scrie cum s-au distrus Sodoma și Gomora, însă cu toate aceste există ceva și mai teribil și care ne va scăpa, este credința în Dumnezeu. Aplause nesfârșite – cu avizul din partea publicului să se pregătească că mâni îl va ridica camionul la Piatra.

Fiind dorită de vești, cu toate că sunt convins că vei fi obosită, cum n-am ce face, lumina fiind neprielnică pentru pictat, rog a-mi îngădui ca să-ți mai narez o întâmplare

petrecută în pădurea de la Ditrău. Niște oameni văzând un urs, speriați, s-au ferit; mergând în [pe] urmă au constatat că este de om; luându-se după ea, au ajuns într-un loc foarte accidentat și au văzut că dintr-o văgăună în desișul pădurei eșia fum. Ducându-se acolo, au găsit un neamtz îmbrăcat în piele de urs într-o viziună toată îmbrăcată în piei de animale, cu provisie de carne conservată, legume sălbatice, rădăcini etc. Au aflat că este un colonel austriac rămas cu tovarășul său din timpul războiului, care trăiau acolo având două arme și

muniție. Anul trecut i-a murit tovarășul și a arătat groapa unde l-a înmormântat, rugându-se, dacă au de gând să-l ucidă, să-l împuște și să-l îngroape alături de el. Oamenii l-au luat cu ei, asigurându-l că nu-l vor împușca și se se încredințeze că dacă dorește să-și poată vedea soția și copiii, se vină cu ei. L-a dus la Primărie și de acolo la spital, unde se găsește în starea aceasta cu barba până la șold și părul aidoma. Cred că ar fi posibil să cunoașteți deja această istorie și mi-ar părea rău că v-am obosit cu lectura.

Acum cred că am abuzat de amabilitatea matală, scumpă Principesă, și-mi cer scuzele, rugându-Vă să binevoiți a arăta P-sei Olga respectoasele omagii și sărutări de mâni, rugând-o dacă ar mai avea capete de hârtie albă, s-o păstreze pentru mine de orice n-am deloc pe ce lucra. Drăguței Lalei și dragului Mihai îmbrățișările obișnuite, ear Mata primește, pe lângă recunoștință, cele mai alese omagii.

J. v. Swiecinski

Cele mai respectoase omagii din partea fratelui Matală și P-sei Olga. ■

CRİPTOGRAMĂ

S	A	V	M	P	E	S
L	A	I	A	C	E	R
T	E	R	I	D	A	T
I	A	E	U	O	E	L
T	C	C	M	T	A	U
E	L	A	E	S	T	A

Pornind dintr-un anumit colț și mergând într-o anumită ordine veți afla traducerea expresiei „Ave imperator, morituri te salutant“.

Gheorghe BRAȘOVEANU

Ed. Timișoara nr. 58, sector 6, București, Tel.: (021) 402.26.30, E-mail: comenzi@all.ro

EDITURILE ALL VĂ RECOMANDĂ

Colecția MARI CIVILIZAȚII
CĂLĂTORII ÎN TIMP ȘI SPAȚIU,
PE URMELE CIVILIZAȚIILOR APUSEI

INDIA CLASICĂ

INDIA CLASICĂ

Autor: Michel Anquet
Preț: 139 000 lei

În aceeași colecție:
Grăcia clasică, autor: Anna-Marie Buttin
China clasică, autor: Ivan P. Kamenarovic
Roma, autor: Jean-Noël Robert
Islanda medievală. Vikingii, autor: Régis Boyer

Fiecare volum
129 000 lei

ALBUM ISTORIC

Copil, deja pasionat de uniformă

Indiferent cum l-au judecat și îl vor mai judeca istoricii pe Carol II, nimeni nu îi poate refuza dreptul de a fi înmormântat în pământul pe care s-a născut.

Readucerea în țară, după 1989, a osemintelor oamenilor politici sau de cultură români, care dintr-un motiv sau altul au fost siliți, în condițiile pe care le cunoaștem cu toții, să trăiască și să moară departe, este încă un semn al reintrării în normalitate și al împăcării cu trecutul; un proces fără de care nu putem merge mai departe.

Să sperăm că nu va mai trece mult până ce un George Enescu sau un Constantin Brâncuși vor reveni printre noi.

Mihai își fotografiază tatăl

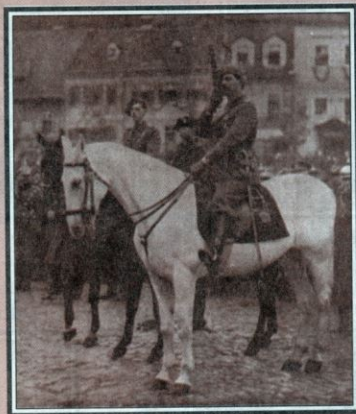

Exerciții de tir cu arcul

10 Mai, sărbătoarea națională (1933)

*Cu fratele
său, Nicolae,
și Mihai la
Sighișoara*

*În vizită
la Hotin*

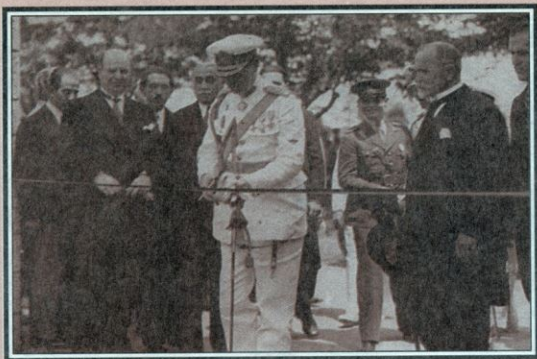
Președinte de onoare și protector al Academiei Române

*La
Sarmisegetuza,
cu profesorul
Constantin
Daicoviciu și
Mihai*

*Cu Nicolae
Iorga,
la Vălenii
de Munte
(13 august
1936)*

La Grădina Botanică

Fiul, mama (regina Maria) și nepotul

Carol I și cei doi principii: Carol și Nicolae

Dictatura la români

Începând din numărul pe luna octombrie a anului trecut, cititorul nostru a putut afla, din portretele de dictatori ai României (Carol II, Ion Antonescu, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu), conturate de profesorul Sorin Alexandrescu, cum au luat puterea aceștia, în ce împrejurări și cum și-au lichidat ei adversarii. Să urmărim acum care a fost eficiența politică a regimurilor dictatoriale și cât a plătit țara pentru ele.

Serbările grandioase cu tematică istorică, desfășurate pentru a legitima noua stăpânire, au devenit o constantă a dictaturilor

CAROL II: PUTEREA ȘI PERFORMANȚA

SORIN ALEXANDRESCU

Curând după ce a obținut puterea absolută, Carol răstoarnă prioritățile și strategiile de salvare a țării, anunțate inițial și în numele cărora a venit la putere. El s-a prezentat la început de partea Aliaților (și nu a țărilor Axei) și, în același timp, ca susținător al monarhiei constituționale – chiar dacă a înțeles-o ca deghizament al unei monarhii absolute – și ca adversar al totalitarismului și al Gărzii de Fier, de ale cărei crime voia să salveze țara – chiar dacă în acest scop erau săvârșite, la cererea sa, alte crime. Prin îndepărtarea lui Titulescu de la Ministerul de Externe în 1936,

Carol trece la o politică mai de echilibru între Aliați și Axă, pentru ca, după instaurarea dictaturii personale, să adopte rapid norme și instituții ale totalitarismului (mai ales) italian, care contraziceau opțiunile inițiale.

Răsturnarea strategiei

În doi ani și șase luni (februarie 1938-septembrie 1940), el interzice partidele politice, impune o Constituție de tip corporatist, „românizează” întreprinderile conduse de evrei, în ciuda originii evreiești a Elenei Lupescu și a

multor altor membri ai camarilei, constituie un partid unic și organizații de tineret adiacente, își pune în scenă un cult al personalității similar celor din alte țări, deși nu la fel de virulent, acceptă tratatul economic cu Germania în 1939 și cedări de teritoriu umiltoare în 1940, fără a se sluji de armata cu a cărei „înzestrare” militară se fălise atâtea înainte, aduce în guvern pe Horia Sima, după ce-i măcelărise pe legionari, inclusiv pe Codreanu, numește un guvern pro-hitlerist, condus de Gigurtu, și la urmă acceptă chiar imixtiunile ministrului german Fabricius în propriile

decizii politice din 1940, referitoare la soarta lui Antonescu, deși protestase în ianuarie 1937 contra prezenței la funeraliile lui Ion Moța și Vasile Marin a reprezentanților Germaniei, Italiei, Spaniei și Japoniei.

Din cedare în cedare, Carol ajunge să ducă exact politica pe care ar fi dus-o Zelea Codreanu, conform numeroaselor lui declarații politice, dacă ar fi ajuns prim-ministru în urma alegerilor proiectate în martie 1938, alegeri care nu au mai avut loc, datorită instituirii dictaturii regale la 10 februarie. Exact aceeași politică, minus, desigur, ceea ce foarte probabil ar fi făcut Garda: pogromuri ale evreilor și executarea multor oameni politici, considerați corupți, printre care chiar membrii camarilei regale și, cine știe, Carol însuși (unii dintre acești „vinovați”, precum Gavrilă Marinescu, vor fi totuși asasinați de Gardă în închisoarea Jilava, în noaptea din 26-27 noiembrie 1940, în timpul regimului Antonescu). În ultimă instanță, evitarea de către Carol a unei asemenea represiuni este singura diferență dintre politica anunțată

de Garda de Fier și cea executată de rege „împotriva” Gărzii: o diferență apreciabilă, dar singura. La toate celelalte puncte, dictatura regală s-a dovedit a fi un eșec: ea nu a salvat nici teritoriul țării, nici Coroana (pe termen mai lung), nici democrația, nici alianțele tradiționale cu Occidentul și nici „liniștea” din țară. Opinia după care economia României a atins un vârf în 1938 este discutabilă, căci multe „realizări” sunt aparente și forțate de comenzi în favoarea armatei, care s-au dovedit finalmente inutile sau prost executate.

Gestionarea inconsecventă a crizelor

Carol își modifică, în momente de criză, comportamentul politic obișnuit. Cinismul, versatilitatea, chiar creativitatea îl părăsesc și regele cade în mecanismele tradiționale ale jocului dublu și ale refuzului unei alegeri nete, întâlnite la mai toți politicienii timpului. În noiembrie 1938, la câteva luni după ocuparea Austriei de către Hitler (în martie) și la două

luni după acordul de la München, prin care occidentalii acceptă ocuparea regiunii sudete, Carol face vizite oficiale deopotrivă la Londra, Paris și Berlin, în speranța realizării unui echilibru între marile puteri, un ideal complet iluzoriu la mai puțin de un an înainte de momentul începerii războiului mondial, în septembrie 1939. Vechea opțiune clar antantistă a lui Titulescu (între timp demis) ori progermană a lui Gigurtu (încă nenumit) erau mai adecvate momentului, indiferent de risc, decât această tardivă echilibristică.

Tot Carol continuă să comande armament în Franța și în Anglia, deși glisează politic spre Germania, fără a înțelege incompatibilitatea acestor două poziții. La sfârșitul lui iunie 1940, U.R.S.S. ocupă Basarabia și Bucovina, iar la începutul lui iulie Brătianu și Maniu îi cer lui Carol să nu renunțe la garanțiile anglo-franceze; acum Carol, brusc, le respinge cererea și mizează pe Germania. Tot tardiv.

Față de legionarii Carol este la fel de inconsecvent. După ce a încercat să-i folosească contra partidelor democratice (unii cred că i-a și folosit pentru a-l asina pe Duca în 1933), dar și pe democrați contra legionarilor, fără a forța însă pedepsirea lor juridică pentru crime reale, Carol dă ordin de executare a lui Codreanu la 29-30 noiembrie 1938, pentru o vină imaginară, și încă la nici o săptămână după întvederea cu Hitler în Germania.

Rezultatul a fost dublu negativ: a stricat bruma de apropiere cu Germania, abia făcută, și a atârnat, în loc să calmeze, lanțul de crime reciproce între legionari și stat: după ce, în tot acel an 1938, al

La înmormântarea legionarilor căzuți în Spania, Moța și Marin; în centru, Corneliu Zelea Codreanu

Doi dintre colaboratorii apropiați ai regelui: Armand Călinescu...

dictaturii carliste, legionarii, conform circularelor lui Codreanu, observaseră o pasivitate politică cvasi-totală, ei revin la atac tocmai pentru a-și răzbuna Căpitanul. Mai mult decât de eroare de raționament politic este vorba aici de spaimă irațională în fața unei posibile mize a lui Hitler pe Codreanu, ceea ce i-ar fi putut periclita tronul; o miză de negândit pentru Hitler, care avea nevoie, cum a arătat mai târziu lui Antonescu, de statul român, nu de un grup radical și greu de controlat, ca legionarii. Rezultat: Codreanu trebuie ucis. Un gen de iraționalism care va reveni, cum vom vedea, la următorii dictatori.

Trecerea de la monarh (oarecum) constituțional la dictator mărește enorm aria de lucru, dar și restrânge apreciabil numărul de colaboratori de încredere cu drept de decizie: exarcerbarea puterii este dublată de personalizarea ei. Carol dă tonul, în seria dictatorilor, pentru ceea ce va deveni decăderea de la recunoașterea autorității specialului la tirania funcționarului loial și „bun la toate”. Regele ia decizii în politică externă, cultură, înzestrarea armatei, urbanism, finanțe

etc., funcții asumate mai înainte de miniștri diferiți și responsabili.

Dictatura favorizează perspectiva globală, ștergerea diferențelor de gen, adică de instituții. În toate domeniile Carol se sfătuiește cu aceiași Elena Lupescu, industriașul Nicolae Malaxa și bancherul Aristide Blank, prefectul Capitalei Gavrilă Marinescu, șambelanul Ernest Urdăreanu (iar înainte de martie 1934, cu secretarul personal Puiu Dumitrescu, mazilit apoi în urma unei intrigi a Elenei Lupescu; Urdăreanu fuge el însuși la Paris la sfârșitul lui 1937, în urma unui conflict cu aceeași Elena Lupescu, dar este rechemat). Politica *divide et impera* printre oamenii politici – ca să nu mai vorbim de partide – se întoarce împotriva ei înseși (exact ca, mai târziu, la Ceaușescu) și lovește chiar în camarilă: după asasinarea lui I.G. Duca la 29 decembrie 1933, își pierde influența la Palat Nae Ionescu, Mihail Manolescu și Puiu Dumitrescu, simpatizanți ai

legionarilor, în favoarea grupului din jurul Elenei Lupescu.

În fața unei lumi politice de care se înstrăinase între 1926 și 1930, Carol nu manifestă încredere, la reîntoarcerea în țară, decât în „oamenii lui” din camarilă. O atitudine, la început, de înțeles, dar care duce la situația că regele devine singur responsabil pentru deciziile luate, chiar dacă ele i-au fost sugerate de Elena Lupescu ori alți consilieri. Nu acestora le putem pasa vina, cum susțin unii istorici. Dictatura înseamnă centralizare la vârf, unde este delegată și puterea de decizie a oricărui consilier ori ministru.

Plebiscitul care legitimează dictatura

Corolarul acestei centralizări în dictatură este slăbiciunea clasei politice și a societății civile (ori inexistența lor). Trec peste slăbiciunea unei clase care a aprobat entuziast

...și Istrate Micescu (dreapta)

restaurarea lui Carol ca rege în 1930, fără să prevadă scoaterea ei din funcție câțiva ani mai târziu. Precizez doar că, excepție fiind Maniu, toți ceilalți oameni politici s-au lăsat trași pe sfoară de către Carol chiar în 1937-1938: Mihalache și-a amânat retragerea de la conducerea PNT, în speranța că va fi chemat la guvern, Dinu Brătianu a promis în februarie 1938 că nu se va împotrivi planurilor regelui de a forma un guvern de tehnicieni și chiar Codreanu s-a mărginit să emită circulare către legionari, cerându-le să nu întreprindă nimic contra regelui.

Instituția dictaturii este apoi organizată de Carol doar cu Armand Călinescu și Urdăreanu. Dar Iorga redactează programul, cel mai mare jurist al momentului, Istrate Micescu, noua constituție, gu-

Scriitorul
Cezar Petrescu

vernul este condus de patriarhul Miron Cristea, mai toți oamenii politici importanți intră în el, inclusiv generalul Ion Antonescu, scriitorul Cezar Petrescu se oferă să redacteze un ziar pentru Carol, iar la plebiscitul din 24 februarie 1938 din totalul participanților 99,87% aprobă lovitura de stat regală!

Pe listele electorale din 1937 fuseseră înscrși 4.649.163 (aveau drept de vot numai bărbații peste 21 de ani, adică vreun sfert din populația României). Dintre aceștia, 4.303.064 de votanți participă la plebiscit și dintre ei numai 5.483 votează contra lui Carol. Chiar dacă cei peste 300.000 de absenți erau anticarliști – ceea ce este greu de crezut – și tot ajungem la concluzia că o majoritate covârșitoare a corpului electoral a legitimat prin plebiscit dictatura regală!

Ce mai poate conta atunci un memoriu de protest al lui Brătianu, Maniu și dr. Lupu, din aprilie 1938, ori demisia lui Antonescu din guvern, de la sfârșitul lui martie 1938, determinată de altfel nu de dictatura regală ca atare, ci de preconizatele ei măsuri antilegionare din acel moment? ■

(Va urma)

Fotografii de la cititori

Locotenent-comandorul Constantin Pogonat

Pentru cercetătorii și iubitorii de istorie, colecțiile de fotografii sunt izvoare prețioase. În fotografia pe care v-o trimit este surprins un moment important din viața ostășească, depunerea jurământului. Ceremonia s-a desfășurat la Baza Navală Constanța, în ziua de 5 mai 1935. Cel care vorbește este locotenent-comandorul Constantin Pogonat, unul din bravii ofițeri ai marinei noastre din perioada aceea. Ceremonia religioasă a fost susținută de preotul Soroceanu și de fratele meu, Dumitru Dumitrescu, în calitate de dascăl, azi în vârstă de 94 de ani, posesorul acestei fotografii.

Bucuria, dar și durerea fratelui meu (vă atașez și fotografia lui în uniformă de marină) a fost când, după zece ani de militarie, concentrare și participare

la război, s-a întâlnit cu fostul său comandant la Comarnic, unde, retras de lume, își construise o casuță modestă. Cîrcula pe atunci zvonul că, după armistițiul din 12 septembrie 1944, voise să saboteze flota românească pentru a nu cădea în mâinile sovieticilor, fapt pentru care, ulterior, fusese condamnat. Nu știu prea multe despre acest ofițer. Alcătuiesc documentarea pentru o viitoare monografie a Comarnicului și așa fi recunoscător dacă cineva mi-ar putea indica datele biografice ale locotenent-comandorului Constantin Pogonat.

Ștefan DUMITRESCU

Statuia lui Augustus este una dintre cele mai cunoscute opere de artă de la începuturile Imperiului roman

CENZURA ÎN ROMA IMPERIALĂ

Ca și în zilele noastre, în bătăliile politice din Roma republicană, adversarii își lansau unii altora adevărate pamflete acide în care, de multe ori, calomnia devenea instrumentul utilizat în chip destul de exagerat.

GHEORGHE CEAUȘESCU

Din nefericire, multe documente au dispărut în lungul răstimp care desparte Antichitatea de zilele noastre, dar ni s-au păstrat totuși unele informații despre spumoasele dueluri verbale în care și-au încrucișat talentele, confruntându-se, Octavian (63 î.Hr.-14 d.Hr.), viitorul Augustus, și Marcus Antonius (82-30 î.Hr.), membrii celui de-al doilea triumvirat (43 î.Hr.). După bătălia de la Actium (31 î.Hr.), când Octavian a rămas singur stăpânitor al imperiului, la Roma a fost introdusă puterea personală prin intermediul instituției principatului (27 î.Hr.), fundal pe care, logic, confruntările politice au încetat. Aparent nimic nu se schimbase, Octavian pretinzând că acțiunea sa se limita doar la restaurarea constituției republicane. În

realitate însă, până și alegerea magistratilor era factice. În aceste condiții, și duelurile politico-literare au încetat.

Un împărat liberal, dar și un scandal de proporții

Octavian Augustus, sigur pe sine și pe puterea sa, demonstrase extremă toleranță față de tagma scriitorilor. Când istoricul Titus Livius s-a manifestat ca un admirator al lui Gnaeus Pompeius, adversarul lui Julius Caesar, cu alte cuvinte adversarul tatălui adoptiv al lui Augustus, acesta din urmă s-a limitat doar să-l ironizeze pe autor, numindu-l „Pompeianul”.

Una dintre cele mai aprinse dorințe ale principelui era ca unul dintre marii poeți aflați

pe atunci la curtea sa (dintre care se pot aminti numele unor Vergilius, Horatius sau Propertius) să-și lege numele de o epopee în care el, Augustus, să fie descris asemenea lui Ahile din Iliada, nimeni altul decât eroul principal. Dar cum poezii n-au dat curs voinței împăratului, acesta s-a resemnat și a rămas în aceleași relații de strânsă prietenie cu acei creatori de excepție care nu au dorit să se plece într-atâta în fața capului încoronat. Cu toate acestea, oricât de liberal în gândire și acțiune a fost Augustus, puterea personală, odată instaurată, a intervenit în domeniul literar, atunci când literatura a dat semne că subminează acțiunea politică.

În anul 2 î.Hr. Roma a fost de-a dreptul zguduită de un mare scandal, despre care însă deținem prea puține infor-

Tiberiu, fiul din prima căsătorie al Liviiei, a fost adoptat de către Augustus

mații, scandal ce includea chiar și familia ilustrului Augustus. Fiica sa din prima căsătorie, Lulia, întreținea un cerc în care se produceau fapte ce contraveneau programului de asanare morală a societății romane, inițiat de Augustus. Reacția împăratului a fost promptă și deosebit de dură: Lulia, în vârstă de 37 ani, a fost exilată pe viață în insula Pandanteria.

Iritarea capului încoronat nu s-a limitat la fiica sa, ci i-a atins și pe alți participanți la cercul patronat de aceasta, printre cei căzuți acum în dizgrație numărându-se și Ovidiu (43 î.Hr.-17 d.Hr.), trimis în exil la Tomis. În același timp, opera sa a fost scoasă din bibliotecile publice, iar poemul *Ars amatoria*, considerat prea libertin, a fost interzis. Cuvintele poetului însuși stau și astăzi mărturie asupra celor două lucruri care l-au condus pe drumul dizgrației: poezia și o greșeală (*carmen et error*).

Dacă în privința poeziei știm că este vorba despre poemul *Ars amatoria*, în ceea ce privește eroarea, poetul păstrează cea mai adâncă tăcere. Un fapt interesant este și acela că cenzura augustană nu reacționase deloc în momentul apariției, cu zece ani

înainte, a manualului ovidian de erotică – *Ars amandi*. Numai după ce acțiunile cercului condus de Lulia l-au iritat prea mult pe fiul Divinului Iulius, atunci și-a făcut și ea simțită prezența.

Astfel, puterea personală, chiar dacă este deținută de o personalitate liberală, așa cum a fost Augustus, intervine brutal în momentul în care există sentimentul că literatura contravine sistemului politic. Cu toate acestea, cenzura lui Augustus n-a avut efectul dorit, căci poemul *Ars amatoria* a străbătut veacurile ajungând, dovadă vie a acelor timpuri, până la noi.

Două biografii cu... cântec

Dacă Augustus a fost una dintre cele mai liberale personalități ale Romei antice, cultivând artele și pe scriitori, nu toți împărații i-au urmat ilustrul exemplu. Urmașul și fiul său vitreg, Tiberiu, era extrem de circumspect, foarte atent mereu la ceea ce se spunea și se scria despre Augustus și despre instaurarea

regimului imperial. În timpul domniei sale, în anul 25 d.Hr., un istoric, pe numele său Cremutius Cordus (?-25 d.Hr.), a scris o carte despre războaiele civile și domnia lui Augustus, lucrare în care îl lauda pe Brutus și îl declara pe Cassius drept ultimul roman adevărat, cei doi fiind protagoniștii asasinării lui Iulius Caesar.

Pentru ideile sale, istoricul a fost denunțat și judecat în senatul roman. În cursul procesului, Cordus a invocat liberalismul lui Augustus, arătând că nu faptele, ci vorbele sale sunt puse în discuție. Procesul se demonstra absurd, considera istoricul, deoarece Cassius și Brutus au murit de mult și nu mai pot amenința cu legiunile lor pe nimeni. Pledoaria a fost însă zadarnică, iar Cremutius Cordus a prevenit prin sinucidere o condamnare iminentă.

Cartea sa a fost interzisă, exemplarele existente au fost, la rândul lor, depistate și arse în urma votului senatului! Cu toate acestea, după cum arată și istoricul Tacitus, s-au găsit și oameni curajoși care au

„Ai readus printre comorile noastre cărți pe care acel om de seamă le scrisese cu sângele său. Ai înfăptuit multe pentru cultura romană, întrucât multe cărți arseseră.”

Fără îndoială, statul nostru ar fi suferit o mare pierdere dacă tu n-ai fi scos la lumină pe istoricul umbrat de uitare din pricina a două alese însuși: măiestria cuvântului și libertatea. Când îl citești, el înflorește. Aflat în mâinile și inimile tuturor, nu are a se teme de învechire, în vreme ce călăii lui, pe care crimele îi mai amintesc, vor pieri curând în uitare.” (Seneca, *Consolație către Marcia, fiica lui Cremutius Cordus*)

„Vai! Versurile nu mai sunt azi prețuite! Femeile le laudă, dar vor daruri mai cu miez. Chiar și un barbar, dacă e bogat, e sigur că va fi plăcut în ochii lor. Trăim, într-adevăr, în epoca de aur: cu aur obții cele mai mari onoruri. Cu aur poți câștiga și iubirea unei femei. Homer însuși, chiar de-ar veni însoțit de toate cele nouă muze, dacă s-ar înfățișa cu mâinile goale, ar fi dat pe ușă afară...” (Ovidiu, *Artă iubitii* – II)

ascuns lucrarea și, când s-a schimbat domnia, au publicat o nouă ediție. Constatând acest fapt, Tacitus conchide că nu poți decât să râzi de cei care cred că puterea prezintă poate stinge memoria; iar, în ceea ce privește geniile, pedepsirea lor nu are alt efect decât sporirea prestigiului lor.

Câteva decenii mai târziu, fiul lui Vespasian, împăratul Domițian (81-96), a alunecat repede spre impunerea unei formule tiranice. În timpul domniei sale, Arulenus Rusticus (?-cca.94), om politic și filosof stoic, a scris biografia stoicului Paetus Thrasea (?-66), unul dintre senatorii adversari ireductibili ai lui Nero, condamnat la moarte de ultimul descendent al dinastiei iulio-claudiene. Concomitent, Herennius Senecio a semnat viața lui Helvidicus Priscus (?-cca. 75), ginerele lui Paetus, un „republican” convins, care dorea restaurarea sistemului politic de dinaintea epocii deschise de Augustus.

Atât de consecventă a fost acțiunea sa, încât și un principe tolerant precum era

Vespasian l-a condamnat la moarte și l-a executat. Este adevărat însă, în aceeași măsură, că Vespasian a regretat faptul și s-a scuzat, spunând că el a dat ordinul de revocare a pedepsei capitale, dar excesul de zel al subalternilor săi a grăbit nejustificat execuția (cam în același fel în care va reacționa aproape peste două milenii Napoleon, în cazul ducelui d'Enghien).

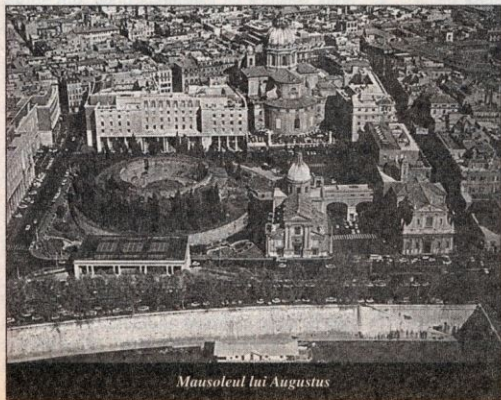
Domițian a considerat apariția celor două biografii drept un afront personal și i-a condamnat la moarte pe autori; concomitent, a dispus arderea în forul roman a exemplarelor cărților acestora. Iată cum consemnează faptul același istoric Tacitus, în lucrarea *Vita Agricola* (biografia socrului său), apărută la scurtă vreme după asasinarea lui Domițian: „Am citit cum pentru Arulenus Rusticus, faptul că l-a lăudat pe Paetus Thrasea, și cum pentru Herennius Senecio, faptul că l-a lăudat pe Helvidicus Priscus a fost considerată o crimă capitală; cum cruzimea s-a dezlănțuit nu numai împotriva

Portretul lui Pompeius Magnus este considerat unul dintre cele mai fidele reprezentări

autorilor înșiși, ci chiar și împotriva cărților lor, căci a fost aleasă o comisie de trei bărbați ca să ardă în for și în comiții operele celor mai strălucite talente literare. Desigur, ei socoteau că prin acel foc vor stinge vocea poporului roman și libertatea senatului și conștiința neamului omenesc; concomitent au fost expulzați filosofi, iar orice artă independentă era exilată, ca nu cumva să mai rămână vreun exemplu de cinste. În mod cert, am dat o mare dovadă de răbdare; și cum generația veche a fost ultima care a avut parte de libertate, noi am avut parte de degradarea serviciilor; prin anchete ni s-a luat posibilitatea de a discuta și a asculta. Am fi pierdut odată cu vocea și memoria, dacă ar fi în puterea noastră să uităm, pe cât este să tăcem.”

Arderea cărților în piața publică nu este deci o invenție a secolului XX. Regimurile tiranice se comportă similar, indiferent de epocă istorică; la cel mai mic semn de cenzură, societatea trebuie să și intervină. ■

Mausoleul lui Augustus

Eveniment

ACASĂ LA STRĂBUNICII NOȘTRI

Dr. MIOARA IONIȚĂ

Să tot fie pe la 1870-1880 sau poate câțiva ani în plus. Ne aflăm într-un salon, la ora ceaiului. Judecând după mobila din încăpere, am putea spune că este vorba despre un salon amenajat în stil franțuzesc. Ne-o confirmă, în primul rând, garnitura de salon – canapeaua și cele patru scaune – stil Régence, din lemn aurit, cu o splendidă tapiserie goblen, apoi consola stil Ludovic XVI care, împreună cu oglinda

de deasupra, încadrată într-o ramă din lemn aurit, bogat decorată cu motive vegetale, formează un reușit ansamblu. În fața oglinzii, amfitrioana, în așteptarea musafirilor, face ultimele retușuri toaletei, emanând eleganță și bun gust. Poartă o rochie cu turnură, foarte la modă în acea perioadă, din atlas roz și dantelă neagră, în mâna stângă ține un evantai din lemn și voal de mătase pictat, de culoare roz, iar pe cap are o pălărie neagră decorată cu pene de struț. Cu puțin timp înainte își fixase, la baza decolteului, o broșă cu montură de granate, celelalte două piese ale garniturii – un colier și o brățară – aflându-se încă pe consolă, în caseta pentru păstrarea bijuteriilor, din metal comun argintat.

Totul este pregătit pentru primirea, cum se cuvine, a oaspeților: în fața canapelei și scaunelor, pe o măsuță stil Ludovic XVI din lemn aurit și cu blat de marmură roz, tronează un extrem de prețios serviciu de ceai, pentru două persoane, din porțelan de Meissen; în colțul din apropierea consolei, pe măsuțele gigogne (de dimensiuni diferite, ieșind una din alta) din lemn de cireș, se află tacâmurile din argint ca și grătarul pentru pâine prăjită cu feliile de pâine în el, alături de un clopoțel de

Presse papier cu coroana regală și inscripția „Nihil sine deo”

mână, cu care, la momentul potrivit, stăpâna casei va chema servitoarea să aducă ceaiul fierbinte.

Salonul este puternic luminat, pe de o parte de lustra cu opt brațe și 12 lumini, lucrată în bronz și cristal într-un atelier vienez, iar pe de altă parte de cele patru aplice cu câte două brațe, fixate de o parte și de alta a oglinzii, dar și pe pereții laterali. Având un rol mai mult decorativ, pe consolă, flancând ceasul de

masă, monumental, din bronz și marmură roz, sunt așezate două sfeșnice cu șase brațe, lucrate tot în bronz și marmură roz și asortându-se, în felul acesta, cu blatul din marmură roz al consolei.

Din salon nu lipsește nici pianul, mai precis pianina, acoperită cu o broderie fină de dantelă îngălbenită de vreme, peste care sunt așezate două sfeșnice cu câte două brațe, din argint, precum și fotografiile părinților amfitrioanei, în prima lor tinerețe, încadrate în rame metalice, după obiceiul timpului. În așteptarea posibilului amator de muzică de pianină se găsesc partiturile, în manuscris, ale unor lieduri compuse de Ionel G. Brătianu.

Numeroase farfurii ornamentale din porțelan și ceramică englezească sau nemțească, ca și picturi de Constantin Lecca, C. Ferstel, fotografii, sculpturi de Wladimir Hegel sau Dădăriez decorează pereții salonului sau cele câteva piedestale prezente în încăpere.

Vremuri apuse – puțin cunoscute nouă, celor de astăzi –, al căror parfum vetust îl putem simți vizitând expoziția permanentă „Acasă la străbunicii noștri”, deschisă la 25 noiembrie 2002 de Muzeul Național de Istorie a României. ■

DE LA ENTUZIASM LA DECEPTIE

ARTUR GOROVEI

Am publicat în numărul trecut prima parte dintr-o amplă scrisoare redactată în 1949 de către folcloristul și etnograful Artur Gorovei la cererea cunoscutului economist Victor Slăvescu, antrenat atunci în elaborarea unei lucrări despre mișcarea socialistă din România. Valoarea paginilor ce urmează este mult sporită prin includerea unor ample citate din scrisori primite de Artur Gorovei în cursul anilor de la fostul fruntaș socialist Ioan Nădejde. Corespondența datează din primii ani ai deceniului trei al secolului trecut, când Nădejde a redactat o amplă lucrare consacrată lui V.G. Morțun, la realizarea căreia a fost ajutat, prin furnizarea de informații, și de către A. Gorovei. Fragmente din scrisorile lui Nădejde se referă, între altele, și la momentul 1899, încercând să explice acțiunea „generoșilor” care au părăsit conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România și au intrat în Partidul Național Liberal. Cele „66 de răvașe”, dacă ele se vor fi păstrat, ar merita să fie introduse în circuitul științific.

Dar să facem loc celei de a doua părți a mărturiei lui Artur Gorovei. Precizăm că textele cuprinse între paranteze drepte, titlul și subtitlurile ne aparțin.

Marian ȘTEFAN

Între socialiști, la Iași

Am cunoscut însă mult mai bine pe fruntașul socialist V. G. Morțun, care îmi era văr și după tată, și după mamă. Tatăl meu, avocatul Petru Gorovei, era nepotul unui Neculai Morțun, din satul Budernița din Bucovina, iar mama mea era

vară primară cu Iordache Morțun, tata lui Vasilică.

Vasile Morțun era foarte simpatic și dragut, ceea ce m-a făcut să scriu unele [articole] în ziarul socialist *Drepturile omului*, să mă duc la el, la Roman, să-l văd în casa lui din Iași, unde avea o frumoasă bibliotecă legată elegant de un meșter din Bruxelles, unde îi

trimitea cărțile din Paris și mă întâlneam cu el în Fălticeni, unde venea adeseori la moșul său Manolache Morțun, frate cu tatăl lui Vasilică.

Într-o seară m-am dus la el [cu un] prieten, în Iași, unde am găsit o întrunire. Un samovar mare fierbea pe masă și toți socialiștii îi făcea mare cinste. Venise la întrunirea

aceea și Anton Bacalbașa, din București, pentru a regula o chestie cu un manifest al unei grupări socialiste, manifest pe care nu l-am cunoscut și care provocase o dezbinare între socialiștii din Iași și acei din București.

S-a pus, în întrunirea aceasta, întrebarea: cu cine trebuie să meargă în viitoarele alegeri generale socialiștii – cu liberalii sau cu conservatorii?

Eu am înțeles rostul acestei întrebări, asupra căreia s-au făcut multe discuții, am înțeles că gândul lui Morțun mergea spre liberali.

Am plecat acasă și nu-mi aduc aminte ce s-a petrecut în timpul alegerilor, știu însă bine când s-a făcut trecerea socialiștilor în partidul liberal.

Sedința secretă

În seara de 31 decembrie – n-aș putea să afirm în ce an [1899], nu mai eram student și nu fusesem câțiva ani prin Iași – făceam revelațiunea la moșul Manolache Morțun, în Fălticeni. La ora 12 noaptea stăteam la masă, ca de obicei, și factorul poștal aduce o telegramă din București. Toată lumea credea că e o felicitare. Moșul Manolache însă, cetind telegrama, zâmbea cu vădită bucurie: Vasile G. Morțun îl invita să vină grabnic în Capitală pe senatorul [Manolache] Morțun.

Acesta era semnul că socialiștii au trecut la liberali. Vasile Morțun, drept felicitare de Anul Nou, vestea pe moșul său că Partidul Socialist a închinat steagul în fața

liberalilor, cari totdeauna l-au călcat în picioare.

Foștii socialiști și-au primit recompensa: Morțun a fost ministru; Nădejde, redactor la ziarul *Voința națională* și deputat, iar restul perfecți în diferite județe.

În 1923 am publicat în revista *Viața românească* și în 1930 am tipărit volumul *Alte vremuri. Amintiri literare*. Vorbind despre V.G. Morțun, spun că el era un socialist sentimental, că nu era un cărturar al socialismului, că în toate revistele în care a scris, *Dacia viitoare*, *Contemporanul*, a făcut numai literatură, iar în *Critica socială* n-a scris nimic și povestesc cum, în casa lui Gruber, unde mă aflam, a venit și Morțun, în 1890, după moartea lui Creangă, și întrebându-l ce mai face la țară, mi-a răspuns: „Je fais d'argent“. „Fac bani!“ Eu am adăugat: „Dacă ai fi spus cheltuiesc bani făcuți de altul, s-ar fi nimerit mai bine“.

Fiica sa, doamna Cornelia Sasu, pe care o vedeam cu o cravată roșie la gât, a protestat, prin aceeași revistă *Viața românească*, apărând pe tatăl său. La acest protest nu am răspuns nimic, deoarece Ioan Nădejde, cu care colaboram la opera sa, *V. G. Morțun*, mi-a scris că toți foștii socialiști, prin urmare și el, Ioan Nădejde, sunt de aceeași părere cu mine.

Mai târziu, Nădejde îmi scrie un răvaș, prin care vrea să mă convingă despre netemeinicia teoriilor socialiste, pe care el acum le renega.

Nădejde mi-a scris, în chestia studiului ce făcea despre familia Morțun, un număr de 66 de răvașe, din care unele mai lungi de 20 pagini; dintre ele am să reproduc pe următorul, din 15 iulie 1923.

„Stimate domnule Gorovei,

Cum era lesne de prevăzut, articolul d-tale despre V. G. Morțun nu putea să nu provoace nemulțumiri; chiar faptul că *Viața românească* l-a publicat îți arată că și ei tot ca o abimare [defăimare] l-au considerat și le-a fost bine venit.

Și, în adevăr, din articolul d-tale ar rezulta că Morțun era un ignorant în ale socialismului, un demagog, care nu alegea mijloacele și, prin urmare, trecerea lui la liberali a dat pe față adâncă lui lipsă de sinceritate și bază, că a dat cu piciorul în socialism înțadă ce a putut ajunge prin el!

Sunt deci tezele cele mai rele ce s-au susținut despre Morțun și toți tinerii generoși.

Așa poate părea pentru cei ce n-au fost în inima mișcării și care nu știu prin ce luptă, prin ce discuții kilometrice s-a făcut fiecare pas. A fost un congres al partidului la București, unde noaptea, în sedință secretă, s-a discutat chestia dacă trebuie să mai rămânem partid socialist separat, ori să facă o stângă liberală, odată ce, înainte de toate, era nevoie de democratizarea și legalizarea țării, de luminat masele, ceea ce era un program liberal, sau chiar conservator á la Bismarck.

Morțun își ignora originea

Pogorârea în popor (eu personal, în Moldova și în Muntenia, am vorbit cu mii de țărani, din sute de comune) a arătat că țăranii vroiau pământ, drepturile politice legale, bănci populare, domnia legilor și nicidecum cea mai slabă idee de socialism agrar.

Lucrătorii voiau asigurările muncitorești, vot universal, dar nu voiau însă drepturi pentru femeile lucrătoare, apoi erau antisemiți.

Ovrei voiau stantepele [în grabă] drepturi pentru evrei, chiar cu sistemul celor trei colegii.

Din cauză că pe calea de luptă contra guvernelor nu se putea căpăta nici o reformă, începuse, de la intelectuali, o mișcare anarhistă, care taxa de vax toată propaganda legală și lupta electorală[...]

De altfel, noi, teoreticienii, trecuserăm dincolo de social-democratism și, sub influența lui [Eduard] Bernstein [1850-1932, lider al social-democrației germane, autor al lucrării *Problemele socialismului*, în care pune în discuție principalele teze ale marxismului], ne-am dat seama că și social-democratismul german era o utopie, că marxismul este *un point de vue dépassé* [un punct de vedere depășit]. Morțun, ca adept al lui Jaures în special, vedea aceste lucruri mai clare și era pentru această mișcare democratică, admitând că socialismul este o «Zukunft-

muzik» [muzică a viitorului]. Soția mea [Sofia Nădejde], din motive pragmatice și dialectice, era și ea contra socialismului.

În această atmosferă s-a făcut trecerea lui Morțun și a altora, pe care eu i-am urmat, după ce am rămas fără nici o

Constantin Stere

rublă și fără nici un soldat, căci partidul mi-a rămas dator cu 15 000 lei, bani dați ca să iasă *Lumea nouă*. Morțun este cel care a făcut sacrificiul mai mare decât toți ceilalți la un loc.

Neștiind lucrurile cum au fost în realitate și nefiind în realitate amestecat, după ce au luat dezvoltare, te-ai lăsat antrenat de Gruber, Jecu, Beldiceanu, cerc în care desigur ai auzit că Morțun nu vorbea în întrunirile publice.

Dar cine era oratorul permanent, oriunde se afla? Nu Morțun? Vorbea la Iași, la club, țăranilor și lucrătorilor foarte clar și ca formă și corect științificește ca fond, dar la

București, la orice grevă, la orice congres?

Față de toate acestea, să nu te miri dacă au regizat cucoanele Cornelia și Cornelica.

Am regizat și eu imediat ce am citit articolul. Dar eu sunt om bătrân și mi-am zis: «tout comprendre c'est tout pardonner» [a înțelege înseamnă a ierta], dar mi-a părut rău; dar nu te-am crezut nicidecum dușman lui Morțun, nici detractor, dar am descoperit cum au fost legende în rău, dar, desigur, și în bine.

Dacă doamna Cornelia V.G. Morțun se mai grăbea și publicam genealogia și biografia lui V.G. Morțun, ai fi aflat adevărul de la unul care a fost unghie și carne cu V.G. Morțun și-ți revizuiai convingerile.

Eu o să le scriu la amândouă Corneliile [soția și fiica lui Morțun] și să le arăt că d-ta ai muncit enorm pentru genealogie și cheltuind și din pungă și că numai asta dovedește că ai avut o altă idee despre V.G. Morțun. De vină este spiritul sub a cărui influență ai fost în cercul lui Beldiceanu-Gruber. Este pe urmă faptul că V.G. Morțun se vede că simțea că nu ești din cei fanatici, cum erau în cercul din Iași: Lascăr Veniamin, E.G. Turcanovici, V. Lateș, I. Panaitescu, G.T. Timuș, A. Smelș și atâția alții.

Autorul politicii din Iași, când cu scandalul contra regelui [ar putea fi o aluzie la manifestările de ostilitate la adresa lui Carol I cu prilejul

venirii sale la Iași, în 1887, spre a participa la sfințirea Mitropoliei], nu a fost Morțun, ci eu, care l-am convins pe Morțun. Tot eu l-am convins să-și puie întâiași dată candidatura, căci nu voia deloc.

Dacă va fi spus că strămoșii lui au umblat în opinci, este că așa credea el atunci. V.G. Morțun n-a avut până foarte târziu nici o idee despre originea ilustră a familiei Morțun. Mă ironiza când îi susțineam contrariul și chiar însărcinarea ce mi-a dat de a-i face genealogia era mai mult un fel de prinsoare că nu voi găsi lucruri mari.

Poți să-ți închipuiești ce credea la începutul mișcării“.

Minunată broșură de propagandă

În aceeași scrisoare, după ce-mi vorbește despre studiul lui asupra familiei Morțun și-mi spune: „Aștept cu nerăbdare ce vei găsi în documentele aduse de la Comărzani“ și mă roagă să cred că conflictul cu Cornelia Morțun nu vatămă, câtăuși de puțin, considerația ce are pentru mine, se reîntoarce la articolul meu și scrie:

„Trebuie să se ție în orice caz seama că, prin articolul d-tale, ai aruncat lumină asupra epocii când V.G. Morțun a început activitatea socialistă și efectul ce atare activitate a avut asupra familiei, reflectându-se într-un fel asupra tatălui lui Morțun, asupra unchiului Manolache, asupra tatălui d-tale, asupra d-tale.

Lipsește numai efectul lui asupra femeilor, chiar efectul ce ți-a făcut d-tale este interesant, pentru psihologia unui june din acea epocă.

Partea aceasta are valoare netăgăduită și este câștigată pentru biografia lui Morțun, cât și pentru istoria socialismului în România.

Caracteristic este că noi, cei cari împănăm articolele și discursurile noastre cu teoremele lui Marx and C-ie, ca pedanți ce eram, ne-am făcut nume de savanți și oameni mai mult sau mai puțin serioși, pe cât bietul Morțun, pe care simțul delicat al situației și al culturii celor la care se adresa era făcut să evite pedantismul și să facă socialism nu nemțesc, ca noi, ci franțuzesc, marxism firește, și-a scos numele de ignorant, superficial și demagog!“ (scrisoarea din 15 iulie 1923).

În scrisoarea din 8 septembrie 1920, după ce vorbește tot în chestia genealogiei Morțuneștilor, Nădejde îmi scrie: „Acuma, mă întorc la chestiunea cea mare. Mă bucur foarte mult că îți place ideea lui [Gabriel] Tarde (1843-1907, sociolog și economist francez) în *Logique sociale* și că relativ la teorema lui Marx gândești ca și mine. [Urmează un pasaj tăiat, în original, de A. Gorovei: «Amândoi am fost atâtea vreme copilești și încătușați de teoria valorii lui Marx și de materialismul economic. Dar pe amândoi viața și studiul teoriilor lor economice și filosofice ne-a tămăduit de aceste pacoste ale socialismului și

ale rectilinismului matematic al tinerieii».]

Interesul ce pun în această chestie este că, precum mi se pare că ai bănuț, aș dori să întreprindem o lucrare de propagandă a ideilor sănătoase printr-o bibliotecă pe care am propus-o *Vieții românești* s-o primească în editură. Voi avea, sper că mâine, răspunsul de la Iași, unde [D.D.] Pătrășcanu a dus propunerea mea.

M-am gândit că d-ta, care ai la activul d-tale acea revistă de propagandă pentru popor să o scoți cu Sadoveanu și care știi a scrie pe înțelesul poporului ai putea lucra sau, eventual a traduce pe înțelesul tuturor cărți sau broșuri în această direcție. (Vorbește despre ziarul *Răvașul poporului*, pe care l-am scos împreună cu Mihail Sadoveanu.)

Răspunde-mi relativ la chestia propunerii mele.

Dacă nu se face cu *Viața românească*, lucru ce nu aș crede, vom face altă combinație.

Ai citit articolele lui Duseon(?) în *Adevărul* despre bolșevism? Sunt splendide. Ar fi minunată broșură de propagandă pentru cetitorii de onoare, dacă ar fi scoase în broșură.

Am vorbit cu Pătrășcanu să cumpere dreptul de a scoate articolele în broșură, dacă nu le scoate *Adevărul*. Cred că nu le scoate, căci dacă le scoate ar fi tras după zaț și ar fi în librării.

Ai văzut în *Argus* un articol în această chestie, al Cornelinei Casarovic? E absolut în sensul meu și o să văd dacă putem ajunge ca să lucrăm împreună.

D-ta însă răspunde-mi la propunere și dacă mai ai acolo posibilitatea de a grupa mai mulți.

Articolul despre Morțun iese în *Viața românească* îndată ce va veni rândul."

Cunoscut și necunoscut

În scrisoarea din 29 mai 1921, Nădejde vorbește despre articolul ce a trimis la revista *Viața românească*, apoi vorbește despre Constantin Stere.

„Stimate domnule Gorovei, articolul meu stă la *Viața românească* și, sub pretext că au altă materie, mai la ordinea zilei, nu mi l-au mai publicat.

Nu știu de unde spui că mi-au trimis și corecturile, căci nu am primit nimic, dar Ichim mi-a scris, acum o lună, că articolul stă bine, neatins de ale lumii valuri, așteptând cu o răbdare demnă de o cauză mai bună rândul. Face, bietul, coadă și mulți îi trec pe dinainte, căci rândul nu e la vechime.

Eu cred că nu vor să publice articolul, căci sterștii nu pot suferi pe V.G. Morțun și *Viața românească* face tot politica sterștă.

Dar [Constantin] Stere vrea să înjghebe un partid socialist, aliat cu țărăniștii, împotriva tuturor celorlalte clase sociale, deci urmează politica de pe vremea căreia nu putem ajunge decât la bolcevism.

Genealogia lui Morțun este o gloriificare a originelor alese, care arată că elita socială română este rezultatul selecției

în sânul societății românești, încrucișată cu elita Imperiului bizantin și ale țărilor vecine și deci, că elita aceasta nu poate și nu trebuie distrusă, ci adaptată la timpurile noi și folosită pentru conducerea mai departe a României Mari.

Sofia Nădejde

Dacă Stere a declarat, cum scrie Toncescu, la Soroca, că are de șters pata de a fi de origine boierească, atunci cu ce ochi să vadă că o familie modestă ca Morțun, Gorovei, Țurcanovici, Bontaș, Arapu etc. sunt coborâtori din elita noastră veche, inclusiv dinastiile vechi de la noi și de la Bizanț?

De aceea o să pierd răbdarea și voi lua articolul să-l public în *Arhiva* din Iași, care știu că apare din nou, ori de-a dreptul în *Curentul liber*, în *Convorbiri literare*.

Eu acum în ordinea de idei de care am scris, de mult public regulat articole în *Izbânda* pe care te rog să le urmărești și

să le comunică și domnului Sturdza și altor prieteni."

Eu n-am răspuns la această scrisoare și astfel s-a isprăvit cu scrisorile lui Ioan Nădejde, relative la chestiunea socialismului și în restul celorlalte scrisori tratează numai despre cercetările lui asupra genealogiei familiei Morțun și asupra familiei mele.

Pe ceilalți frunțași ai socialismului din Iași, pomeniți în scrisoarea lui Nădejde, pe unii nici nu i-am cunoscut și nici nu i-am văzut vreodată. Pe Lascăr Veniamin, pe G.T. Timuș nu i-am cunoscut, ca și pe I. Panaiteanu.

Nu l-am cunoscut nici pe D.A. Teodoru, care în Liceul Național era în cursul inferior în urma mea.

Cu E.C. Țurcanovici, prefectul de la Roman, am fost prieteni din liceu, iar pe Vasile Lateș, care era cumnatul lui Beldiceanu, acesta înșurat cu sora lui Lateș, fiica preotului din Rădășeni, l-am cunoscut în casa acestuia, m-am împrietenit cu el, dar nu a activat în partidul socialist, pentru că a înnebunit și după ce s-a vindecat a fost medic pe la țară.

Cu A. Smelt, farmacist în Botoșani, pe care nu l-am văzut niciodată prin Iași, eram rudă prin alianță, fiind în rudenie cu soția mea.

Acestatea sunt tot ce ași putea să vă spun despre mișcarea socialistă din Iași, în timpul cât am trăit în acest oraș.

Fălticeni, 14 septembrie 1949. ■

Selecția textului:
Ioan LĂCUSTĂ

Exclusivitate

Periodic, problema ceangăilor reapare în mass-media românească. Disputa în jurul lor pornește de la afirmația unor cercetători unguri că ceangăii ar fi o populație de origine maghiară, pe care statul român încearcă de mai mult timp să o asimileze în mod forțat, refuzându-i învățământul în limba maternă.

Departa de a fi un subiect lămurit, originea terme-

nului de ceangău are implicații mai largi, balcanice, cuvântul putând fi întâlnit și în fosta Iugoslavie (Magazin istoric, nr. 6/2002).

Iată de ce am solicitat istoricului francez Jean Nouzille, un nume cunoscut cititorilor revistei noastre (nr. 6/1999), și autorul unui studiu pe această temă elaborat pentru Comisia de cultură și învățământ a Consiliului Europei, un articol despre originea ceangăilor.

Episcopul Mihai Robu, la Săbăoani, în 1925

CEANGĂII DIN MOLDOVA

JEAN NOUZILLE (Franța)

Problema ceangăilor (în franceză *Tchangos*, în ungurește *csangos*, în germană *Tschangos*, în engleză *Changos*) este puțin cunoscută în Europa Occidentală. Ea a căpătat amploare în epoca romantică și a naționalismului, când au fost evocate și difuzate mai multe ipoteze și legende. Ceangăii, locuitori catolici ai părții vestice a Moldovei, fac obiectul controversei între unguri și români, în ceea ce privește originea lor, dialectul pe care îl vorbesc, cultura și tradițiile, apartenența etnică. Cu toate acestea, originea ceangăilor rămâne încă o enigmă.

La începutul secolului XVIII, principele Dimitrie Cantemir scria despre „ungurii” din Moldova că atunci când erau întrebați dacă sunt maghiari, răspundeau că sunt catolici.

Două secole mai târziu, din păcate, nu există o sinteză scrisă de români, care să se

ocupe de problema populației catolice din Moldova. La rândul lor, cercetătorii unguri nu au ajuns la rezultate concludente, pentru că doreau să demonstreze că toți ceangăii erau de origine maghiară. În anii '40 au apărut primele studii importante consacrate de istoriografia română subiectului. Autorii lor au fost părintele Iosif Petru Pal, superiorul franciscanilor minoriți din România, Petru Râmneanțu și Dumitru Mărtinaș, ce provenea dintre ceangăi.

Populația catolică ce locuiește în satele din Moldova și este cunoscută sub numele de ceangăii nu este omogenă. Ea este dispersată în masa populației moldovenești. Cea mai mare parte a ceangăilor este concentrată în regiunea orașelor Roman (grupul de nord) și Bacău (grupul de sud). Ei poartă costumul național românesc și cea mai mare parte a lor vorbește o limbă română specifică Transilvaniei. Ținând

cont de limba, tradițiile și moștenirea etnografică, este vorba de o populație provenită din românii din Transilvania. Chiar și unii istorici unguri, precum Laszlo Mikecs, sunt de acord că nu sunt secui.

Pe valea Troțușului și a afluentului său Tazlău – plus o mică comunitate pe valea Siretului – există un alt grup de ceangăi, a căror limbă este foarte apropiată de cea a secuilor, ceea ce îndrumă către o origine secuiască a acestora. Limba le este însă amestecată cu cuvinte românești. Au aceleași costume și un mod de viață asemănător cu cel al secuilor. În prezent, sunt bilingvi, vorbind și dialectul lor și limba română. Trăiesc în aproximativ 30 sate, amestecați cu românii.

Unii cercetători unguri au considerat că ceangăii, adică toți catolicii din Moldova, sunt o enclavă de origine maghiară. Deși mărturiile misionarilor italieni pledau pentru originea românească a ceangăilor, Péter Zöld, preot catolic din parohia Delnița din Transilvania, îi considera maghiari, de fapt, secui. Trebuie să ținem cont și de mentalitatea epocii, când religia dădea naționalitatea. Astfel, o persoană convertită la catolicism devenea pentru maghiarii catolici tot un maghiar. Adesea, chiar și misionarii catolici veniți din Italia erau denumiți în documente unguri. Nicolae Iorga a publicat un astfel de document, în care se vorbește despre „preotul ungur Felici Antonio Zaulu”, de fapt Felix Antonio Zauli, autorul unui catehism și al unei culegeri de predici în limba română. La rândul lor, misionarii catolici nu făceau diferență între ungur și ungurean (transilvănean).

Dar să revenim la Péter Zöld. El a luat parte activă la mișcarea secuilor care se opuneau creării de districte militare austriece în Transilvania, în anii 1763-1764. Arestat ca agitator de către autorități, a fost închis la Alba Iulia. După un an de pușcărie, a evadat și s-a refugiat în Moldova vreme de cinci

ani. S-a reîntors în 1770, în urma unei amnistii proclamate de autoritățile austriece. În lucrarea *Notitia*, el nu se pronunță explicit asupra provenienței geografice a ceangăilor din Moldova, dar scrie că după masacrul secuilor din satul Siculeni (pe atunci Madefalva) de către trupele austriece, la 7 martie 1764, locuitorii din Scaunele secuiești s-au refugiat în Moldova.

S-au făcut cercetări în Ungaria, la frontiera cu Austria, și în Extremul Orient pentru a găsi urme ale originii ceangăilor. S-a spus că pronunția ceangăilor este apropiată de dialectul vorbit în Ungaria occidentală, în văile Raba și Repce, de către un grup de maghiari care s-au stabilit acolo în secolele X-XIII. S-a presupus că indivizi din această regiune au putut fi trimiși în partea de sud-est a Transilvaniei pentru nevoi militare și au putut trece Carpații pentru a se instala în Moldova. Un alt cercetător ungur a afirmat că limba românilor din Moldova este diferită de cea utilizată de majoritatea ceangăilor. Cea mai mare parte a acestor cercetători are tendința să considere că ceangăii sunt în exclusivitate maghiarofoni și că aceia care vorbesc românește au fost victimele unei asimilări recente. O asemenea atitudine deliberată nu poate decât să îndrume cercetarea pe o cale greșită, mai ales în condițiile în care există atât de puține informații

despre originea ceangăilor. În același timp, trebuie să spunem că unii istorici români (A.D. Xenopol, Radu Rosetti) au acceptat afirmația că ceangăii sunt de origine maghiară.

În anul 1837, Societatea de științe ungară l-a trimis pe istoricul Gegő Elek în Moldova, pentru a studia problema ceangăilor. Părerăa lui a fost că existau atâtea elemente nemaghiare în limba, costumele, obiceiurile și modul lor de viață, încât ceangăii erau de origine cumană. Nu a adus și argumente în favoarea tezei. A scris însă că „toți cei care afirmă cu certitudine că colonizarea

Biserica din satul lui Mărtinaș, Butca

ungară în Moldova este de origine secuiească greșesc". Şi lingvistul german Gustav Weigand a îmbrăţişat teoria originii cumanе, remarcând însă o incontestabilă influenţă românească asupra „cumanilor maghiarizaţi”.

Alţi istorici unguri, precum Janos Karacsony, Andrei Veress şi Sandor N. Szilagyі au considerat că ceangăii puteau fi descendenţii unei populaţii din Caucaz, kabarzii, sau ai hazarilor (popor turcic, trecut la religia mоzaică şi care au venit din stepele Mării Caspice).

S-a vorbit şi despre descendenţa ceangăilor din pecenegi. Nicolae Iorga spunea că erau urmaşii unor vechi populaţii turcice stabilite în Moldova înainte de sosirea ungarilor. Dar o asemenea ipoteză nu este confirmată de cercetările lingvistice. Alţi cercetători au considerat că, asemenea secuilor, şi ceangăii puteau fi urmaşii hunilor. Sau că erau maghiari veniţi din regiunea celor cinci fluvii (Etelköz), dintre care trei au fost identificate în mod sigur (Nistru, Siret, Prut), celelalte putând fi Nipru şi Bug. În loc să urmeze drumul principal al migraţiei maghiare către Pannonia, au preferat să se instaleze pe văile Moldovei.

Nu a lipsit nici ipoteza originii dace a ceangăilor. Biologul român Petru Râmneanu a preluat probe de sânge de la ceangăi şi, în 1944, a tras concluzia că aveau aceeaşi origine biologică cu românii. Afirmaţii care i-au atras puternice presiuni, în special din partea ministrului Reichului la Bucureşti, baronul Manfred von Killinger, care a obţinut retragerea din circulaţie a lucrării sale.

Încă de atunci, dar şi în zilele noastre, cum o demonstrează recensământul din 1992, cea mai mare parte a populaţiei cunoscute sub numele de ceangăi se consideră români catolici şi cred că termenul sub care sunt desemnaţi este unul peiorativ. De altfel, numărul celor care se declară ceangăi este în scădere: 23.000 în 1930, 4.258 în 1977 şi 2.265

în 1992. În acelaşi timp, numărul catolicilor din Moldova a crescut de la 109.953 în 1930 la 267.731 în 1999.

Dar cum a apărut termenul sub care este desemnată această populaţie? La mijlocul secolului XVII, el era încă necunoscut. În 1646, nici arhiepiscopul Marco Bandini, administrator apostolic pentru Moldova, nici secretarul său Paul Beke nu îl cunoşteau. Bandini recenzează 1.201 familii de catolici: români, ruteni, greci şi armeni. Dintre acestea, 300 poartă un nume românesc. Cea dintâi menţiune, sub forma *csengo-magyarok*, apare în anul 1781, într-o scrisoare a episcopului catolic al Transilvaniei, contele Ignăţiu Bathyany, fără ca autorul să facă vreo aluzie la originea populaţiei desemnată astfel, spunând doar că vorbesc foarte prost ungureşte.

Potrivit lui Péter Zöld, pe care l-am citat, cuvântul *csango* vine din verbul unguresc *csangani*, a hibridiza, a practica încredinşarea a două varietăţi sau a două specii diferite şi ar putea însemna „amestec, metisaj, bastard”. Într-o scrisoare din 1766, Péter Zöld spunea că acest termen a fost adoptat de către savanţii unguri pentru a desemna limbajul hibrid (*chango-beszéd*) al celor care vor fi numiţi de către unguri, după dialectul lor, ceangăi (*csangok*). El adăuga că ceangăii sunt bilingvi, dar că poartă un costum românesc. Din cauza apartenenţei lor la religia catolică, erau numiţi „unguri” de către populaţia Moldovei.

La rândul său, Dumitru Mărtinaş spunea că „toţi catolicii din Moldova percep termenul de ceangău ca pe un supranume, care le-a fost dat de către străini. Cuvântul *csango* nu este de origine română, ci ungară. În consecinţă, ei (ceangăii) îi percep pe unguri ca pe nişte străini”.

Lingvistul ungur Bernat Munkacsı afirmă că cuvântul ceangău vine din verbul secuiesc *csangani*, a încredinşa, în sensul de încredinşare de rase. Numele le-ar veni din amestecul dialectului lor cu româna. Un alt autor ungur, Aladar Ballagi,

30 octombrie 1983: Ioan Paul II oficiază beatificarea lui Ieremia Valahul, plecat din satul Sasca în anul 1574

scrie: „Acest popor se numește *csango*, cuvânt care-și află originea în verbul *csangani* și înseamnă în ungurește degenerat“. Bernat Munkacs și Aladar Ballagi oferă cea mai bună interpretare etimologică și semantică a cuvântului ceangău.

Dialectul pe care îl vorbesc ceangăii se mai păstrează într-un număr limitat de sate catolice din Moldova. De altfel, mulți tineri nu mai văd rostul utilizării sale. În plus, dialectul nu dispune de o scriere proprie. Episcopul de Iași, Monseniorul Gherghel, a creat o comisie care să studieze problema transcrierii acestui dialect, transmis doar în formă orală.

In scrisoarea amintită, Batthyany spunea că „toți cunosc și vorbesc la fel de bine ambele limbi, româna și maghiara“. El adăuga că, în marea lor majoritate, ei vorbesc o limbă română diferită de cea din Moldova. Și Péter Zöld spunea despre ei că vorbesc ungurește într-o manieră foarte neplăcută. Mai mulți cercetători unguri au vrut să impună ideea originii maghiare a catolicilor din Moldova, dar locuitorii din Ungaria nu înțeleg dialectul ceangău. Doar secuii, și numai cei din Covasna și Harghita, care vorbesc bine și românește, pot înțelege, parțial, dialectul ceangău.

S-ar părea că ceangăii – ca și dialectul lor – are o dublă origine. Ei ar putea fi români originari din Transilvania, în cea mai mare parte. Ținând cont de apartenența la religia catolică și de dialectul mixt româno-ungar pe care îl vorbeau, nu puteau fi numiți de moldovenii printre care s-au așezat decât „unguri“. Péter Zöld critica în secolul XVIII activitatea misionarilor italieni. Potrivit lui nu erau favorabili activității misionarilor unguri, pentru că nu le tolerau tendințele de maghiarizare a populației moldovene. Adăuga totuși că locuitorii din cele mai multe sate de ceangăi manifestă indiferență față de limba ungară.

Deci, pe de o parte, dialectul ceangău ar fi

rezultatul unui amestec de vocabular de origine secuiască pe o bază de limbă română. Pe de altă parte, el ar fi rezultatul activității misionarilor unguri veniți să evanghelizeze populația românească trecută din Transilvania în Moldova. Dialectul ceangău a fost întărit, la sfârșitul secolului XVIII, prin imigrarea masivă a secuilor care fugeau de represiunea austriacă, menționată mai sus. Să mai notăm că preotul piarist ungur David Biro, care știa românește și care predica în comunitatea catolică din Sântana, a tipărit la Kalocsa, în Ungaria, o carte de cântări religioase în caractere latine, intitulată *Evanghelie la toate duminicile și sărbători peste tot anul*. O copie a ediției din 1769 a fost descoperită, în 1962, în biblioteca parohiei din Birgăuani. O altă copie, în caractere chirilice, se păstrează încă în parohia Butea, lângă Iași.

Data catolicizării ceangăilor nu este cunoscută. Cu toate presiunile făcute asupra lor pentru a se converti la ortodoxism sau pentru a îmbrățișa Reforma, și-au păstrat credința catolică. La sfârșitul secolului XVI, călugării minorității au reușit să-i aducă pe ceangăi în sânul Bisericii catolice romane, atunci când Bernardino Quirini a fost numit episcop de Bacău, în 1590. Episcopia de Bacău a supraviețuit până în anul 1818, la moartea ultimului episcop, Bonaventura Berardi. Până

în anul 1884, asistența spirituală pentru catolicii din Moldova a fost încredințată unui vizitator apostolic, ce purta titlatura de episcop *in partibus infidelium*. El aparținea în continuare ordinului minorilor. Episcopia catolică de Iași a fost întemeiată la 27 iunie 1884. Cel dintâi titular a fost monseniorul Nicolae Iosif Camilli, episcop de Mysopolis, fost vizitator apostolic din anul 1881.

Rapoartele misionarilor catolici italieni sunt elocvente în ceea ce privește limba vorbită de catolicii din Moldova. În 1671, misionarul Giovanni Battista del Montascria că „il vallacho e propria il nativo“ (limba română este cea a ca-

În Capela Paulină din Palatul Vaticanului se întonează un imn românesc la consacrarea episcopului Ioan Robu, 8 decembrie 1984

tolicilor indigeni). Vito Piluzio da Viganello, prefect al provinciei franciscane, care își stabilise reședința la Săbăoani, a tipărit, în 1677, la Roma, un catehism cu caractere latine. El îl recomandă mai curând pe Antonio Angelini ca superior al misionarilor din regiunea Săbăoani, decât pe Giovanni Ungurul. Argumentul era că Angelini „cunoaște bine limba, este apreciat și cunoscut de către locuitori și un alt prefect, care nu le-ar cunoaște limba, nu ar fi acceptat ușor”. Cei mai mulți superiori ai misionarilor franciscani trimiși de Sfântul Scaun în Moldova și-au fixat reședința la Săbăoani. Între ei, și Carol Magni, între 1832 și 1838. El a întemeiat o școală în localitate, limba de predare fiind română.

Din secolul XVIII au apărut contradicții între autoritățile ecleziastice ungurești catolice din Transilvania și cele catolice italienești din Moldova, provocate de faptul că cele din urmă se opuneau maghiarizării catolicilor de aici. Faptul că ei utilizau limba română cu mare ușurință era considerat o amenințare.

Autoritățile ecleziastice maghiare au înțeles că o parte a ceangăilor stabiliți în Moldova nu mai doreau să vorbească ungurește, cea mai mare parte a lor vorbeau doar românește și că maghiara era pe cale de dispariție. Rapoartele misionarilor unguri confirmau aceste realități. Au fost trimiși misionari care să facă tot posibilul pentru a împiedica acest lucru.

La 6 octombrie 1787, episcopul catolic al Transilvaniei, Batthyany – care solicita și titlul de vicar apostolic în Moldova – îi scria papei Pius VI pentru a-i transmite grija sa privind soarta nefericită a fidelilor unguri din Moldova. Potrivit lui, ei nu înțelegeau decât ungurește. Cum misionarii italieni nu cunoșteau această limbă, nu puteau predica în limba populației catolice. Ca atare, învățămintele Evangheliei nu puteau fi transmise decât în condiții nesatisfăcătoare, ce puneau în pericol viața spirituală a credincioșilor și aduceau atingere Bisericii catolice. Episcopul Batthyany propunea papei să-i îndepărteze pe misionarii italieni din Moldova și să-i înlocuiască

cu misionari unguri. Cererea putea fi de înțeles pentru câteva sate de ceangăi bilingvi din grupul sud și câteva sate de secui de pe valea Trotușului, deși populația acelor sate cuprindea și români. Dar pentru majoritatea satelor de catolici din Moldova, ea nu era întemeiată.

Sfântul Scaun cunoștea bine situația din Moldova, grație informărilor primite anterior. Astfel, într-o notă trimisă Congregației *De Propaganda Fide*, în 1745, se scria: „Limba a cărei cunoaștere este absolut necesară pentru ca preoții să se facă înțelegi este cea moldavă sau valahă”. Autorul notei avertiza asupra sosirii unor preoți unguri în Moldova, ceea ce ar constitui motiv de scandal din cauza neînțelegerii limbii. „Congregația nu ar avea pace, iar preoții unguri, cum nu vorbesc moldoveneste, nu ar putea oficia ca misionari. Nu este nici un fel de nevoie de a vorbi ungurește. Pentru beneficiul populației, cât și pentru cel al misiunii, ar fi nevoie să fie un conferențiar valah sau moldovean, numit de către colegiul apostolic din Assisi.”

La 7 ianuarie 1788, Pius VI îi răspunde lui Batthyany, afirmând clar că situația ceangăilor nu este atât de alarmantă cum a descris-o episcopul și că, deci, nu avea motive de îngrijorare. Papa îi scria că misionarii italieni vorbeau românește, care era limba majorității populației catolice din regiune. Pentru nevoile spirituale ale fidelilor care vorbeau ungurește, arhiepiscopul de Esztergom, cardinalul primat al Ungariei, era autorizat să trimită misionari în Moldova.

Misionarii unguri au informat că cea mai mare parte a ceangăilor veniți de curând din Transilvania era bilingvă sau înțelegea un minim de ungurește. Ei au asigurat că vor face totul pentru ca limba maghiară să nu fie uitată și că credincioșii vor fi evanghelizați în ungurește, doar de către preoți unguri. Era vorba deci despre o tentativă de maghiarizare a regiunii secuilor ceangăi din Moldova. Dar principala piedică în calea maghiarizării nu o constituiau misionarii italieni. Autoritățile ecleziastice ungurești au constatat că dificultățile proveneau chiar din partea ceangăilor, care manifestau

Tapiserie-prapor cu chipul lui Ieremia Valahul, dezvelită solemn pe fațada bazilicii San Pietro din Roma

indiferență față de limba maghiară, pe care o abandonaseră în favoarea limbii române.

O situație oarecum similară s-a petrecut după cel de al doilea război mondial. Guvernul român a hotărât atunci să creeze școli cu limba de predare maghiară în regiunea Bacău, aducând profesori secui de peste Carpați, pentru a-i învăța pe ceangăi în limba lor. Dar populația de ceangăi a continuat să își trimită copiii la școlile cu limba de predare română. După doi ani de zile, școlile în limba maghiară a trebuit să își închidă porțile, din cauza lipsei de elevi.

Misionarii unguri au obținut câteva succese în unele sate ale grupului sudic, dar în marea majoritate a satelor catolice locuitorii au continuat să vorbească românește. Dezamăgiți de eșecul misiunii lor, misionarii unguri i-au acuzat pe cei italieni că, în loc să se dedice misiunii lor religioase, au favorizat românizarea ceangăilor. Mai târziu, publiciștii unguri i-au acuzat pe catolicii moldoveni de deznationalizarea și asimilarea ceangăilor. Asemenea acuzații neîntemeiate au avut totuși un mare impact asupra opiniei publice ungare.

Începând cu anul 1799, un misionar ungur, Istvan Bocskor, a perturbat liniștea misiunii din Moldova încercând să devină episcop. El nu avea nici un scrupul, îndemnând populația să se revolte, trimițând plângeri nuntului apostolic de la Viena și scrisori falsificate la Roma. A alcătuit decrete false în numele Congregației *De Propaganda Fide* și a procedat la substituirea de persoane. În anul 1804 și-a trimis fratele la Roma, împreună cu trei tineri unguri din Transilvania, care au pretins că erau ceangăi din Moldova. În 1807, a fost arestat și condamnat de către un tribunal canonic.

Tot atunci și în legătură cu aceste evenimente, consulul general al Austriei în Moldova, baronul Joseph de Hammer-Purgstall – autorul unei cunoscută *Istorie a Imperiului Otoman* – s-a opus clar oricărei tentative de a trimite preoți unguri în Moldova, considerând că o astfel de inițiativă ar dauna intereselor monarhiei de Habsburg.

În 1825, vicarul apostolic în Moldova, Paroni, a încheiat un acord cu părintele Rudolf Studer, superiorul fraților minoriți din Cluj, pentru ca să trimită șase preoți unguri în Moldova. Dar au apărut probleme între aceștia și minoriții italieni și, în 1848, minoriții unguri a trebuit să revină în Transilvania.

Problema ceangăilor s-a pus, din punct de vedere social și politic, pentru prima oară, în Divanul ad-hoc. În noiembrie 1857, Mihail Kogălniceanu a obținut recunoașterea de către acesta a drepturilor civile ale ceangăilor. Cățiva deputați se opuseseră, declarând că satele de catolici nu ar trebui să beneficieze de drepturi politice. Susținut de Costache Negri, Kogălniceanu a arătat că nu li se putea cere să plătească impozite, să-și trimită copiii la oaste, să lucreze în folosul obștii, asemenea ortodoxilor, dar să nu beneficieze de aceleași drepturi cu ei. Kogălniceanu evoca atunci cazul unui catolic din Săbăoani, ales ca deputat și refuzat de subprefect, pe motiv că era catolic. Era vorba de Iana Robu. Unul dintre strănepoții săi, Mihai Robu (1884-1944), a fost primul episcop catolic al diocesei de Iași. Monseniorul Robu, astăzi arhiepiscop catolic de București, aparține acestei ilustre familii și este unul dintre cei mai calificați să vorbească despre ceangăii din Moldova.

Sub denumirea de ceangăi sunt desemnate două populații, despărțite prin etnicitate și prin limbă, prin costume și modul de viață. Secuii nu se consideră ceangăi și nici aceștia nu se recunosc drept secui.

În anii 1948-1949, când meșă se celebra în limba latină, ca peste tot în lume, episcopul de Iași, Anton Durcovici, a organizat în diocesa sa un referendum pentru a afla dacă ceangăii doreau ca, pe lângă celebrarea mesei, cântările în rugăciunile corului să fie în dialectul ceangău. A primit un număr insignifiant de răspunsuri favorabile.

Problema ceangăilor este de resortul Bisericii catolice din România și orice intervenție din exterior nu ar putea fi decât un factor de conflict, ceea ce nu este de dorit, când sunt încă atâtea conflicte nerezolvate în sud-estul european. ■

Dumitru Mărtinas, autorul lucrării *Originea ceangăilor din Moldova*, volum din care am ales fotografiile cu care am ilustrat acest articol

AMINTIRILE UNUI AMBASADOR DE CURSĂ LUNGĂ

În pofida eșecurilor primelor încercări de reformă – în primul rând în plan economic –, din cauza puternicei opoziții a unor membri ai Biroului politic și a liderilor complexului militar-industrial, Mihail Gorbaciov a continuat programul său cu orice preț. Iar prețul a fost dur: acutizarea crizei economice. Ar fi putut atunci să renunțe, să se lase în voia inerției sistemului. N-a făcut-o. Glasnost și perestroika presupuneau și alte principii de politică externă.

Aflat la Berlin, în 6 și 7 octombrie 1989, el l-a admonestat sever pe Honecker, care cerea insistent să autorizeze folosirea trupelor sovietice împotriva participanților la demonstrații: „Viața îi pedepsește pe cei ce rămân în urmă“, i-a spus Gorbaciov liderului est-german. Și a ordonat trupelor staționate în R.D.G. să se abțină de la orice fel de acțiune represivă împotriva demonstranților.

L-a chemat, încă din 1985, pe Eduard Șevardnadze la Moscova, promovându-l membru plin în Biroul politic, apoi ministru de Externe. Luase decizia că nu mai avea nevoie în acel

post de Andrei Gromiko („Mister Niet“, „Domnul Nu“, cum fusese poreclit pentru refuzul constant al oricăror inițiative occidentale), care ocupase această funcție 28 de ani (1957-1985). Cu Șevardnadze, Gorbaciov a făcut echipă. Soarta a vrut ca primul să fie astăzi șeful statului gruzin, al doilea un simplu cetățean al țării sale.

Ambasadorul sovietic Anatoli Dobrînin, din aceeași generație cu Gromiko – ale cărui amintiri, cu titlul Strict confidențial. Ambasador la Washington pe lângă șase președinți ai S.U.A. (1962-1986), apărute la Moscova în 1996, au stat la baza episodului trecut (Magazin istoric, nr.1/ 2003) –, nu îl crută de loc pe liderul sovietic.

„A fost să fie însă ca și președintele Bush, care i-a succedat lui Reagan, și secretarul său de Stat, Baker, să conducă diplomația americană într-o manieră personală și liberă, să-i contacteze direct pe liderii altor țări, fie întâlnindu-se cu ei față în față, fie purtând lungi discuții la telefon. Nici președintele american, nici Gorbaciov nu simțeau nevoia să se consulte cu guvernele sau să-și informeze populația despre dialogul lor confidențial și acțiunile reciproce, deși, în mare, ei trasau viitorul întregii lumi“ – nota Dobrînin.

Gorbaciov își propusese ca sarcină prioritară sfârșitul războiului rece și eliminarea amenințării cu catastrofa nucleară. În opinia lui, politica externă sovietică trebuia curățată de dogmatism și de balastul ideologic; trebuia să fie elastică, dinamică, pentru a elimina încrederea din relațiile internaționale, îndeosebi din cele cu americanii.

Majoritatea corpului diplomatic sovietic, potrivit lui Dobrînin, a întâmpinat cu entuziasm o asemenea orientare. Dar Gorbaciov, prin graba lui de neînțeles (pentru amba-

sadorul de la Washington), a ignorat adesea potențialul diplomației sovietice. De dragul realizării unor acorduri cu Occidentul, unele precipitate, negândite până la toate consecințele lor, el nu ar fi luat în calcul interesele țării.

La 13 martie 1989, Consiliul de Securitate Națională al S.U.A. a adoptat un document confidențial, în care se preciza cum trebuie să acționeze administrația Bush față de Gorbaciov: să poarte un dialog reciproc avantajos, astfel încât „el [Gorbaciov] să fie împins spre direcția dorită

de noi". Împreună cu Bonnul, scrie Dobrinin, Washingtonul a obținut de la Gorbaciov cedări enorme într-un sector cheie: unificarea Germaniei. „E o problemă mult prea importantă ca să nu mă opresc în detaliu asupra ei. Începând în 1989, M.A.E. a elaborat noi idei privind sistemul de securitate global și european (evenimentele de la sfârșitul anilor '80 ne obligaseră să luăm în calcul alternative la sistemul celor două blocuri, ca factor esențial pentru securitatea noastră în Europa). Gorbaciov a fost de acord cu toate propunerile diplomaților noștri, chiar le-a îmbrățișat cu entuziasm, el vorbind despre «casa comună europeană», în care toate națiunile să trăiască în pace, ca vecini buni.”

Prima întâlnire semnificativă între Gorbaciov și Bush a avut loc în Malta, la 3 decembrie 1989. A participat și Dobrinin. În cadrul discuțiilor, un loc important l-au ocupat problemele dezarmării, dar și mai importante au fost cele legate de relațiile sovieto-americane în contextul instalării unei noi administrații la Casa Albă, al reformelor lui Gorbaciov în U.R.S.S., evoluției evenimentelor în Europa de Răsărit și problemei germane. Pe ordinea de zi, dinainte stabilită, unificarea Germaniei nu figura. „Este adevărat că zidul Berlinului se prăbușise cu numai o lună înainte de întâlnire și ideea unificării Germaniei s-a impus în centrul atenției” – arată Dobrinin.

Cu multă precauție, Bush a sondat atitudinea lui Gorbaciov, adeptul unui proces de unificare europeană, în care să fie luate în calcul interesele de securitate ale tuturor țărilor. Dar cum anume trebuia procedat, Gorbaciov nu a precizat, „deși avea asupra lui memorandumul experților noștri” – scrie diplomatul – pe probleme europene și germane.”

O Germanie, două blocuri

În Malta nu s-a dezbătut în detaliu problema germană, dar pentru Bush și pentru Occident era important ca Gorbaciov să nu respingă, din start, orice discuție despre unificare, ca un aspect prematur abordat. Washingtonul și Bonnul se temeau de asta.

Extrem de importantă prin consecințe, pentru evoluția Europei de Răsărit, a fost confirmarea de către Gorbaciov – în timp ce dezbătea cu Bush situația din țările acestei regiuni – că „doctrina Brejnev” a murit. Președintele S.U.A.

a receptat această declarație ca pe o asigurare *de facto*, că el, Gorbaciov, nu se va amesteca în evenimentele din țările Europei de Răsărit, ceea ce, evident, a activizat acțiunea Washingtonului de disoluție a blocului socialist. Dar, în context, S.U.A. nu și-au asumat obligații concrete de formare a unui nou sistem de securitate la scara întregii Europe. „Cine știe, poate că atunci a încolțit ideea extinderii NATO spre Est, care se dezbate atât de viu astăzi, în cabinetele ministerelor Afacerilor Externe din țările occidentale.”

Și se întreabă diplomatul sovietic, în continuare: „Oare o fi înțeles Gorbaciov atunci (și chiar mai târziu) nesăbuința unor asemenea asigurări pripite, fie măcar și din punctul de vedere al menținerii balanței internaționale elementare de forțe, atât de necesare pentru a purta negocieri fructuoase? Sau a fost total ademenit de promisiunile lui Bush că nu va folosi, în detrimentul său, slăbirea pozițiilor

Mihail Gorbaciov cu soția (în dreapta imaginii), în vizită la Erich Honecker, în octombrie 1989, cu prilejul aniversării a patru decenii de la crearea R.D.G. ...

...și cu patru ani în urmă, în Franța, între muncitorii de la uzinele Peugeot

sovietice în Europa de Est și «noua sa gândire» în relațiile cu Occidentul? Nu știu. Dar, în orice caz, e clar că la momentul hotărâtor, Gorbaciov s-a distanțat conștient de evenimentele bulversante din Europa de Răsărit. «Ceea ce se întâmplă acolo – a declarat foarte direct la ședința Biroului politic din 2 ianuarie 1990 – nu trebuie să ne abată pe noi din drum, nici din cel de concepție, nici din cel de acțiune».

Președintele american și-a sporit apoi eforturile în problema germană. La o săptămână după Malta, Bush i-a trimis o scrisoare personală lui Gorbaciov, în care aborda direct unificarea Germaniei. Procesul trebuia să se deruleze în conformitate cu principiul autodeterminării, fără a impune nemților hotărâri dintr-o singură parte și cu acceptarea faptului că finalitatea lui era integrarea în „Uniunea Europeană, care va avea un caracter treptat și pașnic”.

Așadar, ambele părți au fost de acord că unificarea Germaniei trebuia să fie o componentă a unui proces general de creare a unei noi forme de

securitate și stabilitate europene, care, vreme de 40 de ani, fusese garantată de existența celor două blocuri opuse. Biroul politic sovietic a acceptat schimbările, crearea unui nou sistem general european. Divergențele au apărut în problema structurii militar-politice a Germaniei unificate, spune Dobrînin. Imediat, comportarea lui Gorbaciov a înregistrat metamorfoze de neînțeles; a luat practic toate tratativele privind Germania asupra sa. Sub presiunea S.U.A. și R.F.G. (George Bush și Helmut Kohl au folosit din plin canalul personal confidențial), a început să șovăie. „E adevărat – scrie Dobrînin – că în timpul întâlnirii la nivel înalt cu Bush de la Washington (la sfârșitul lui mai 1990), Gorbaciov a încercat să manevreze pe ideea neutralizării Germaniei unite, pe aceea a devenirii ei membră a NATO și, simultan, a Tratatului de la Varșovia, în perioada necesară unificării celor două blocuri.” Dar aceste zigzaguri și îndoieli nu au durat mult. Pe măsură ce presiunea puterilor occidentale creștea și

reformele din țară mergeau în gol, Gorbaciov a început să cedeze poziții, mizând totul pe colaborarea cu Occidentul, ca singura sa carte.

Surprinderea lui Kohl

Încă de la Washington, după o discuție foarte aprinsă cu Bush, el a acceptat brusc ca Germania să-și hotărască singură opțiunea sau non-opțiunea pentru NATO, ceea ce echivala cu acordul său ca Germania unificată să aparțină NATO. Secretarul de Stat Baker scrie că această declarație „i-a adus în stare de șoc pe ceilalți membri ai delegației sovietice”. Nu mai era vorba doar despre unificarea a două părți ale Germaniei, ci despre aderarea R.D.G. și R.F.G. la NATO.

„Spre uluirea Occidentului, dar și a majorității diplomaților noștri, în timpul «Blitz-întrevederii» cu Kohl, din iulie 1990, într-o stațiune de odihnă din Caucaz, Gorbaciov a ignorat practic toate obiecțiile importante și reticențele privind unificarea Germaniei, primind în schimb o compensație bănească derizorie: să construiască locuințe în U.R.S.S. pentru trupele sovietice trecute în rezervă și să fie limitate câteva activități NATO pe teritoriul fostei R.D.G., care, de altfel, imediat după unificare, au fost tacit «uite»”. Din nou, aspectul foarte important al securității U.R.S.S. în cadrul noului sistem de securitate în Europa nu a constituit obiectul

*Mafia rusă avea să dea mari băuți de cap reformelor lui Gorbaciov:
în imagine: urmările unei răfuiele de conturi*

unei analize cât de cât serioase, iar al unei decizii cu atât mai puțin. Pe scurt, granițele noastre extrem-occidentale de securitate au fost oferite fără nici o compensație strategică. Gorbaciov s-a declarat mulțumit – cum scrie în memoriile sale – că a ajuns la aceeași opinie cu Kohl: «trebuie să ne străduim ca procesul general-european să fie cât mai sincronizat cu cel de unificare a Germaniei». Și nimic mai mult.

Mi-a povestit apoi un consilier al lui Bush că Helmut Kohl a fost uluit de o asemenea consonanță cu Gorbaciov, deplină și la care nu se aștepta, ca să folosesc expresiile acestuia. Cancelarul (ca și tot Occidentul) se pregătise pentru tratative îndelungi și grele și venise la întâlnirea cu Gorbaciov cu o stare de spirit pe potrivă. Pe drumul de întoarcere la Bonn, în avion, Kohl și cercul din grupul lui au sărbătorit frenetic această întâlnire istorică, contrar așteptărilor lor, atât de scurtă.

Washingtonul nu și-a ascuns nici el satisfacția. Și el se gân-

dise că Occidentul trebuia să plătească un preț economic și politic, mult mai mare decât cel din realitate. Mi-au vorbit despre asta și Baker, și Kissinger și mulți alți cunoscuți ai mei din S.U.A.“

Așadar, spune Dobrînin, lui Gorbaciov i-a fost de ajuns o jumătate de an ca să cedeze tot. Derutați, membrii Biroului politic (unii cu furie, alții la modul pasiv) observau cum una după alta fostele țări socialiste rupeau alianța cu U.R.S.S., de care erau legate viața unei întregi generații. În Biroul politic se discuta situația din fiecare țară, de la caz la caz, dar erau dezbateri haotice.

Gorbaciov îi învinuia pe liderii țărilor din Europa de Est că nu au vrut să facă reforme, că nu s-au putut adapta la „noua gândire“. Din când în când, sub influența momentului, se grăbea să facă vizite acestor conducători, „să le dea lecții“, ceea ce n-a făcut decât să accelereze procesul de dezintegrare a regiunilor de acolo și îndeosebi din R.D.G.

*Andrei A. Gromiko, aproape
30 de ani ministru al Afacerilor
Externe al Uniunii Sovietice*

„După părerea mea – spune Dobrînin – Gorbaciov n-a presupus niciodată că toată Europa de Răsărit va ieși din sfera noastră de influență în câteva luni, numărate, și că Tratatul de la Varșovia se va prăbuși atât de repede. El a urmărit buimăcit consecințele propriei politici. Statul Major General, alarmat, i-a atras atenția asupra dezintegrării Tratatului de la Varșovia și mai ales asupra asigurării securității țării noastre în condițiile nou create. Totuși, la Kremlin nu a existat nici un plan în caz de o asemenea evoluție a evenimentelor. Intervenția militară era exclusă. Iar Gorbaciov repeta glacial teza lui de bază despre căutarea, cot la cot cu Occidentul, a unui «nou sistem de securitate pentru noua Europă».“

Washingtonul nu a manifestat optimism și încredere în reformele interne ale lui Gorbaciov. Nici Reagan, nici Bush. La începutul lui 1989, în cadrul pregătirii primei întâlniri cu Bush în Malta, Gorbaciov l-a trimis pe Dobrînin

Cu Helmut Kohl,
cancelarul german, ...

la Washington cu o scrisoare personală adresată președintelui american, conținând propuneri pentru ordinea de zi. „Îl cunoscuse pe Bush în decembrie 1988, la un mic dejun organizat la New York de președintele Reagan, care se pregătea să părăsească postul, scrie ambasadorul. Gorbaciov a sperat să vorbească cu Bush chiar în timpul reuniunii, dar n-a reușit. Abia după micul dejun, au schimbat câteva cuvinte (eu le-am fost translator). L-a încredințat pe liderul american că e hotărât să continue reformele și s-au înțeles să mențină contactele personale.” De fapt, exact cu un an în urmă, când Gorbaciov se afla în vizită la președintele Reagan, avusese prima conversație cu Bush, pe atunci vicepreședinte. Este un moment despre care diplomatul sovietic nu vorbește, dar care este amintit în cartea lor de Michael R. Beschloss și Strobe Talbott (cu titlul *La cele mai înalte niveluri. Povestea*

sfârșitului războiului rece, văzută din interior – Magazin istoric, nr. 1/1994). După ce s-a despărțit de Reagan, Gorbaciov a avut o discuție în mașina sa prezidențială, un ZIL, cu Bush, care i-a declarat că, în perspectiva în care va deveni președinte al S.U.A., el va continua procesul de normalizare a relațiilor americane cu Uniunea Sovietică și l-a rugat pe liderul sovietic să nu ia în seamă declarațiile antisovietice pe care era obligat să le facă în timpul campaniei electorale.

Mizând pentru copii și nepoți

„Bush, pe care eu îl știam de 20 de ani – adaugă Dobrinin –, în discuția între patru ochi cu mine, a mărturisit că «evenimentele violente» din U.R.S.S. l-au obligat să studieze mai atent istoria sovietică și rolul partidului comunist în structura de conducere a țării. Mi-a pus chiar o întrebare «nu foarte diplomatică, ci foarte directă»: poate depăși Gorbaciov aceste zile violente? Vroia să aibă în el un partener de viitoare discuții pe diverse probleme, dar nu era foarte convins de viitorul politic al liderului sovietic. L-a mai interesat atunci pe Bush ce fel de garanții are Gorbaciov, juridice și de altă natură, ca să își prelungească rolul de lider, «indiferent de hotărârile partidului»; se referea la cazul Hrușciov. Și-a cerut scuze pentru caracterul delicat al întrebării sale, contând pe fap-

...și Margaret Thatcher,
primul ministru britanic, liderul
de la Moscova a întreținut relații
speciale, de prietenie și încredere

tul că «discuția rămâne între noi».

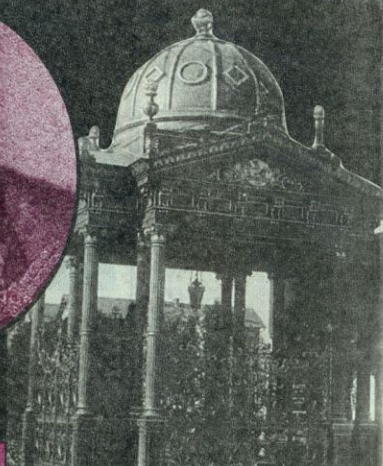
I-am răspuns că are dreptate când vorbește despre situația complexă din țară, care îngreunează prognozele de lungă durată. Gorbaciov a fost ales de curând președinte, i-am spus, nu poate fi înlăturat printr-o hotărâre de partid, dar acesta din urmă este totuși forța conducătoare în țară. Cred, i-am întărit ideea, că Gorbaciov e gata să-i rămână partener lui Bush în politica externă în anii ce vin și va menține orientarea spre dezarmare și alte înțelegeri cu S.U.A.

Peste vreo câteva zile, i-am remis lui Gorbaciov o scrisoare manuscrisă de la Bush, în care acesta sublinia importanța contactelor lor personale și a *perestroikăi* «nu numai pentru oamenii sovietici, ci și pentru el (Bush), copiii și nepoții lui». Era clar că Bush se hotărâse să mizeze pe Gorbaciov. ■

(Va urma)

Florentina DOLGHIN

*Ca fiu credincios al
bisericeii mele laud
Dumnezeirea,
căci m-a creat
român; iubirea
ce am către na-
țiunea mea ne-
încetat mă îm-
boldește a dăru
în faptă, așa în-
cât și după moarte
să erump de sub
griile mormântului spre
a putea fi pururea în sânul
națiunii mele.*

Monumental funerar al lui Emanuel Gojdu, așa cum arăta în cimitirul budapestan. Astăzi, el așteaptă încă, la Oradea, să fie restaurat.

EMANUIL GOJDU

CORNEL SIGMIREAN

Cu o populație majoritar rurală, cu o nobilime redusă ca număr și incertă ca apartenență etnică, procesul de formare a intelectualității a fost, în cazul românilor transilvăneni, rezultatul efortului colectiv al națiunii, prin sistemul de burse promovat de fundațiile și fondurile de stipendii.

Inițial, primele burse pentru românii ardeleni au fost create de statul austriac, pentru tinerii greco-catolici. Se urmărea formarea unei preoții devotate noului rit creat în Transilvania la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII. În timpul episcopului Inochentie Micu Klein, Biserica Greco-Catolică a pus bazele primelor fonduri proprii de stipendii, din care au fost trimiși la Roma, în 1739, tinerii Silvestri Calliani, Grigore Maior și Petru Pavel Aaron. Cu asemenea burse au studiat la Colegiul Urban de Propaganda Fide și marii cărturari Gheorghe Șincai și Petru Maior. Peste 41 de tineri români au urmat, cu burse înstitute de Curtea de la Viena, cursurile de la Seminarul Sfânta Barbara, din capitala monarhiei habsburgice.

La Blaj, în a doua jumătate a secolului XVIII și prima jumătate a veacului XIX, au creat fundații și fonduri de stipendii episcopii Petru Pavel Aaron, Grigore Maior și Ioan Bob, cărturarii Pavel Muntean și Petru Maior, protopopul Iosif Ighian, medicul Simion Romanțai și alții.

La începutul secolului XIX, Biserica Ortodoxă a trimis și ea primii tineri la studii la Universitatea din Viena, cu burse din fondul sidoxial. Printre ei s-au numărat Gheorghe Lazăr, Ioan Moga, Moise Fulea, Ioan Hannia, Grigore Pantazi, Nicolae Popea, în total 14 bursieri. Ei au reprezentat generația intelectualilor care au pregătit renașterea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în a doua jumătate a secolului XIX, sub Andrei Șaguna.

Prin burse de stat, dar mai ales prin cele acordate de fundațiile bisericești, pe parcursul secolului al XVIII-lea peste 272 de tineri ardeleni au studiat la universitățile din Europa Centrală și de Vest. Mii de tineri români, în aceeași perioadă, au studiat la liceele și academiile de Drept din Transilvania și Ungaria, în seminariile teologice și la Universitatea din Pesta. În preajma revoluției de la 1848, potrivit istoricului Ladislav Gyemánt, în Transilvania și în regiunile apusene ale acesteia erau circa 5.343 de intelectuali români.

Experiențele politice de la 1848 și mai ales instaurarea dualismului austro-ungar în 1867 au conștientizat și mai mult în rândul românilor necesitatea formării unei clase puternice de intelectuali. Parcurgând paginile ziarelor românești din Transilvania și Banat, din a doua jumătate a secolului XIX, rămânem impresionați de numărul mare de liste cu donații și subscripții, de testamente de avere prin care s-au creat resursele necesare școlarizării viitorilor intelectuali români. La Blaj au luat ființă fundațiile „Constantin Alutan“, „Alexandru Sterca Șuluțiu“, „Augustin Lada“, „David Urs Baron de Margina“, „Ferdinand Hirsch“ și altele. În total, la sfârșitul secolului XIX, Mitropolia Greco-Catolică de la Blaj administra peste 40 de fundații. Asemenea fundații funcționau și pe lângă episcopii de la Lugoj, Oradea, Gherla. Biserica Ortodoxă administra fundațiile „Francisc Iosif“, „Putnoky“, „Miron Romanul“, „Absolon Todea“, „Gabriel Faur“, „Balla“, „C. Tismănar“, din care a acordat burse tinerilor pentru studii la universitățile din Imperiul austro-ungar și din Germania. Zeci de burse se acordau anual din Fondul Grăniceresc de Stipendii de la Năsăud și din fundațiile Astre. Regatul român, mai ales prin Societatea „Transilvania“ și prin „Liga culturală“, a susținut formarea intelectualității românești din Transilvania.

Din cei peste 6.500 de intelectuali români transilvăneni, care în perioada 1867-1918 au studiat la universitățile din

Gheorghe Lazăr

Europa Centrală și de Vest, circa 30% au fost susținuți cu burse acordate de fundațiile românești.

În acest efort de formare a intelectualității românești se detașează rolul Fundației „Gojdu“, una dintre cele mai mari din Austro-Ungaria.

Marele mecena Emanuil Gojdu s-a născut în anul 1802 la Oradea, ca fiu al negustorului Atanasie Popovici Gojdu și al Anei, născută Poynar. Familia lui Gojdu aparținea unei comunități de aromâni din Imperiul habsburgic, originară din orașul Moscopol (din Albania de astăzi).

Negustori bogați, aromâni au avut un rol major în formarea burgheziei în Europa Centrală. Influența economică a negustorilor aromâni l-a determinat pe împăratul Iosif II ca prin Patenta de toleranță din 1781 să-i ia sub protecția sa, ca pe unii care aduceau beneficii imperiului. Printre cele mai cunoscute familii de aromâni s-au numărat: familia Sina, care deținea peste 99 de domenii cu peste 240.000 iugăre de pământ (a fost întemeietoarea

Băncii „Credit Mobilier“, a doua bancă din Austria, și a fost acționară principală la construirea *Podului cu Lanțuri* peste Dunăre, din Budapesta); familia Dumba, din rândul căreia s-a remarcat Nicolae Dumba, patronul Școlii de pictură din Viena; de asemenea, familiile Naco, Grabowski, Manu de Clisura, Mocioni, Pometa, Dumtsa ș.a.

Emanuil Gojdu, după ce a urmat studii de drept la Oradea, Bratislava și Pesta, moștenind spiritul întreprinzător al multor aromâni, s-a afirmat ca un strălucit avocat în capitala Ungariei și a acumulat o importantă avere. Pledoariile lui ca avocat erau publicate în revistele de specialitate și propuse ca model studenților în Drept de la Universitatea din Pesta. A fost primul jurist din Ungaria care a propus înlocuirea limbii latine cu limba maghiară în întentarea acțiunilor judecătorești la Pesta și Buda.

Inteligent administrator al veniturilor sale, Gojdu a devenit treptat și mare proprietar. Deținea la o vârstă relativ tânără două moșii în Ungaria, avea două mori, ajungând chiar președintele proprietarilor de mori-de pe teritoriul statului ungar. La 21 iulie 1832 a cumpărat cu suma de 30.000 de florini (valută vieneză) casa și grădina lui Wilhelm Sebastian din Pesta. Mai târziu, a cumpărat de la baronul Ludovic Podmaniczki cu suma de 2.910 florini livezi pe o suprafață de 30.015 stânjeni pătrați.

Avocat cu renume în societatea budapestană și om cu avere, Emanuil Gojdu a fost un important susținător al cul-

turii românești din capitala Ungariei, ajutând cu bani editarea revistei *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi și a *Calendărului românesc*.

Susținător al dezvoltării culturii naționale, Emanuil Gojdu a fost atent și în privința îndatoririlor sale de cetățean al Ungariei, numărându-se printre membrii fondatori ai Școlii de Arte și Meserii din Pesta, deschisă la 1846, instituție care în 1871 a devenit Universitatea Tehnică Regală Maghiară.

În 1848, Emanuil Gojdu a debutat în viața politică, fiind autorul a două documente programatice din viața românilor din Ungaria și Banat: *Înștiințarea către românii de legea răsăriteană neunită și Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat*. A candidat și la alegerile pentru Dieta din Pesta, în circumscripția electorală Oravița, dar a pierdut în favoarea lui Eftimie Murgu. Acest eșec politic îl va determina să nu se mai implice în evenimentele care au urmat în desfășurarea revoluției din Ungaria în anii 1848-1849.

Diploma imperială din octombrie 1860 și Patenta din februarie 1861 au consacrat un regim liberal în Imperiul habsburgic. În acest climat politic, Emanuil Gojdu a fost numit comite suprem (prefect) al comitatului Caraș. Funcția i-a adus alegerea ca membru al Casei Magnaților (camera superioară a Dietei din Pesta). Între anii 1865-1868, Gojdu a fost ales deputat în Dieta de la Pesta, reprezentând

Petru Maior

circumscripția electorală Tincea (Bihor).

În paralel cu viața politică, Emanuil Gojdu, consecvent ideii că progresul națiunii române depinde de dezvoltarea culturii sale, s-a numărat printre fondatorii Astrei. În 1861 a pus bazele *Comitetului pentru ajutorarea tinerilor juriști de la Universitatea din Pesta*. În calitate de președinte al acestui Comitet Gojdu a lansat un apel în presă prin care le solicita românilor să contribuie la crearea unui fond din care să fie ajutați studenții de la Universitatea din Pesta. Contemporanii îl apreciau astfel ca pe unul dintre cei mai înfocați susținători ai dezvoltării culturii naționale. În 1862, la împlinirea vârstei de 60 de ani,

studenții români de la Universitatea din Pesta au organizat un banchet în cinstea lui. Cu aceea ocazie, Gojdu a rostit celebra frază, adevărată mărturisire de credință a marelui mecena: „Ca fiu credincios al bisericii mele laud Dumnezeu, căci m-a creat român; iubirea ce am către națiunea mea neîncetat mă îmboldește a dăru-i în faptă, așa încât și după moarte să erump de sub gliile mormântului spre a putea fi pururea în sânul națiunii mele.”

La 4 noiembrie 1864, Gojdu și-a întocmit testamentul, prin care dispunea ca din cea mai mare parte a averii sale să se constituie o fundație, din care să se acorde burse tinerilor români ortodocși din Transilvania și Ungaria.

A încetat din viață la 5 februarie 1870, fiind înmormântat în cimitirul Kerepesi.

După moartea sa, conform testamentului, s-a întrunit o reprezentanță compusă din Mitropolitul românilor din Transilvania, Banat și Ungaria, din episcopii de Arad și Caransebeș și din șase laici, personalități ale vieții culturale și politice atașate de Biserica Ortodoxă. Această primă reprezentanță a pus bazele Fundației „Gojdu”, din fondurile căreia s-au acordat primele burse în anul școlar 1871-1872.

Pe parcursul anilor, Reprezentanța fundației, din care au făcut parte, printre alții, Andrei Șaguna, Ioan Cavaler de Pușcariu, Miron Romanul, Iosif Gall, Alexandru Mo-

Curtile Gojdu, din Budapesta

cioni, Partenie Cosma, Andrei Bârseanu, Miron Cristea, a reușit să mărească averea lăsată de Gojdu. De la 90.000 de florini, cât era valoarea reală a fundației la început, în anul 1899 ea se ridica la 1.846.717 florini, ajungând la 8 390 704 coroane în 1917.

La începutul secolului XX, pe intravilanul dintre străzile Király și Dob, fundația a ridicat șapte imobile, dintre care patru cu trei etaje și trei cu două etaje, cuprinzând între ele cinci curți interioare. Întreg acest complex arhitectural număra 39 de apartamente moderne, 49 de prăvălii și 2 locuințe pentru portari. Construirea Pasajului „Gojdu” a costat fundația 977.277,20 coroane. Închiriate, apartamentele și prăvăliile aduceau anual Fundației „Gojdu” importante venituri.

Ca urmare a creșterii resurselor financiare, Fundația „Gojdu” a devenit cea mai mare fundație a românilor din Imperiul austro-ungar. Anual, sute de tineri își legau speranțele de a putea urma o școală sau o universitate de burse „Gojdu”. Astfel, între anii 1871-1919 fundația a acordat 5.634 de burse, în valoare de 2.130.938,72 coroane. În total, au beneficiat de burse pentru studii în gimnazii, licee, școli comerciale, școli tehnice, școli de ofițeri, academii și universități un număr de 1.359 de tineri. Printre ei s-au numărat cunoscute personalități ale vieții culturale, științifice și politice românești, precum Victor Babeș, Valeriu Braniște, Octavian Goga, Silviu Dragomir, Ioan

Victor Babeș

Lupaș, Traian Vuia, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Virgil Onițiu, Virgil Nemoianu, George Gârda, Petru Groza, Constantin Daicoviciu, Dumitru Stăniloae.

Fundația „Gojdu”, prin cei peste o mie de intelectuali formați în universitățile din Europa Centrală și de Vest, a avut un rol major în actul de la 1 Decembrie 1918 și în dezvoltarea României ca stat modern și european în perioada interbelică.

Potrivit articolului 249, alineatul 5, din Tratatul de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920, statul ungar se obliga să pună la dispoziția statelor succesorale fundațiile create pe teritoriul său, care, conform noilor granițe, aparțineau statelor create sau întregite prin destrămarea Austro-Ungariei. Dar, neaplicând hotărârile Tratatului, guvernul de la Budapesta a blocat fondurile Fundației „Gojdu” deținute la băncile din Ungaria.

După mai multe demersuri ale guvernului român, la 16 aprilie 1924 s-a semnat Acordul dintre România și Ungaria cu

privire la reglementarea afacerilor interesând Fundația „Gojdu”. Potrivit articolului 1 din acord, guvernul României urma să invite reprezentanții și experții Regatului Ungariei, Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor și ai Republicii Cehoslovace pentru a participa la Sibiu la convorbiri pentru definitivarea afacerilor ce tin de Fundația „Gojdu”.

Dar, datorită deselor amânări propuse de guvernul maghiar, Conferința statelor interesate, cum a fost numită în corespondența diplomatică întâlnirea prevăzută să se țină la Sibiu, nu s-a putut întruni. Prin hotărârea nr. 26580 din 1927, Ministerul Cultelor din Ungaria a hotărât din nou blocarea fondurilor Fundației „Gojdu” de la Budapesta.

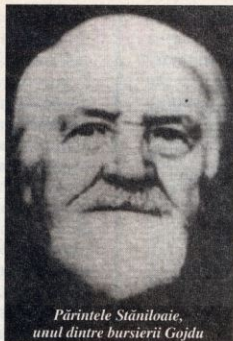
La Paris, la 23 aprilie 1930, s-a semnat un nou acord între România și Ungaria referitor la Fundația „Gojdu”. Acordul a fost semnat de Nicolae Titulescu, din partea guvernului român, și de baronul Korányi, din partea guvernului maghiar. Conform noului acord, guvernul maghiar se angaja să înceapă cu guvernul român negocieri directe, cel mai târziu în timp de o lună de la punerea lui în vigoare. În caz că negocierile nu ar ajunge, în termen de șase luni, la un acord definitiv, fiecare din cele două guverne avea dreptul de a se adresa Curții Permanente de Justiție de la Haga, aceasta urmând să stabilească sub formă de regulament definitiv afacerile ce interesau Fundația „Gojdu”.

Pentru definitivarea chestiunii Gojdu s-au creat două co-

misii, reprezentând România și Ungaria. Pe parcursul tratatelor, delegația maghiară a înaintat președintelui comisiei române, Ion I. Lepădatu, o listă de revendicări ce interesau pe etnicii maghiari din Transilvania: Orfelinatul Teresian din Sibiu, Fondul de Învățământ din Trei Scaune și Spitalul Elisabeta din Cluj. Ca urmare a acestor pretenții tratativele s-au întrerupt. În 1935, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1434 din 15 iulie 1935, guvernul român a aprobat continuarea tratatelor româno-maghiare privind problema Fundației „Gojdu”, acceptând satisfacerea revendicărilor formulate de partea maghiară.

După mai multe întâlniri, la București și Budapesta, la 27 septembrie 1937, s-a semnat în capitala României Acordul definitiv dintre România și Ungaria. Conform articolului 1, statul maghiar se obliga ca în termen de 30 zile de la intrarea în vigoare a acordului, să pună la dispoziția Fundației „Gojdu” întreg patrimoniul ce îl deținea la Budapesta.

Acordul din 27 septembrie 1937 a fost ratificat de statul român prin Decretul nr. 1.735 din mai 1938. Guvernul maghiar a amânat însă ratificarea documentului. Abia după mai multe intervenții ale Ministerului de Externe Român, Camera Inferioară a Parlamentului maghiar a ratificat acordul, la 14 februarie 1940, iar Camera Superioară la 4 aprilie 1940, prin articolul de lege XXI/1940. Astfel, statul ma-

Părintele Stăniloae,
unul dintre bursierii Gojdu

giar a recunoscut ca proprietate a Fundației „Gojdu” de la Sibiu averea pe care acesta o deținea la Budapesta. La 20 iunie s-a procedat la schimbul instrumentelor de ratificare a acordului româno-maghiar. Dar dictatul de la Viena, din 30 august 1940, a întrerupt procesul de preluare a averii de la Budapesta de către fundație.

Războiul și perioada care a urmat au amânat din nou definitivarea punerii în posesie a Fundației „Gojdu”, cu toate demersurile, pe care atât reprezentanța fundației de la Sibiu, cât și guver-

nul condus de Petru Groza le-au făcut pe lângă guvernul maghiar. În 1952, guvernul de la Budapesta a naționalizat imobilele fundației. Printr-un „tratat” sugerat României și Ungariei de către Moscova, cele două state au renunțat reciproc la orice pretenție privind revendicările anterioare.

După căderea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est, Fundația „Gojdu” de la Sibiu, și-a reluat activitatea, fiind recunoscută prin sentința civilă nr. 608/1996 de către Tribunalul Sibiu în Ședința Publică din 9 octombrie 1996. Ea a fost pusă sub patronajul Înălților Ierarhi, dr. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului și dr. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului. Continuatoare a Fundației „Gojdu”, creată în 1870, și întemeindu-și întreaga activitate pe actele ei fondatoare – Testamentul lui Gojdu și Literele fundaționale –, Reprezentanta fundației de la Sibiu s-a considerat pe deplin justificată să reactualizeze, atât la nivelul opiniei publice, cât și al instituțiilor politice ale statului român, problema recuperării averii sale de la Budapesta. Astfel, începând cu anul 1998, problema redobândirii bunurilor Fundației „Gojdu” a figurat constant pe agenda întâlnirilor politice româno-ungare.

Sperăm că cele două state, România și Ungaria, vor găsi soluția necesară pentru ca averea Fundației „Gojdu” să revină în proprietatea celor pentru care a fost creată, a românilor ortodocși din România, Ungaria și Iugoslavia. ■

O altă imagine a clădirilor Gojdu

ECOURI

Stimate domnule redactor șef,

Ca unul care citește cu regularitate, de câteva decenii, revista *Magazin istoric* – pe care o prețuiesc mult – mi-am luat libertatea de a supune atenției dumneavoastră câteva comentarii în legătură cu un paragraf din articolul *O fază sumbră a istoriografiei românești. Perioada rolleristă (1947-1958)*, semnat de domnul Florin Constantiniu în nr. 10/2002. Paragraful la care mă refer este următorul: școala rolleristă s-a destrămat nu din cauza morții șefului ei, ci pentru că, „ostilă destalinizării lansate de Hrușciiov, conducerea P.M.R., în primul rând, Gheorghiu-Dej, considerându-se primejdioasă de politica liderului sovietic, a început să se distanțeze de Moscova. Pentru a avea un suport popular, ea a decis, printre altele, să se conecteze la tradițiile naționale. În aceste condiții, școala rolleristă își pierdea rațiunea de a fi”.

Ceea ce afirmă autorul în acest paragraf este foarte important, atât din punct de vedere istoric, cât și din punct de vedere istoriografic. Socot însă că afirmațiile pe care le promovează nu sunt corecte din punct de vedere istoric și sunt nedrepte din punct de vedere istoriografic.

Potrivit autorului paragrafului citat, cauza destrămării școlii rolleriste a fost teama conducerii P.M.R., în primul rând a lui Gheorghiu-Dej, de destalinizarea promovată de Hrușciiov, iar conectarea la tradițiile naționale a fost o decizie politicianistă, spre a se obține un anume suport popular. Totalmente fals și nedrept.

Îngăduiți-mi fie și numai câteva fapte și argumente.

Destrămarea școlii rolleriste a fost unul din multe evenimente, procese și fenomene înregistrate de istoria românilor începând din 1956 și continuând până în 1965, ca, de pildă, desființarea librăriei „Cartea Rusă”, restructurarea Institutului „Maxim Gorki”, modificarea programei școlare privind studiul limbilor străine, schimbarea denumirilor străzilor cu rezonanță ruso-sovietică etc., continuând cu solicitarea retragerii trupelor sovietice din România, modificarea planurilor de stat în favoarea îmbunătățirii condițiilor de trai ale populației, lansarea construcțiilor de locuințe, abolirea detenției politice, liberalizarea parțială a călătoriilor în străinătate și descentralizarea regimului pașapoartelor, Declarația C.C. al P.M.R. din aprilie 1964, dobândirea unei anume autonomii

în guvernarea țării etc. și încheind cu refuzul de a asculta necondiționat ordinea Moscovei. Această enumerare nu este nici exhaustivă și nici ordonată în funcție de importanța evenimentului, procesului sau fenomenului. Ea este menită doar a sugera cam care este locul destrămării școlii rolleriste în acea suită de fapte și de a sprijini considerația că ele nu puteau fi cauzate de teama nu știu cui și nici nu puteau fi explicate doar prin îndepărtarea de Moscova. Ele sunt efectele unei politici naționale, desfășurate cu pricepere și perseverență, politică națională motivată de năzuințe și idealuri în bună măsură maturizate în anii de detenție și apoi desăvârșite în contextul internațional dat.

Nu cred că se poate face abstracție de cel puțin două împrejurări.

Una este reprezentată de condițiile internaționale. Gândirea politică și, în consecință, deciziile politice la noi în România, ca de altfel și aiurea, încorporau învățămintele furnizate de Congresul XX al P.C.U.S., rezervele chinezilor față de raportul primului secretar N.S. Hrușciiov și Congresul VIII al P.C.C., tulburările din Ungaria și Polonia, consfătuirea de la Moscova a partidelor frățesti din 12 țări, polemica sovieto-chineză, înfripirea euro-comunismului etc. Aceste învățăminte nu avansau nici teama și nici îndepărtarea de Moscova, ci construirea unui nou tip de relații între partidele comuniste și muncitorești și între țările socialiste.

O alta este reprezentată de personalitatea lui Gheorghiu-Dej. Dacă un om poate fi cunoscut când deține puterea, atunci putem conchide că adevăratul Gheorghiu-Dej a fost acela care și-a consolidat puterea după 1958 și care a patronat șirul de evenimente, procese și fenomene – pe care le-am enumerat – spre cinstea lui. Cei care l-au cunoscut personal pe Gheorghiu-Dej, mai ales în discuții de suflet, și-au putut da seama că secretarul general al P.M.R. era deopotrivă un patriot și un lider dedicat intereselor celor mulți, precum și un om de stat realist și calculat, căruia îi displacea pripeala și aventurismul. Să nu scăpăm din vedere că la Consfătuirea celor 81 de partide comuniste și muncitorești de la Moscova din 1960, delegația română condusă de Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost plasată în stânga delegației sovietice, un loc de onoare, deși conducerea P.M.R. nu ezitase să-și facă cunoscute divergențele cu conducerea P.C.U.S. Gheorghe Gheorghiu-Dej a știut să călăuzească

reșezarea raporturilor româno-sovietice cu cumpărare și cuminenție, evitând disputele și conflictele care au înveninat relațiile altor partide cu Moscova.

Fotografia de la pagina 13 (nr. 12/2002), ce ilustrează articolul *Ambivalența și ambiguitatea poziției României comuniste* nu poate să reprezinte o împrejurare din 1958, pentru că: a) în 1958 Ion Gheorghe Maurer nu fusese numit președinte al Consiliului de Miniștri și nu avea calitatea să-l salute pe Zhou Enlai, b) în 1958 s-au deplasat în China Stoică Chivu, Emil Bodnăraș și Avram Bunaciu. Fotografia reprezintă o imagine din cursul vizitei premieiului Zhou Enlai în România în 1966, fapt dovedit de întâmpinarea oaspetelui chinez de un țaran român și oficialități locale române, de prezența în fotografie a vice-ministrului chinez al Afacerilor Externe Qiao Guanhua, membru al delegației chineze, ca să nu mai pomenesc de faptul că mă aflu și eu în apropiere.

La pagina 12, autorul apreciază că „Impactul cel mai semnificativ produs de retragere [a trupelor sovietice] asupra liderilor români a fost psihologic”. Desigur, fiecare este îndrituit la părerea lui. Dar așa cum releva Bertolt Brecht, opinia este în funcție de poziția în timp și spațiu a celui care o emite. De altfel, și alte aprecieri, considerațiuni și comentarii ale autorului fac dovada că acesta se situează pe o poziție ce în timp și spațiu nu coincide cu a românilor. Între altele, dacă nu era nici o diferență practică între situația României dinainte de retragere și cea de după retragere, am putea conchide că România

nu se distingea în ceea ce privește libertatea de mișcare, desigur este vorba de o libertate de mișcare bine cumpănită în interesul națiunii și nu una pe placul puterilor occidentale, de Ungaria, Polonia sau Cehoslovacia. Conducerea României nu-și propunea să antagonizeze Uniunea Sovietică, să o transforme într-un adversar sau dușman, trecând în tabăra cealaltă; conducerea României dorea doar să dobândească un statut demn în raporturile cu Moscova, să fie respectate drepturile și aspirațiile românilor, să fie luate în considerare interesele lor. Conducătorii români au fost deopotrivă patrioți și realști. De asemenea, s-ar putea crede că prevederea constituțională de a nu admite staționarea de trupe străine pe teritoriul României nu ar fi avut nici o semnificație practică, politică și militară.

La aceeași pagină 12 se pretinde că delegația C.C. al P.M.R. s-ar fi întors de la Beijing, în martie 1964, cu mâinile goale. Nu-mi imaginez cum și le-ar fi închipuit autorul pline; ceea ce știu eu și noi, românii, în general, este că în urma acelei vizite conducerea României a întreprins acțiuni de-a dreptul spectaculoase vizând afirmarea unei personalități distincte, independente a Bucureștilor, pe care – în parte – le și menționează Dennis Deletant.

A propos de poziția de pe care se emit păreri, eu încerc senzația că acum se procedează vizavi de logica occidentală cum se proceda cândva, înainte de retragerea trupelor sovietice din România, față de logica sovietică.

Romulus Ioan BUDURA

Din capul locului, trebuie să spunem că am apreciat eleganța domnului ambasador Romulus Ioan Budura de a ne încredința nouă spre publicare dezacordurile domniei sale cu unele idei din acele articole și a nu se adresa unei alte publicații.

Nu împărtășim opinia privind totala sinceritate și completul dezinteres cu care conducerea P.M.R. ar fi îmbrățișat tradițiile naționale. Considerăm în continuare articolul profesorului britanic Dennis Deletant o excelentă analiză, în primul rând prin obiectivitatea ei.

Socotim însă obligatoriu să ne informăm cititorii că există puncte de vedere diferite. Regimul comunist rămâne, în continuare, un subiect dezbătut cu foarte mare pasiune – și nici nu poate fi altfel atâta vreme cât trăiesc

și cei care au avut de suferit, dar și cei care au crezut în el –, ceea ce face extrem de dificilă sarcina istoricului de a analiza cu obiectivitate ultimii 50 ani și mai ales de a-și prezenta concluziile.

Colaboratorul nostru are perfectă dreptate în ceea ce privește fotografia incriminată. ■

D.M.

DENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● IULIU MANIU UN CREATOR DE ISTORIE.

Fundația Academia Civică, Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului, Muzeul Memorial Sighet, februarie 2003, 59 pp.

● Grigore Nandriș – 8 ANI DIN VIAȚA ROMÂNIEI (1940-1948). PAGINI DE JURNAL (ediție îngrijită și prefată de I. Opreșan).

Editura Saeculum I.O., București, 1999, 365 pp.

● C. Dimoftache Zeletin – ȘTEFAN ZELETIN. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE.

Editura Corgal Press, Bacău, 2002, 231 pp.

● Ioan N. Radu – EVOLUȚIA RACHETEI ÎN ROMÂNIA. MANUSCRISUL CONACHI. SECOLUL AL XVIII-LEA.

Editura CNI Coreși S.A., București, f.a., 142 pp.

● Remus Răduț – ISTORIA CUNOȘTINȚELOR ȘI A ȘTIINȚELOR TEHNICE PE PĂMÂNTUL ROMÂNIEI.

Editura Academiei Române, București, 2000, 343 pp.

● Viorel Cosma – LĂUTĂRII DE IERI ȘI DE AZI.

Editura DU Style, București, 1996, 383 pp.

● Marcel D. Popa, Horia C. Matei – MICA ENCICLOPEDIIE DE ISTORIE UNIVERSALĂ. STATELE LUMII CONTEMPORANE ȘI CONDUCĂTORII LOR (ediția a IV-a revizuită și actualizată).

Editura Enciclopedică, București, 2002, 581 pp.

● Vladimir Bukovski – ȘI SE ÎNTOARCE VÂNTUL (traducere din limba rusă și note de Dumitru Balan).

Fundația Academia Civică, București, 2002, 408 pp.

● TOTALITARISM ARCHIVES.

Volume X, no. 34-35, spring-summer 2002, 318 pp.

● Dan-Alexandru Popescu – DEI GRATIA... SACRE ET COURONNEMENT MÉDIEVAL. MOYEN AGE EN FRANCE ET MOYEN AGE DANS LES PRINCIPAUTES ROUMAINE (VIIIe – XVIIIe SIECLE) (Avant-Propos par Bernard Merdrignac).

Editura Continent, Sibiu, 2002, 195 pp.

● Vasile Ciobanu – CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI SAȘILOR TRANSILVĂNENI. 1918-1944.

Editura Hora, Sibiu, 2001, 470 pp.

● Ștefan Ciubotaru – MONOGRAFIA COMUNEI SULIȚA.

Editura AXA, Botoșani, 2001, 335 pp.

FĂURAR

7

1878. Ia sfârșit cel mai îndelungat pontificat din istorie și una dintre epocile cele mai tragice și mai eroice ale catolicismului: moare Papa Pius IX, aflat pe scaunul Sfântului Petru de la Vatican de 32 de ani. Sfântul Părinte a fost martor și actor al procesului de unificare a Italiei, reușind să păstreze un statut aparte pentru Cetatea Vaticanului. În 1860, sub pontificatul lui Pius IX, a fost fondat ziarul *Osservatore romano*, publicația oficială a Sfântului Scaun.

15

1906. John Hope, secretarul Societății amatorilor de antichități din Londra, prezintă o comunicare interesantă (pe care ulterior, completată, o și publică), intitulată *Pierderea tezaurului regelui Ioan*. Argumentându-și textul cu citate din cronică contemporane și din documente de arhivă, Hope trezește interesul publicului științific de elită cu privire la comoara regelui Ioan Fără de Țară (1199-1216), „unul dintre cei mai nesuferiți monarhi din istoria Angliei” (cum l-au caracterizat istoricii) și cel care a aprobat *Magna Carta Libertatum*, act ce limita autoritatea regală, trecută sub controlul mării nobilimi. Căutarea acestei comori a înfierbântat de atunci, în tot secolul trecut, multe minți amatoare de aventură: arheologi, americani bogați, ingineri de prospecțiuni, culminând cu expertul englez în aparate electronice de măsură, el însuși inventator al multor aparate, George F. Tagg. În 1954 acesta a declarat că, deși au trecut sute de ani, este sigur că tezaurul lui Ioan Fără de Țară se află încă îngropat. Căutarea comorii continuă...

17

1600. „Voi îmi roștiți sentința cu mai multă frică decât o ascult eu”, își înfruntă călăii Giordano Bruno, în Piața Florilor din Roma, când flăcările rugului îi cuprind trupul. Credența sa într-un univers infinit, cu o infinitate de lumi, este astfel pedepsită de Inchiziție, care aproape opt ani l-a hărțuit, anchetat, supus presiunilor și șantajului, înjosit și batjocorit. Cu câteva zile înainte, s-a desfășurat ceremonia de anatimizare și excomunicare a lui Bruno din Biserică. În 1899, în aceeași Piață a Florilor, „ereticului” Giordano Bruno i s-a înălțat un monument.

28

1935. Shirley Jane Temple, copilul-minune al filmului american, primește un premiu Oscar de onoare, pentru că „a adus mai multă fericire milioaneilor de copii și milioaneilor de adulți decât orice copil din istoria lumii”. Este primul copil-actor cărui i se acordă mult râvnitul trofeu. „E draguță, spune ea, când i se înmânează statueta de aur, dar e prea grea. N-o să mă pot juca cu ea. N-aveți altă păpușă mai mică?” Până atunci, la vârsta de șapte ani, ea a jucat în 19 filme. Peste timp, doamna Temple va fi reprezentanta S.U.A. la Națiunile Unite (numită de Richard Nixon), ambasador în Ghana și Cehoslovacia.

29

1944. Hotărând ca, după înfrângerea Germaniei naziste, Statele Unite să-și retragă acasă forțele militare, Roosevelt îi scrie în această zi lui Churchill, înainte ca trupele americane să fi pus vreodată piciorul în Franța: „Vă rog să nu-mi cereți să mențin trupe americane în Europa. Pur și simplu n-o pot face! Voi fi nevoit să-i aduc pe toți înapoi acasă. După cum am sugerat anterior, denunț și protestez paternitatea Belgiei, Franței și Italiei. Va trebui, într-adevăr, să vă educați și să instruiți proprii copii. Având în vedere că ei ar putea să vă fie bastionul în perioada următoare, ar trebui acum să plătiți cel puțin pentru a-i școlariza.” Cu alte cuvinte, Marea Britanie trebuia să apere Europa fără nici un ajutor din America. Situația politică pe continent s-a modificat însă atât de rapid, încât 15 luni mai târziu nici nu s-a mai pus problema retragerii trupelor americane din Europa.

Trei dintre localitățile prin care a trecut eroiul nostru: Bagnères-de-Bigorre...

INFERNUL

CELOR

88 DE ZILE

... Barbastro...

... și Casablanca

Profesorul universitar francez Henri Cabannes, al cărui interviu acordat doamnei Doina Benea, cu ocazia primirii titlului de Doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara, l-am publicat în numărul 11/2002 al revistei, este și autorul unor foarte interesante memorii din anii celui de al doilea război mondial.

Vă oferim în continuare câteva pagini privind evadarea din Franța și înrolarea în Forțele Franceze Libere. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric. Întreruperile nu au mai fost marcate prin puncte de suspensie.

HENRI CABANNES (Franța)

În luna octombrie a anului 1942, am intrat la Școala Normală Superioară, după ce, mai înainte, părăsisem Școala Politehnică. În august 1943, am plecat să-mi efectuez practica rurală la Bernadets-Debat, undeva în Pirineii de Sus, la niște veri care aveau o fermă. Oprindu-mă în drum în localitatea Tarbes, l-am vizitat pe un bun prieten al părinților mei, dl. Denis Prunet. Împărțindu-i acestuia dorința de a ajunge în Africa de Nord [pentru a se alătura trupelor franceze libere – *n.red.*], acesta mi-a propus să mă pună în legătură cu o filieră, pentru a trece

clandestin frontiera franco-spaniolă. Era suficient să revin la Tarbes, unde el mă va găzdui, în așteptarea plecării.

La întoarcerea spre Paris, am trecut prin Marsilia, pentru a-mi vizita bunică din partea tatălui, care mi-a dezaprobat cu putere proiectul, considerând că el ar fi avut consecințe grave asupra carierei și chiar vieții părintelui meu, profesor de fizică la Facultatea de științe a Universității din Paris. Am mai rămas câteva zile și în departamentul Var, la Lecques, satuc situat în zona litorală, între Marsilia și Toulon, unde părinții mei aveau o vilă. Fără

intenții precise, aici am observat instalațiile de pe plajă și de lângă vilele de pe malul mării, instalații destinate să stânjenească o eventuală debarcare.

Revenit la Paris, am aflat că doi elevi de la Școala Politehnică, Fontanet și Baylé, prieteni cu fratele meu mai mare, căutau, la rândul lor, o filieră pentru a pleca în Spania. Era foarte greu să găsești una, dar eu, spre deosebire de Fontanet, care intrase în contact cu o rețea deja „prăjită”, dețineam avantajul de a cunoaște una care prezenta siguranță. Și astfel, când cei doi au aflat de la fratele meu

că, nedorind să plec singur, căutam însoțitori, s-au decis să plecăm împreună.

Evadarea.

La 4 octombrie 1943, am plecat toți trei din gara Austerlitz, luând trenul de noapte spre Toulouse. La Vierzon [localitate situată pe linia ce tăia Franța în două zone, cea de ocupație germană și cea sub administrația regimului mareșalului Pétain, cu sediul la Vichy; la trecerea dintr-o zonă în cealaltă se efectua controlul permiselor de trecere - *n.red.*], soldatul german care controla pasagerii trenului mi-a spus, în germană, că trebuie să cobor, deoarece cartea mea de identitate nu avea ștampila potrivită! Prin urmare, am coborât și am petrecut restul nopții într-un vagon gol, tras pe o linie moartă. A doua zi am mers la Kommandatura din localitate, unde am obținut mult dorita ștampila. Astfel, am ajuns în cele din urmă la Toulouse, la 5 octombrie, în jurul orei opt seara. Era greu și, totodată, riscant, să cauți o cameră de hotel, astfel că am mers la părinții unui prieten de-al meu, Jean Combes, a căror adresă o învățasem, alături de altele câteva, pe de rost, deoarece nu trebuia să ai asupra ta nici un document scris posibil compromițător.

Familia Combes a rămas foarte surprinsă să mă vadă, de parcă aș fi picat atunci din cer. M-au găzduit peste noapte, iar a doua zi am luat

trenul spre Tarbes. Am ajuns după-amiaza și am mers direct la dl. Prunet. Am convenit ca el să mă găzduiască în noaptea aceea și să-mi asigure micul dejun, trebuind însă să-mi petrec toată ziua afară. Am aflat acum că, cu o zi înainte, ajunseseră și camarazii mei, Fontanet și Baylé, care fuseseră cazați, în aceleași condiții, până la plecarea în Spania, la un tânăr cuplu curajos, prieten al unei surori a lui Baylé. A doua zi, am hotărât ca, zilnic, doi dintre noi să-și petreacă timpul împreună, al treilea rămânând singur. Căci era de-a dreptul imprudent ca trei tineri de 20 de ani să se

cele necesare pentru câteva zile. Astfel că am și trimis la Paris, părinților mei, valiza cu lucrurile de care, de acum înainte, nu mai aveam nevoie.

Ajunși separat în gara din Tarbes, două persoane, probabil responsabili filierei, ne-au cerut să le dăm câte 3.000 de franci de persoană, sumă enormă, în condițiile în care, spre exemplu, un cercetător debutant nu câștiga decât 2.000 de franci pe lună. Trenul, un personal, avea vagoane de clasa a treia, formate din compartimente separate, fiecare cu două uși, câte una de fiecare parte. Au deschis una dintre ele și ne-au spus să urcăm în trenul care avea să ne ducă spre Bagnères-de-Bigorre. Becurile din plafon erau sparte și distingeam cu greutate figurile persoanelor așezate. Într-o haltă, în apropierea destinației finale, ni s-a ordonat să coborâm. Trenul

Generalul de Gaulle...

plimbe împreună pe străzile din Tarbes.

N-am întâlnit niciodată pe organizatorii filierei, care ne-au înștiințat că trebuie să ne întâlnim în gară vineri, 15 octombrie, fiecare având doar un rucsac cu

A tous les Français

La France a perdu une bataille ! Mais la France n'a pas perdu la guerre !
 Des gouvernements de circonstance ont pu capituler, obéissant à la panique, médisant l'homme, livrant le pays à la servitude. Capituler, rien n'est perdu !
 Rien n'est perdu, parce que cette guerre est une guerre mondiale. Dans l'univers libre, des forces immenses n'ont pas encore dormi. Un jour, ces forces découvriront l'ennemi. Il faut que la France, ce jour-là, soit présente à la victoire. Alors, elle retrouvera sa liberté et sa grandeur. Tel est mon but, mon seul but !
 Voilà pourquoi je convie tous les Français, où qu'ils se trouvent, à s'unir à moi dans l'action, dans le sacrifice et dans l'espérance.

Mettez votre croix au pied de cet homme, laissez-le pour la France !

Vive la France !

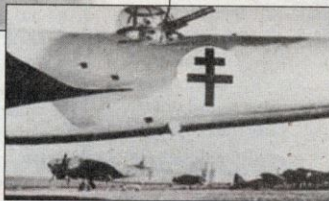
E. de Gaulle
 GENERAL DE GAULLE
 (Signature and official stamp)

...și apelul său către francezi

Bombardiere grele

a plecat și iată-ne, astfel, în total nouă candidați pregătiți să traversăm Piriinei, alături de doi sau trei ghizi.

putea ajunge doar cu o busolă și o hartă în Spania. Despre ceilalți camarazi n-am păstrat decât o amintire extrem de vagă.

tot; Fontanet și Baylé, mai rezistenți, le-au adunat. Șase dintre noi am hotărât să continuăm urcușul, dar ceilalți trei au decis să se întoarcă în vale. La ora 16, am ajuns la frontieră. Era limpede că nici germanii, nici ajutoarele lor franceze nu puteau să păzească toate trecătorile, mai ales pe cele la care accesul era atât de dificil.

Eram deci în Spania! Noaptea se apropia și am decis să ne adăpostim într-un grajd. Având hainele ude, am dormit goi într-o căpiță de fân, petrecându-ne astfel prima noapte liniștită de la plecarea din Tarbes. A doua zi, 19 octombrie, am întâlnit trupele Gărzii Civile spaniole, cu care am coborât până la postul lor situat în satul Plan.

Tărani de aici ne-au găzduit cu căldură, dându-ne de mâncare pâine și salam, căci noi nu mai aveam nimic de-ale gurii. Garda Civilă ne-a închis apoi, pe timpul nopții, în clădirea ei, foarte modestă. Ne-au promis că în câteva zile ne vor conduce în orașul cel mai apropiat pentru a-l întâlni pe consul. În drumul spre acesta, făcut o parte pe jos și alta într-un autobuz, ne-am oprit într-un orașel, unde patronul unei cârciumi ne-a dat să mâncăm fără să ne ceară nici un ban. Parcă eram niște eroi pentru spaniolii aceștia, care se gândeau, poate, că luptând împotriva Germaniei, vom grăbi și sfârșitul lui Franco.

Până la urmă am ajuns și la Barbastro. Gărzile ne-au

În seara zilei de sâmbătă, 16 octombrie, au venit alți ghizi, pentru a ne continua drumul. Cel mai periculos moment a fost cel trăit în satul Vieille-Aure, unde trebuia să traversăm un pod, iar soldații germani stăteau la mesele unui bufet din apropiere. Am trecut unul câte unul, de fiecare dată la semnul unuiia dintre ghizi, probabil un localnic.

Luni, 18 octombrie, în jurul orei 11, ghizii ne-au arătat localitatea Port du Plan, situată la 2.457 m altitudine, după care începea Spania. Ne-au spus că ajungem acolo într-o jumătate de oră și ne-au urât să ne încheiem cu bine „călătoria”.

Am început să urcăm. Zăpada ne ajungea la pulpe, mai apoi la genunchi. La ora 14, trecătoarea era tot vizibilă, dar părea a se apropia din ce în ce mai încet... La ora 15, epuizat, mi-am aruncat rucsacul, cu alimente cu

Surpriza spaniolă

La Bagnères-de-Bigorre începea zona interzisă, unde nimeni nu avea acces fără autorizația nemților. Dar noi am plecat traversând câmpurile și, mergând toată noaptea, am ajuns la trecătoarea Aspin. Acolo, ghizii ne-au lăsat într-o pădure, de unde urma să fim preluați de alte călăuze. Așa că, în așteptare, am încercat să dormim în aer liber, la 1.500 m altitudine, în luna octombrie...

Aici am avut destul timp să-mi cunosc camarazii de evadare. Cel mai tânăr dintre ei, de numai 17 ani, era un alsacian încorporat cu forța în Wehrmacht; el „dezertase” plin de curaj și voia să ajungă în Maroc, pentru a se înrola în Armata Franceză. Un altul, proaspăt acceptat la Școala militară de la Saint-Cyr, răătăcea de o săptămână, singur, în Piriinei, gândind că va

condus într-o fostă mănăstire, unde am intrat cu toții. După ce s-a închis ușa, ne-am dat seama că nu ajunsesem la consul, ci la închisoare!

Spania, din spatele gratiilor

Aici, colegii de celulă ne-au cerut vești despre Franța și despre război. După întrebările pe care ni le-au pus, ne-am zis că ei se aflau acolo de cel puțin șase luni. Văzându-ne însă figurile descusurate, au început să râdă și ne-au explicat că fusese o simplă glumă; la Barbastro nu se rămânea decât cel mult o lună, fiind punct de oprire în drum spre alte centre de detenție și eliberarea finală.

Într-o zi, l-am descoperit în închisoare și pe unul dintre tovarășii noștri de călătorie, care ne-a spus că numai el împreună cu un alt camarad au reușit traversarea, cel de-al treilea, la capătul puterilor, murind întins în zăpădă.

În mod regulat, directorul închisorii ne citea lista celor care părăseau Barbastro. După o lună, figuram și noi pe aceasta, așa că am plecat cu trenul spre Zaragoza, legați însă, câte doi, cu cătușe de mâini. De aici, doar după trei zile, ne-am îndreptat spre lagărul de concentrare de la Miranda, localitate situată pe Ebru, la circa 80 km sud de Bilbao. După infernul prin care trecusem, aici ni s-a părut de-a dreptul un paradis. Lagărul fusese construit de

Franco în timpul războiului civil, după sfaturile judicioase ale lui Hitler, fiind format din mai multe barăci de lemn, aliniate, în care puteau intra 120-130 de persoane. Chiar dacă viața era grea, iar curățenia lăsa de dorit, totuși, în interiorul lagărului eram liberi și ne puteam plimba toată ziua. Odată la 15 zile, sute sau poate mii de nume apăreau pe listele de plecare. Libertatea îi aștepta. La 24 decembrie 1943, Fontanet, Baylé și cu mine figuram pe mult visata listă. La 25, părăseam Miranda ca oameni liberi.

La ieșire, am fost primiți de reprezentanții Comitetului Francez de Eliberare Națională, cu sediul la Alger. Am fost să mâncăm și noi ca oamenii într-un restaurant din Miranda și în seara aceea am luat trenul spre Madrid, unde am ajuns în dimineața zilei următoare. Aici am fost conduși la un sediu al Crucii Roșii, unde ne-am schimbat hainele pentru prima dată din ziua plecării, 4 octombrie.

Curat îmbrăcat, proaspăt bărbierit, spălat și cu niște bani spanioli în buzunar, am hotărât să plec spre Maroc, pentru a mă înrola în Aviația militară.

„Botul tapirului s-a întors către cer“

Din 21 octombrie și până la 29 decembrie, șase convoaie de câte două vapoare au părăsit Malaga, spre Maroc, transportându-i pe cei aproximativ 9.000 de evadați din Franța. La bordul unuia dintre ele m-am aflat și eu, iar în ziua de 31 decembrie 1943, puneam piciorul pe pământul Africii, la Casablanca. Evadarea din Franța, călătoria Paris-Casablanca se terminase; totul durase 88 de zile.

După înmânarea unui buletin de identitate provizoriu, eliberat pe baza propriilor declarații, și îndeplinirea altor formalități, mi-am îndreptat pașii spre aviație. Din acest moment, drumurile lui

Generalul Leclerc împreună cu generalul american Patton, pe plaja Utah

Fontanet și Baylé se despărțeau de ale mele, primul alegând artileria, iar cel de-al doilea tancurile. Luni, 4 ianuarie 1944, am părăsit astfel tabăra de tranzit de la Casa-blanca, cu destinația Alger.

Primul meu drum odată sosit în oraș a fost la Radio-Alger, pentru a transmite următorul mesaj: „Botul tapirului s-a întors către cer”. Mă înțelegeam cu părinții și cu câțiva prieteni ca această propoziție pronunțată la radio să reprezinte semnul sosirii mele în Africa de Nord. Părinții n-au auzit semnalul, în schimb prietenii i-au anunțat imediat.

La 13 aprilie, toți stagiarii am ajuns la Marrakech, la Școala de formare a personalului navigant, unde alesesem să-mi iau brevetul de navigator. Viața la bază era ieftină, astfel că 90% din soldă rămăneau bani de buzunar. În fiecare lună, după primirea

banilor, mergeam în grup să luăm masa la hotelul Mamounia, foarte luxos și cunoscut în lume. Chiar Churchill venea adesea acolo să mănânce și să se odihnească. Căci masa era excelentă, iar prețurile... pe măsură.

Deoarece alesesem bombardierele grele, trebuia să efectuez un stagiul de specializare în Marea Britanie. Am plecat deci la 20 august 1944 spre Greenock, un orașel scoțian, în apropiere de Glasgow, și mai apoi lângă Londra, într-un centru de tranzit, numit simbolic „Patriotic School”. În capitala britanică l-am întâlnit întâmplător pe generalul Leclerc, care mi-a expediat a doua zi la Paris prima scrisoare pe care am putut-o adresa părinților de la plecarea mea din Franța.

Ajuns, în cele din urmă, la un centru operațional de in-

struire din Scoția, la Lossiemouth, am fost repartizat să zbor și ca pilot secund, alături de alte echipaje. Într-o asemenea misiune de noapte, alături de un echipaj englez, la aterizare, trenul s-a rupt și avionul a luat foc în urma contactului cu pista. Toți colegii mei britanici au reușit rapid să iasă, eu – e adevărat – cu mai mare greutate. Camarazii de la bază, văzând avionul în flăcări, au crezut că nu scăpase nimeni cu viață.

La 5 mai 1945 am ajuns la grupul Guyenne, unul dintre cele două grupuri de bombardiere grele ale Forțelor Franceze Libere. Am fost primiți cu multă ironie și eram foarte triști să încheiem astfel o aventură care durase aproape doi ani. Trei zile mai târziu, Germania semna capitularea fără condiții și războiul lua sfârșit. ■

RAIDUL CERCETAȘILOR

(Triverb: 11,1,6)

UC RE AUT

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția integralei Cuza și reformele sale:

T-R-L-A-BUCURESTI-RAS-GAUR-ACT-SET-O-IALTA-AM-DAR-ERORI-A-GRAUNTE-TAIA-ROI-UU-CARST-IS-GALATI-TRONA-IG-GRILA-O-A-IT-TARAN-VAMI-IASI

Soluția jocului din nr. 1/2003, p. 45:

PATRULĂ REGALĂ (PATRU-LA-R-EGAL-A)

LUCMAN

ÎN CURS
DE APARIȚIE O
NOUĂ
COLECȚIE

Bd. Al. I. Cuza 91, sector 1, București,
tel: 021/315 39 96; 021/223 77 55
fax: 021/315 39 97
email: comenzi@lucman.ro

File din istoria televiziunii

*Emanoil Petruț (în picioare),
Mișu Fotino și George Constantin,
în piesa
Doisprezece oameni furioși*

TEATRUL ÎN DIRECT

MANASE RADNEV

Deși principiile teoretice de funcționare a televiziunii erau cunoscute încă din primele decade ale secolului trecut, iar emisiuni experimentale s-au realizat în Statele Unite și în diverse țări europene, inclusiv în România, în anii interbelici, apariția micilor ecrane în casele oamenilor pe o scară largă s-a produs abia după al doilea război mondial. Noul mijloc de comunicare a câștigat teren mai întâi în America de Nord, apoi în Occidentul Europei și în Japonia și, ceva mai târziu, în Estul continentului nostru. Emisiunile Televiziunii Române au început la 31 decembrie 1956, cu aproape un deceniu după cele din Anglia sau din Franța.

Acest decalaj s-a menținut, din păcate, multă vreme în ce privește infrastructura, dotarea tehnică, introducerea culorii și, în special, răspândirea receptoarelor tv. Un pas decisiv în alinierea televiziunii noastre la standardele tehnice cele mai înalte l-a constituit inaugurarea în 1968 a noului

centru de televiziune din Calea Dorobănilor care, la vremea respectivă, așa cum scriu inginerii Nicolae Stanciu și Petre Varlam, în documentata lor carte Managementul televiziunii, „a fost unul dintre cele mai moderne centre de capacitate medie din Europa“.

Rândurile de față își propun evocarea perioadei premergătoare – 1957-1967 –, când televiziunea funcționa în studiourile modeste de pe strada Molière, iar emisiunile se desfășurau în direct. În acele condiții de pionierat, în absența mijloacelor de înregistrare, teatrul la televiziune a cunoscut, din punct de vedere artistic, o perioadă fastă, cu multe premiere și transmisii de pe scenele teatrelor din București și din țară, cu mari performanțe actoricești și îndrăznețe concepții regizorale. Nu e vorba însă de a privi cu nostalgie la un trecut îndepărtat, ci de a desluși contextul și motivațiile acestui fenomen și de a cunoaște și ce s-a petrecut pe alte meridiane în răstimpul respectiv.

Dacă nașterea televiziunii a stârnit la început destule aprecieri disprețuitoare – „chewing gum pentru ochi” –, mai târziu, când în decursul unei singure generații a devenit un fenomen de masă, comentatorii s-au întrebat în ce categorie estetică s-o încadreze. Descrierea ei ca un simplu mijloc tehnic de transmisie care adaugă sunetului imaginea s-a dovedit irelevantă. Și atunci s-au căutat antecesori: „copil al radioului”, „presă cu imagini”, „odraslă a cinematografului și a teatrului”.

Noua instituție audiovizuală are ceva din toate acestea, dar nu poate fi cantonată în nici unul din mijloacele de informare sau genurile artistice enumerate. Trebuie spus că nici astăzi, după o jumătate de veac, nu avem o definiție estetică globală a televiziunii, nimeni nemaiinvocând titlul de a opta sau a noua artă. În schimb, referindu-ne la teatru, putem constata, la începuturile televiziunii, o mult mai mare apropiere de flica Melpomenei și a Thaliei, decât astăzi. Care este explicația?

O strălucită tradiție

În primul rând, așa cum arăta celebrul teatral francez

Bernard Pivot, într-o carte publicată nu de mult, în perioada ei inaugurală, televiziunea – cel puțin în Europa – s-a dorit a avea o puternică funcție culturală. Înființată de către stat – spre deosebire de televiziunea americană născută ca o instituție privată, comercială –, ea și-a propus nu numai să informeze și să distreze, ci și să educe, să cultive gustul publicului. În al doilea rând, decurgând din această misiune, televiziunea a găsit în dramaturgie,

Commedia dell'Arte, din ciclul Istoria teatrului universal

în repertoriul teatrelor, o sursă majoră de programe, de emisiuni variate.

Câteva date privind Televiziunea Română sunt edificatoare în acest sens. În 1958 – luna februarie –, când m-am angajat la TVR, în calitate de redactor coordonator al emisiunilor de teatru, instituția din str. Molière a realizat 16 montări proprii de piese, la care se adăugau, aproape săptămânal, transmisiile de pe scenele teatrelor. În anul următor s-au difuzat 15

spectacole proprii. O singură comparație cu anul 2001, în care s-au produs doar două montări, spune totul despre rolul și locul teatrului la începuturile televiziunii și astăzi. (Datele le-am luat din interesanta și foarte utilă lucrare a colegului Constantin Parascchivescu, intitulată sugestiv *Exploratori la polul visului*.) Evident, în acei primi ani se puteau întâlni multe titluri din dramaturgia rusă și sovietică, dar nu lipseau nici clasicii

români sau autori occidentali celebri, ca J.B. Priestley. Mai târziu, după 1963, în condițiile unei relative destinderi ideologice, care a luat sfârșit în anii '70, repertoriul teatrului tv a cuprins marile nume ale dramaturgiei clasice și contemporane universale, de la Shakespeare și Ibsen

până la Dürrenmatt, Albert Camus și Eugen Ionescu, alături de Caragiale, Vasile Alecsandri, Camil Petrescu sau Horia Lovinescu.

Funcția educativă, de cultivare a gustului public, s-a împlinit și prin alte emisiuni teatrale. Aș cita ciclul „Istoria teatrului universal”, prezentat de inegalabilul conferențiar care a fost scriitorul Ion Marin Sadoveanu, cuprinzând și ample fragmente din capodoperele clasice, seria „Dicționar de personaje”,

consacrată celor mai cunoscuți eroi și eroine din teatrul românesc și străin, și medalioanele-portret închinat marilor noștri actori. Condițiile tehnice precare existente atunci ne obligau să utilizăm... diapozitive pentru a evoca palmaresul artiștilor. Sau, mi-amintesc că îl rugam pe Ion Marin Sadoveanu să-și dimensioneze textele, rostite între fragmentele de piese jucate, în funcție de durata necesară schimbării decorurilor. Deși protesta câteodată, pe bună dreptate, foile cu literele sale mărunte, frumoase orânduite și impregnate cu un fin miros de Paciuli, pe care mi le dădea spre uzul regiei, respectau cerințele noastre tehnice.

Directul în domeniul teatrului tv a luat sfârșit în anul 1967. Prima piesă trasă pe telerecording – strămoșul înregistrărilor video – a fost *Suflete tari* de Camil Petrescu, în adaptarea pe care am întocmit-o împreună cu regizorul Miron Niculescu.

Avantaje și dezavantaje

În Occident, ținând seamă de decalajul menționat, directul dispăruse cu câțiva ani înainte. La dece-

Septimiu Sever și Dana Comnea în piesa
Inspectorul de poliție

sul lui, s-au evidențiat avantajele și dezavantajele. Comentatorii au fost unanimi în a sublinia calități pe care cu greu le vom regăsi în perioada înregistrărilor sau a „teatrului în conserve“, cum l-au numit batjocoritor unii: emoția vie, netrucată, autenticitatea actului interpretativ, dramatismul similar mersului pe sarmă al trapezistului, fără centură de siguranță. „Climatul cinemaului – scria în 1964 Jean-Louis Barrault, prefăcând o dezbateră asupra teatrului tv – este imaginația și visul:

romanescul. Climatul teatrului este prezența și prezentul: carnavalul. Din această cauză, televiziunea, artă a actualității, este atât de apropiată de teatru“.

Dezavantajele țineau, în primul rând, de imperfecțiunile tehnice. Desori se auzeau zgomote nedorite,

legate de circulația camerelor de luat vederi, sunetul nu era egal, actorii mai uitau câte o replică, fiind nevoiți să apeleze la suflor, se mai spărgea un bec de la reflectoare, lăsând prost luminat locul respectiv. Mi-amintesc de pătrunderea în decor a unei pisici în timpul spectacolului, stârnind furia tehnicienilor și amuzamentul actorilor. Dar lucrul poate cel mai dificil era strângerea tuturor interpreților la repetițiile generale. Toți jucau în diferite teatre, industria cinematografică începuse să-i so-

licite din ce în ce mai intens, așa încât un „șnur“ – cum i se spune repetiției cu întregul text – reprezenta o performanță greu de obținut. Din această cauză, nu rareori, spectacolele aveau scăderi de ritm, inegalități artistice vizibile.

Doina Tufescu și Dina Cocca în Regăsire

Deși un cercetător american a caracterizat directul drept „epoca de aur” a teatrului tv, astăzi, desigur, această modalitate artistică este de neimaginat. Nu numai pentru că mijloacele electronice aflate la dispoziția realizatorilor sunt atât de precise și performante, ci și deoarece actorii n-ar mai fi dispuși să intre în această incomparabilă „aventură”, iar telespectatorii n-ar mai accepta absența acurateții tehnice.

Dincolo de procedeul de transmisie – în direct sau prin înregistrare –, trebuie spus că dacă și astăzi publicul mai vârstnic își amintește, probabil, cu plăcere

serile de spectacol de odinioară, faptul se datorează împrejurării că emisiunile teatrale au debutat și au continuat destulă vreme într-o perioadă fastă a teatrului românesc. Mari actori a căror ilustră carieră începuse în perioada interbelică s-au întâlnit pe genericele televiziunii cu o formidabilă generație tânără ieșită de pe băncile Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică. Consider o datorie de onoare să readuc în memorie numele regizorilor deschizători de drum, „exploratori la polul visului”: Petre Sava Băleanu, Lucian Pintilie, David Esrig, Ion Barna, Nicolae Motric, Georgeta

Tomescu, Radu Miron, Letiția Popa, Lidia Ionescu, Cornel Popa, Cornel Todea, cerându-mi scuze pentru eventualele omisiuni. Împreună cu o excepțională echipă de directori de imagine și cu talentați scenografi – în majoritate, de asemenea, foarte tineri – ei au încântat spectatoriile celei mai mari „săli de teatru” din România, înfruntând adeseori cenzura stupidă a vremii.

Din păcate, doar amintirea a rămas din creațiile lor. Strălucita tradiție a teatrului românesc de televiziune ar trebui să-i stimuleze pe teleaștii de astăzi să-și onoreze imensul public și înaintașii. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 10 martie 2003, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

— În ce au fost trimiși la Roma, cu burse ale Bisericii greco-catolice, tinerii Silvestri Calliani, Grigore Maior și Petru Pavel Aaron?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna decembrie 2002 este:

Zoe sau amantul împrumutat (Zoe sau un amor românesc)

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **Bădărau Eugen, din Cluj-Napoca**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2003.

Editura
CORINT

*vă prezintă
o apariție
eveniment*

● La 50 de ani de la moartea lui Carol al II-lea pentru prima dată în limba română, biografia *Regele trădat* de Lilly Marcou.

● Aflați totul despre personalitatea controversată a celui care a condus destinele României interbelice, într-o carte bazată pe documente autentice și pe mărturiile celor care l-au cunoscut îndeaproape.

CORINT Difuzare

Tel.: 222.19.49; 223.19.28; Fax: 222.40.34

e-mail: corint@dnr.ro

SOVROMURILE -

Limba română s-a „îmbogătit“ în a doua jumătate a secolului trecut cu o serie de termeni care pentru mulți dintre românii de astăzi nu mai înseamnă mare lucru. Pentru părinții sau bunicii lor, acele cuvinte au simbolizat opresiunea unui regim politic impus cu forța din exterior: stahanovist, utemist, securist, Agitprop, E.C.P. (Educație Culturală Propagandă), ARLUS, sovrom.

Ultimul, intrat în limba română începând din anul 1945, a reprezentat o realitate palpabilă doar un deceniu, dar rezonanța sa negativă a durat mult mai mult în mentalul colectiv românesc. Onisifor Ghibu considera, în 1949, că „sub acest nume benign, se duc în Rusia cele mai de seamă bogății de tot felul ale țării noastre, pe prețuri derizorii, în timp ce pe piețele noastre lipsesc cele mai necesare articole sau suntem nevoiți să le plătim înzecit mai mult decât le plătesc sovietele“. După aproape 40 de ani, istoricul Vlad Georgescu le caracteriza: „Sovromurile – formă mascată de jefuire a resurselor economice românești de către ruși“.

Sediul Sovrompetrol de pe Bulevardul Bălcescu

UN MARIAJ DE SCURTĂ DURATĂ

FLORIAN BANU

Dar, în fond, ce desemna acest termen?

Să ne întoarcem în România de după 23 august 1944. În strategia de transformare în sateliți a țărilor ocupate, Moscova inclusese și componenta economică, aservirea pe acest plan fiind un corolar al satelizării politice. În cazul României, controlul asupra economiei și exploatarea acesteia s-a exercitat, în prima fază, prin atribuțiile largi ale Comisiei Aliate (Sovietice) de Control. Ulterior, s-au căutat forme mai rafinate.

La sfârșitul lunii aprilie 1945, o delegație economică românească, în frunte cu ministrul de Finanțe, Mircea Durma, s-a deplasat la Moscova. Aici a fost „negociat“ un acord de colaborare economică și de livrare reciprocă de mărfuri între România și Uniunea Sovietică, acord care a fost semnat la 8 mai 1945.

Declarațiile oficiale – una, realitatea – alta

„Colaborarea“ economică reprezenta principalul punct de interes pentru U.R.S.S. în cadrul acestui acord. U.R.S.S. dorea participarea la prospecțiuni, explorări, exploatare petrolifere și metalifere; era la fel de interesată în problema exploatarei, industrializării și comercializării lemnului, în transporturi aeriene și căi navigabile, în comerțul de bancă. S-a stabilit ca modalitățile de colaborare între organismele desemnate de România și Uniunea Sovietică să fie concretizate astfel: fie prin exploatarea unor întreprinderi sau organisme existente, fie prin constituirea de organisme cu participare mixtă, cărora li se pot acorda direct concesiuni sau exploatare.

Chipul lui Stalin era prezent până și la întrecerile sportive ale elevilor

Aceste „organisme mixte” se vor materializa prin înființarea în 1945 a patru societăți mixte româno-sovietice, abreviate SOVROM. Oficial, societățile se constituiau printr-o participare egală: 50% capital românesc, 50% capital sovietic. Numai că sovieticii, prin diverse mijloace, au reușit să devină parteneri cu drepturi egale, fără a aduce nimic sau aproape nimic în procesul de constituire a acestor societăți.

În protocolul semnat la 8 mai 1945 se preciza că în domeniul petrolului se va constitui, în termen de două luni, o societate mixtă româno-sovietică. Statul român trebuia să participe prin prospecțiuni de terenuri noi, libere, pe baza unei liste agreeate de ambele guverne, și 50% din redevențele obținute în urma concesiunii terenurilor, pe cale procentuală, din produsele brute. Uniunea Sovietică urma să aducă utilajul necesar pentru activitatea acestei societăți.

În același sens și cu aceleași scopuri, în domeniul navigației maritime, fluviale și aeriene s-au prevăzut în protocol intenția și acordul părților ca în două luni să se constituie societăți mixte în care și statul român și Uniunea Sovietică să contribuie cu vase, avioane și material de transport, iar statul român să pună la dispoziție și instalațiile portuare și aerodromurile existente în România.

La 17 iulie 1945 s-a încheiat o primă convenție între guvernul român și guvernul U.R.S.S. privind constituirea Societății Sovieto-Române de Petrol „Sovrompetrol”. După numai două zile se semna o nouă convenție prin care se stabilea înființarea Societății pe acțiuni de Navigație Sovieto-Română „Sovromtransport”. La scurtă vreme, la 8 august, este semnată o convenție pentru înființarea Societății Sovieto-Române de Aviație Civilă, sub denu-

mirea de Societatea de Transporturi Aeriene Româno-Sovietică „TARS”. La 14 august 1945 a fost semnată și convenția prin care erau stabilite condițiile de înființare a Băncii Sovieto-Române, având ca anexă actul constitutiv și statutul societății, sub formă de societate anonimă denumită „Sovrombanc”.

Se înființau astfel primele patru „sovromuri”, fapt elogiat de autoritățile comuniste ale vremii. Astfel, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în raportul prezentat la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, afirma că cele patru sovromuri create până atunci reprezintă „un prețios sprijin în dezvoltarea economică a României”.

Referindu-se la economia României, istorit mai întâi prin prevederile Convenției de Armistițiu și care acum trebuia să se refacă prin „ajutorul” sovietic, Constantin I.C. Brătianu conchidea cu umor: „în timp ce germanii ne-au luat toate ouăle de la găini, rușii au mâncat mai întâi găinile și acum insistă să le dăm și ouă!”

Situația reală a României era percepută cu acuitate și de reprezentanții occidentali de la București. Încă din 1945, generalul de brigadă Schuyler, reprezentant al Statelor Unite în Comisia Aliată (Sovietică) de Control, aprecia că noile societăți „urma să controleze o însemnată parte a producției de petrol, de produse agricole și operațiunile de navigație din România”. Un alt reprezentant american, Burton Berry, vedea în sovromuri un mijloc sigur de sovietizare a României, iar un bun cunoscător al realităților românești, Reuben H. Markham, fost corespondent pentru Balcani al ziarului *Christian Science Monitor*, considera că „prin corporații ruso-române, ingenios născocite, numite *Sovrom*-uri, Moscova a acaparat o mare parte din ce mai rămăsese neștirbit în viața economică a României”.

Ca fasolea din poveste

Procesul exploatarei și controlării unor importante ramuri ale economiei românești a continuat în anii următori prin înființarea de noi sovromuri: Sovromlemn, Sovromchim, Sovromconstrucții, Sovromtractor, Sovromgaz, Sovromcărbune, Sovromasigurare. Pretextul

folosit pentru înființarea lor era acela că Uniunea Sovietică deținea acțiuni foste germane la unele societăți din respectivele ramuri de activitate. Ultimele trei au fost create în 1952: Sovromulajpetrolier, Sovromnaval și Sovromcuart. Sub denumirea ultimului se ascundea, de fapt, o întreprindere mixtă constituită pentru exploatarea rezervelor de uraniu ale României, materie primă de care Uniunea Sovietică era extrem de interesată.

Beneficiind de o serie de facilități (scutire de taxe, credite preferențiale, alocarea cu prioritate a diferitelor materiale deficitare), sovromu-

Colaborarea româno-sovietică: excavator rusesă sosit pe șantierul Canalului Dunăre-Marea Neagră...

rire au ajuns, în scurtă vreme, să domine anumite ramuri economice.

O evoluție spectaculoasă a avut Sovrombanc. Conform art. 6 din statut, „Banca Sovieto-Română S.A.” era înființată „pentru finanțarea operațiunilor în legătură cu schimburile comerciale dintre U.R.S.S. și România și a operațiunilor care vor fi făcute de către societățile înființate în România în baza convenției de colaborare economică dintre Regatul României și U.R.S.S., semnată la Moscova la 8 mai 1945, precum și pentru efectuarea tuturor operațiunilor bancare uzuale, permise băncilor române prin legi”. În condițiile în care viața economică și schimburile comerciale erau acaparate de U.R.S.S., activitatea desfășurată de grupul Sovrombanc a cunoscut o dezvoltare accelerată. Suma bilanțurilor era, la 30 decembrie 1946, de 424 miliarde lei pentru Sovrombanc și de 597,7 miliarde lei pentru celelalte bănci. Peste doar șase luni, la 30 iunie 1947, situația era următoarea: Sovrombanc – 3.621,7 miliarde lei, iar celelalte bănci – 3.249,3 miliarde. Suma plasamentelor a avut o creștere asemănătoare:

de la 298,3 miliarde lei, la 30 decembrie 1946, la 2.637,9 miliarde lei la 30 iunie 1947. Ponderea grupului Sovrombanc în domeniul bancar atingea 52,7% în 1947, tinzând astfel să și impună controlul asupra sistemului financiar românesc. Sovrombanc a adus beneficii importante părții sovietice, fapt pentru care propunerea de desființare a acestei bănci, formulată în 1953 de partea română, s-a izbit de o rezistență înverșunată a Moscovei. Sovieticii argumentau că au nevoie „de un instrument prin care să poată controla, cu rubla și cu leul, cum se desfășoară activitatea sovromurilor”.

În domeniul petrolier, societatea mixtă româno-sovietică s-a impus cu rapiditate, înălțurând preponderența firmelor anglo-olandeze și americane. Astfel, Sovrompetrol realiza, către sfârșitul anului 1946, 37% din forajul de explorare, 25,7% din forajul de exploatare, 28,4% din producția de țiței și prelucra 32,2% din petrolul extras în România. În 1947, forajul de exploatare reprezenta 43,4% din totalul efectuat, producția de țiței atinsese 29,8%, iar prelucrarea se ridica la 36,5%.

Chiar când exploatarea complet irațională a diferitelor ramuri economice se solda cu pierderi, sovieticii aveau grijă ca statul român să le achite profitul. Astfel, datorită investițiilor minime și restrângerii dreptului de folosire a aeroporturilor sovietice, profitul adus de TARS a scăzut constant, însă partea română era obligată să suporte deficitul (aproximativ 600 milioane lei pe an) și să plătească beneficii U.R.S.S. Se crease o situație care l-a făcut pe Emil Bodnăraș să exclame în ședința Biroului Politic din 23 octombrie 1953: „O societate la care trebuie să suporti deficitul și să plătești din buget și beneficii nu cred că este necesară [...] Cu diferența

...și muncitorii Uzinei Grivița Roșie oferind o locomotivă feroviarilor sovietici

ce o plătim la beneficii putem cumpăra 10 avioane în fiecare an."

Insolita modalitate de colaborare în care, potrivit expresiei lui Victor Frunză, „românii puneau un cal și rușii un salam” a luat sfârșit în anii 1954-1956 prin desființarea treptată a acestor sovromuri. Desigur că procesul de desființare a acestei forme de „colaborare”, atât de benefică pentru U.R.S.S. nu a fost unul ușor.

Va fi un arhaism

Gheorghe Apostol, unul din apropiații lui Dej, își amintește, într-un interviu acordat Laviniei Betea, cum acesta a „deschis conflictul pe tema sovromurilor”. După recepția dată de Ambasada sovietică din București cu ocazia zilei de 7 noiembrie 1952 a urmat, acasă la Gheorghiu-Dej, o întâlnire la care a participat și reprezentantul sovietic pentru problemele sovromurilor. Gh. Apostol relatează că: „La un moment dat, Dej l-a întrebât pe ăla:

– Ce înseamnă export de capital?

– De ce vrei să știi de la mine? [...]

– Vreau să știu de la dumneata pentru că nu ești un economist ca oricare altul. Nu pe oricine trimite tovarășul Stalin să coordoneze și să răspundă de sovromurile din România.

– Păi, export de capital nu face decât imperialismul american în colonii. [...]

– Dar ce faceți dumneavoastră în România, cum se poate numi? [...] Nu considerați România ca pe o colonie, așa cum consideră imperialiștii țările din Africa și din Asia?”

Atitudinea lui Gheorghiu-Dej în problema sovromurilor este confirmată și de N.S. Hrușciov. Acesta menționa în memoriile sale că „acolo [în România] lucra Sovrom – societate sovieto-română care se ocupa îndeosebi cu

obținerea de minereu de uraniu [...] Dar ea i-a jignit pe români și când noi, după moartea lui Stalin, am lichidat această asociație, dacă a venit vorba de ea, Dej, cu o oarecare furie, tot repeta, ca un blestem, «Sovrum, Sovrum!». Noi am desființat asemenea societăți mixte în toate țările frățesti, pentru că înțelesesem că erau ca niște bătătură pe degetele de la picioare și răneau sentimentele naționale producând neînțelegeri în lagărul nostru”.

Daunele produse României de existența acestor întreprinderi probabil că nu vor putea fi cunoscute niciodată cu exactitate. Dar ele au determinat o opoziție acerbă a conducerii comuniste de la București în anii '60 la orice propunere de întreprindere mixtă în cadrul C.A.E.R. Nemulțumirea față de un astfel de tip

de „colaborare” a început să iasă la lumină, în mod public, în deceniile opt și nouă ale secolului trecut. Astfel, lucrări oficiale apărute chiar sub egida Academiei R.S.R. nu se sfiau să menționeze că „aceste societăți, scoțând de sub controlul statului român și din sfera de cuprindere a

Delegație sovietică în vizită de lucru la Sovrom Reșița

planului național importante domenii ale economiei naționale, contraveneau principiilor relațiilor dintre statele socialiste”.

În programa școlară de istorie pentru clasa a XII-a a fost inclusă și noțiunea de sovrom. Să fi fost elucidată problema? Evident, nu. Sunt necesare încă eforturi de investigare arhivistică, de analiză a documentelor, pentru a putea reda dimensiunea cât mai completă a fenomenului.

Chiar dacă termenul „sovrom” se va înscrie în lista arhaismelor limbii române, asemenea unor cuvinte precum ișlic sau meterhanea, el desemnează, deocamdată, realități dureroase de apropiate. Sperăm că o mai bună cunoaștere a trecutului apropiat poate invalida dictonul potrivit căruia „istoria ne demonstrează că oamenii nu învață nimic din istorie”. ■

THEO STĂNESCU-STANCIU

Continuăm incursiunea în realitatea istorică a unei agresiuni, căreia trebuie să-i facă față omul contemporan: reclama.

Autopublicitatea este, la rândul ei, o artă foarte veche. Se înscriu aici vestitele *resumé*-uri sau contemporanele, prescurtate americanizat, C.V.-uri, de la latineștile „Cursuri ale vieții”. Exemplele grăitoare apar pe la toate casele, indiferent de faima câștigată sau numai visată. Iată-l pe marele Leonardo Da Vinci prezentându-se în 1482 pentru o slujbă la curtea lui Ludovic Maurul: „Am făcut planuri pentru pasarele tare iscusite... Pot să deviez apa din șanțurile unui loc aflat sub asediu... Știu procedeele care fac să se spargă orice cetate... Știu să construiesc bombarde ușor de deplasat..., galerii și pasaaje întortocheate le pot săpa pe tăcute..., vehicule acoperite, de neatacat și sigure, înarmate cu tunuri... Sunt în stare să mă măsoar cu oricare alt arhitect, la fel de bine

în construirea de edificii publice sau private ori la adusul apei dintr-un loc într-altul... Dacă, pe de altă parte, ar fi vorba de pictură sau de lucrări în marmură, metal ori argilă, am să fac lucruri care vor rezista comparației cu cele ale oricui altuia, oricine ar fi acela”. Se observă din start accentul pus pe polivalență și mai ales pe tehnică, în detrimentul artei...

Să fie realitate sau escrocherie?

De partea cealaltă, înspire lumea prea-pământescului stomac, alte profiluri încearcă a face carieră. Bartolomeo Scappi, ilustru bucătar italian al secolului XVI, care a servit pe mulți papi, dă sfaturi: „Bucătarul care vrea să înceapă, să ducă mai departe și să termine în mod onorabil

are de imitat pe arhitect, care, după ce și-a făcut planurile, pune fundațiile și pe această temelie trainică vine cu minunăție genul său.”

Andrew Carnegie, filantropul și industriașul american, afirma: „Ca să reușești în viață nu trebuie să faci niciodată fum, dar zgomot nu e rău să faci”. Așadar, trebuie să te faci văzut și auzit.

La o astfel de metodă recurg și câțiva hangii moldoveni de secol XIX. Proprietarul Hanului lui Vanghelie, amplasat în spatele clădirii Mitropoliei ieșene, pe la 1860, organizează și unele expoziții de tablouri, pentru a atrage vizitatori și a surclasa ofertele celorlalte stabilimente. Iar Hanul turcesc, fosta proprietate a mănăstirii Trei Ierarhi, își oferă, — notează Constantin Gane —, spațiu atât de generos unei expoziții cu

vânzare organizată de italianul Franzoni, deținătorul unei cariere de marmură din Carrara. „Marfa italianului fu desfăcută în câteva zile..., înalta noblesă fu măgulită de a fi primită de italian, ea fiind doritoare de frumoase meșteșuguri, ea se grăbi să răspundă la această poftală golind pe bani mulți magazia de la hanul turcesc.“

Iar clienții încep să se înmulțească, atrași, de cele mai multe ori însă de curățenia sau dotarea camerelor și de specialitățile culinare renumite. Unele hanuri dețineau și mici magazine, dughene, unde desfăceau diverse coloniale. Hanul lui Coroi, de pe ulița ieșeană Sf. Spiridon, ridicat în prima parte a secolului XIX, după cum reiese dintr-o foaie mai târzie de inventar, avea o dughenă folosită ca băcănie unde, conform unei informații apărute în gazeta *Albina Românească* la 5 august 1837, „au sosit o partidă de dulceți de zmeură proaspătă foarte bună și efină, încât doritorii pot a cumpăra cu oca seau cu ridicata cu prețiu măsurat“.

Dar nu numai hanurile nu mai știu ce să inventeze pentru a-și atrage clienții. Meșteșugarii, baza incipientei economii capitaliste, de timpuriu, își vor prezenta produsele realizate în cataloage, cu menirea de a cuceri spații cât mai îndepărtate. Căci în timpurile vechi, circulația era destul de deficitară. Un catalog de prezentare a tiparnițelor de cabinet

*Reclama e sufletul comerțului,
dar în literatură e cărja
cersetorului*

Haric Chendi

vorbește de inventarea unei „mașini tipografice“, care poate tipări „cărți groase, în versuri sau în proză“, aflându-se într-un mic birou de aproximativ 70 cm pe 1,60 m. Publicația anunța chiar o difuzare a 25 până la 100 de astfel de tiparnițe și un preț: 6.000 livre. „Realitate sau escrocherie?“ – se întreabă istoricul francez Pierre Chaunu. Oricum, tipul de reclamă pare a-și fi făcut cu prisosință efectul.

Hapuri, ape și medicii

Dar nu totdeauna situația a fost favorabilă reclamei. Răspunsurile la o anchetă inițiată de ziarul francez de specialitate *La Publicité* în anii 1920 sunt

destul de șocante. Astfel, la întrebarea cât contează în activitatea dumneavoastră reclama, marchizul de Dion și André Citroën, cunoscutii proprietari de mărci de automobile, răspund tranșant: „Această chestiune nu mă interesează“. Destul de ciudat, mai ales într-o lume în care ministrul francez al Industriei și Comerțului, în cuvântul său ținut la Paris în 1921, cu ocazia Congresului Camerei Sindicale a Reclamei, sublinia: „Consumatorul este un domn care are nevoie de un îmbolditor, de un îndrumător. Ei bine, îndrumătorul său va fi reclama.“

Pe de altă parte, se vor impune meserii ce utilizează tot mai mult avantajele reclamei bine făcute. Medicina, de pildă, cu ai ei „umili servitori“. Se duce faima unor reușite spectaculoase, unor leacuri, ape, puteri, care mai de care mai miraculoase.

Pomenitul caz al izvoarelor feruginoase descoperite în preajma închisorii Văcărești (în episodul anterior) poate fi un exemplu. *Le journal de Bucarest*, în numărul datat

21 septembrie 1871, notează că acestea erau feruginoase, conțineau „clor și puțin carbon“, aveau un gust fad și erau recomandate de medici în numeroase maladii și mai ales împotriva sterilității feminine.

Sau miraculosul medicament din perioada interbelică, sosit în România pe filieră franceză, *Urodonal*, care, după

*„Bucătarul care
vrea să înceapă, să
ducă mai departe și
să termine în mod
onorabil are de
imitat pe arhitect,
care, după ce și-a
făcut planurile,
pune fundațiile și
pe această temelie
trainică vine cu mi-
nunație geniul său.“*

Bartolomeo Scappi

cum spune textul reclamei, „a făcut dovezile sale întrucât a obținut 22 mari premii și a fost obiect de comunicări la Academia de Medicină și la Academia de Științe. El nu amorsește maladia, ci o urmărește în tot organismul, pentru a o elimina apoi complectamente. Trebuie deci să fie luat în mod regulat pen-

tru a se asigura de o sănătate perfectă.“ Spotul se bazează pe principiul propagandistic al scrisorii care sporește autoritatea textului, alături de sloganul „Antiuric perfect.“ Iată o mostră, semnată Mme B., Lyon: „Sunt acum doi ani și, cu toate că eram încă tânără, eram mereu acoperită de șaluri sau de cuverturi, căci cel mai mic curent de aer îmi dădea reumatisme. Mă simțeam mereu ostenită, greoaie, mă îngășam și nu aveam gust de nimic. După sfaturile unui medic tânăr, m-am pus să iau în fiecare zi o lingură de Urodonal în apă... Veselia mi-a revenit, mă ocup de casa mea și, cu toate că pofta de mâncare este mai bună, am slăbit 3 kilograme. Bărbatul meu s-a hotărât de asemenea să ia Urodonal și îl amestecăm cu apa de masă.“

Apar și medicamentele cu rețete personalizate. Cum este cazul „antinevralgicului Dr. Nanu Muscel“, recomandat a fi întrebuințat la „dureri de cap, nevralgii, gripă, reumatism“, „în cutii originale, conținând două buline și numai cu semnătura Docto-

„Fiul meu, fă afaceri cu oamenii care știi să faci reclamă, căci ei sunt inteligenți, iar tu nu vei pierde niciodată și toți vă veți îmbogăți.“

Benjamin Franklin

Dar și medicii își atrag din ce în ce mai des clientela prin intermediul reclamei. Fie cu ajutorul anunțului de ziar, ca un anume „Doctor Erich Wucher (din Cernăuți)“, care spune în anunțul său de gazetă din anii 1940: „fost asistent la clinica din Viena, s-a stabilit la București“ și tratează „boli de piele, păr, cosmetice, sexuale, femei și sifilis. Tratamentul special, pentru hemoroizi, varice și flebită. Raze X, Unde ultrasonice, Diatermie, Ultraviolete etc.“. Și limbajul utilizat devine pe zi ce trece mai specializat.

Fie cu ajutorul recomandărilor venite de la persoanele apropiate, chiar în condițiile în care acești medici se află la distanțe considerabile. Ce nu face lumea pentru propria sănătate! Astfel, Patriarhul Miron Cristea notează următo-

rele într-o scrisoare adresată lui Iuliu Maniu, la 12 martie 1931, de pe Rivieră: „Nu știu ce medici sunt în București, ceea ce știu este că în București și pentru tine și pentru mine îngrijirea dinților este aproape imposibilă, trebuind să stăm de vorbă cu lumea, și că în Viena sunt medici excelenți, care merită toată încre-

derea. Medicul dr. Grauner (Karlhnering), care m-a îngrijit pe mine, e un specialist excelent, care mi-a făcut o lucrare grea peste măsură, complet reușită. Are și Caius Brediceanu un medic cunoscut, din Banat, excelent“. Prea Fericitul Părinte nu se sfiește de epitele răsunătoare, deci pare pe deplin mulțumit de tratamentele urmate.

Nu același lucru i s-a întâmplat însă în mai 1926, la Carlsbad, unde, după ce suferise „înainte cu 3 ani de malarie, care, după prima vindecare, mi-a revenit la opt luni... am avut medic pe dr. Grigore Graur“, care „și-a făcut reclamă cu mine, uneori foarte evreească“, notează la sfârșit, foarte ironic, prelatul. Și tot tratamentul l-a costat nici mai mult nici mai puțin decât 5.600 lei (700 de coroane la cursul de opt lei coroana), în timp ce patru băi cu acid carbonic costau doar 40 coroane (decii 280 lei), iar mâncarea zilnică se ridica undeva în jurul sumei de 100 coroane (800 de lei).

Dar sănătatea costă, mai ales dacă investești în nume cu-

*Cernăuți tipografică cu
vingeți comertului contemporan
Corneliu Văduțiu*

noscute. Benjamin Franklin își sfătuia odrasla: „fiul meu, fă afaceri cu oamenii care știu să facă reclamă, căci ei sunt inteligenți, iar tu nu vei pierde niciodată și totuși vei îmbogăți”. Sau vei trăi îndelung, ca să păstrăm nota textului de față.

O artă tentantă, dar și periculoasă

Reclama aduce cumpărători, dar și... necazuri. Cum se întâmplă în cazul unei foarte cunoscute mărci de produse cosmetice, încă din perioada interbelică, „Palmolive”. Ea se trezește prin anii '30 pe piață cu un săpun aproape identic cu noua sa creație din domeniu (care costase timp și mai ales bani!). Asemănarea mergea până într-acolo, încât avea cam aceeași culoare, greutate și ambalaj, iar numele de „Cocolive” apărea scris aproape invizibil pe fondul tradițional al cunoscutei firme. Bineînțeles că a urmat un proces mediatizat, în care s-au confruntat avocați celebri, „Palmolive” obținând, după cum era și firesc, câștig de cauză.

O situație aproape asemănătoare se petrece și în București; tot între cele două războaie, când cunoscuta fabrică de îmbrăcăminte „Cehoslovaca” (Scherg), ce avea în București unul dintre magazine amplasat pe Calea Griviței, lângă Piața

*Spuneți adevărul,
dar livrați-l cu artă*

David Ogilvy

Matache și cinematograful Marconi, s-a pomenit peste noapte cu o prăvălie asemănătoare, în aceeași zonă, dar mai înspre Gara de Nord, cu firma ... „Yugoslava”. Un proces a dat din nou soluția.

Uneori însă, se găseau și alte rezolvări, după cum ironic notează într-o conferință, dedicată tocmai istoriei reclamei, George Tudorică, la 1945. Acesta citează cazul unui atelier fotografic, ce a dorit să preia imaginea extrem de cunoscută a firmei „Julietta” de pe Calea Victoriei. Cosmetizarea a transformat astfel atelierul aproape necunoscutei doamne Mihăilescu în marea firmă a „Juliettei” și... mic, într-un colț - „Mihăilescu”.

Dar atelierul a fost ... bombardat, „rezolvându-se așa și abuzul de reclamă”...

Se ajunge chiar până într-acolo, încât se va edita și un Cod de practici legale în materie de publicitate, de către Camera de Comerț Internațional, cu sediul la Paris, imediat după terminarea lucrărilor Congresului internațional al reclamei, congres ținut la Berlin, la 28 iunie 1937. E adevărat că tributar vremurilor, dar extrem de necesar în lumea în continuă căutare a noilor modalități de îmbogățire.

Uneori, societatea amenadează singură realitățile supărătoare, chiar dacă bine dotate din punctul de vedere al reclamei. Astfel se întâmplă și cu abatorul ridicat de frații Costea și Nicolae Saegiu, în chiar grajdurile fostei Curți Vechi a Bucureștiului, pe la începutul secolului XIX. Îndeletnicirea de căsăpire a dobitoacelor era foarte cerută, dar amplasarea zalhanăuei chiar în buricul târgului nu era prea dorită de megieși. Ea pricinuind, după cum se plâng vecinii, într-un

document al vremii, „un murdălăc atât de mare și o putoare atât de nesuferită, încât nu este cu putință a nu se pricinui molipsirea aerului și feluri de boale în sănătatea oamenilor”. Cum singura soluție era demolarea, asta se va întâmpla câțiva ani mai târziu, când Manuc Bei va ridica în zonă hanul ce-i poartă și astăzi numele. ■

*„Ca să reușești în viață
nu trebuie să
faci niciodată
fum, dar zgomot nu e rău
să faci.”*

Andrew Carnegie

Exclusivitate

Din istoria culturii nici unui popor nu poate lipsi povestea celei mai vechi pasiuni a omului: iubirea. Ea ar putea fi privită ca o istorie „a nopților”, completând-o pe cea a „zilelor”, născătoare de fapte mari, eroice. Aruncând o pri-

vire asupra acestui capitol de istorie a mileniilor trecute, în spațiul germanic, constatăm că și aici, ca în orice alt sector al vieții, au avut loc schimbări substanțiale, în timp, odată cu evoluția culturii spirituale.

IUBIREA ÎN SPAȚIUL GERMANIC

R. BERGMANN (Frankfurt am Main)

Generalul roman Marius, cel care i-a învins pe teutoni în 102 î.e.n., le-a descris pe femeile lor ca fiind puternice, războinice și curajoase până la sacrificiul de sine. Un model ar fi Triga, soția zeului Wotan, o femeie serioasă, onestă și harnică. „Așa trăiau ei, într-o desăvârșită curățenie a moravurilor – scrie și Tacitus în lucrarea *Germania* (98 e.n.). Femeile erau bine păzite, deloc ispitite de tentațiile teatrelor sau atrase de festinuri.”

Fără îndoială că pe un roman venit dintr-o lume în care existau băi publice, care îmbiau la cele mai rafinate plăceri, simplitatea vieții teuto-nilor trebuie să îl fi șocat.

În lumea germană, legătura pe viață se pecetluia cu prima noapte de dragoste. În cazul în

care exista o opoziție a clanului, eventualul fruct al iubirii era aruncat în pădure, pradă fiarelor. Nu vreo ceremonie, mai târziu sacralizată, consfințea legătura conjugală, ci faptul că „femeia era considerată ca sacră”, ca și fidelitatea reciprocă. Tacitus scria că un bărbat care și-ar părăsi perechea ar fi desconsiderat iar o fată „care și-ar fi jertfit virginitatea cu ușurință, n-ar fi putut găsi un nou bărbat nici prin frumusețe, nici prin tinerețe sau bogăție”.

Respectul față de femeie se manifesta și prin prevederi ca: pedepsirea celui care a mângâiat fie numai și mâna unei femei căsătorite cu plata a 15 vite, a celui care se încumeta să-i mângâie brațul sau coapsele – cu 35 vite.

Pentru a alunga răul

Reprezentând „progresul” pe toate planurile, Roma n-a întârziat să-și exporte moravurile. Prin tinerii înrolați din spațiul germanic în legiunile imperiului și reveniți acasă s-a produs un proces de transformare lentă, ce a dus în cele din urmă la dispariția vechilor precepte morale. În spațiul germanic au ajuns concepții noi privind relația bărbat-femeie. Romanii, de pildă, vorbeau despre femei ca despre o plagă. Viața era o vale a plângerii, iubirea trupească de o seamă cu păcatul originar. În schimb, trebuia să-ți iubești dușmanul.

Germanii epocii medievale s-au obișnuit cu greu cu ideea

Toaleta unei matroane și, în pagina anterioară, momentul solemn al căsătoriei la romani, care au reprezentat pentru teutoni un model de civilizație

că trupescul ar fi doar un rău necesar. Valoarea iubirii' trupești scăzând, cu încetul s-a deschis calea practicării ei în afara căsătoriei. Ei au renunțat cu greu și la „sfânta nuditate“, ca tradiție străveche. Pentru a alunga diavoli și spiritele rele, de pildă (în unele locuri până în secolul XVIII), în apărarea recoltei, oamenii ieșeau strigând din răspuțeri pe ogoare, în frunte cu o tânără nudă. În nopțile furtunoase, pentru a alunga „răul“, femeile își dezgoleau șezutul. Bineînțeles că astfel de obiceiuri au fost energic combătute de călugări. Carol cel Mare (768-814), în numele pudorii, a pus diverse interdicții, vrând să îngrădească plăcerile lumești, în timp ce la curtea lui pasiunile își dădeau frâu liber. Chefurile se țineau laț. El însuși a avut cinci soții, între care a doua era în vârstă de numai 13 ani.

Dragostea trupească, dacă nu în practică, a pierdut în

conștiința oamenilor locul său din trecut, fiind asociată cu frica de „a nu păcătui“, cu toate urmările ei. În mănăstiri însă, „păcatele lumești“ nu erau de fel desconsiderate. Carol cel Mare a emis câteva ordonanțe încercând să le frâneze, interzicând de pildă călugărițelor să se îmbrace în costume bărbătești pentru a putea părași neobservate mănăstirile.

O puternică zdfuncinare a conștiinței oamenilor a avut loc în preajma anului 1000, când populația Europei a căzut pradă panicii produse de prezisul „sfârșit al lumii“. Unii au răspuns printr-o cucernicie fanatică, aproape de isterie, alții, dimpotrivă, au aruncat peste bord toate frânele morale.

O sută de ani mai târziu, Cruciadele au entuziasmat Occidentul și zeci de mii de bărbați au plecat pentru mulți ani de acasă. Femeile au devenit stăpâne în cămin. A doua jumătate a secolului XII a dat naștere trubadurilor și odată cu ei, liricii germane cavalești (Minnesang). Idealul feminin a luat forme mai nuanțate. Cântecul de iubire au împânzit teritoriul german. Autorii se mutau din loc în loc, fiind primiți cu brațele deschise de doamne, încântate de a fi subiectul unei muzici și al unor versuri de iubire. După ultima Cruciadă, din 1228, a venit declinul acestei „mode“. Urmele ei au fost însă benefice: s-a născut ca ideal maniera cizelată față de femei și în iubire, iubirea trupească

a fost reabilitată și poezia de dragoste a devenit foarte răspândită.

Plăcerile clerului

Istoria a deschis și în spațiul germanic un nou capitol sângeros: Inchiziția și ororile săvârșite de ea în numele credinței. Ordinul Dominican a fost executorul. Ca instituție, ea a luat naștere în 1233, sub Papa Grigore IX. Din procese nu lipsea elementul sexual. În mai toate actele de acuzare, inchișitorii vorbeau pe larg despre împreunarea „vrăjitoarelor“ cu Diavolul. Medici, juriști, filosofi dominicani au elaborat o adevărată „știință a sexualității“, cu detalii anatomice și perversități care ar fi fost practicate, ele fiind aduse la cunoștința credincioșilor. S-au născut astfel zvonuri dintre cele mai fantasmagorice, alimentând fantezia erotică a oamenilor. Femei nevinovate, torturate, recunoșteau tot ce li se cerea, ba și mai mult. Tortura, ca mijloc de stoarcere a „mărturisirilor“, a fost aprobată oficial de Papa Inocențiu IV, în 1252, prin Bula „Ad extirpanda“. Poporul era îndemnat, ca o obligație, să denunțe pe cei socotiți „dușmani“ ai Bisericii, începând cu membrii propriei familii. În materie de „moralitate“, clerul nu pregeta însă să-și satisfacă instinctele naturale. În locul unei soții, interzisă de celibatul obligatoriu, avem o concubină, în cel mai bun caz, sau mai multe.

Plăcerile trușești un timp mai lung sau mai scurt interzise, își cereau drepturile. De pildă, îmbăiatul la germani, readus de cruciați din Orient și preluat de la mult desconsiderații „păgâni”. În secolele XIV și XV el a devenit pasiune în toate straturile societății. Modul cel mai popular era ca perechile să se îmbăieze în aceeași vană sau mai multe perechi în bazinele băilor publice, unde li se serveau băutură și mâncare.

Renașterea a „renăscut” rolul drepturilor firești ale corpului, considerându-le ca un dat natural, de nedespărțit vieții. Bordelurile au devenit locuri foarte frecventate. Când un împărat venea într-un oraș, în programul oficial figura și vizitarea bordelului, împreună cu suita. În unele orașe germane, locatările acestui stabiliment îl așteptau pe înaltul oaspete la porțile de intrare, cu flori. În 1414 împăratul a venit la Berna; a

Cavalerul, cel care întrușipează virtuțile medievale, pleacă în aventură primind de la iubita lui coiful și scutul

vizitat de trei ori bordelul, însoțit de suita lui de 800 de persoane, după care și-a exprimat mulțumirea de pe balcon, în prezența populației adunate. Clasele supuse vedeau în aceste stabilimente un scut de apărare, împiedicând eventualele apropieri de propriile femei ale familiei. Nici clerul nu se ținea departe de plăcerile oferite, dar el nu era bine văzut, căci nu avea bani. După anul 1500, perioada de înflorire a băilor și bordelurilor a luat brusc sfârșit, ele fiind în majoritate închise.

Între 1495, când a avut loc la Neapole prima epidemie de sifilis, cu mii de morți, până în secolul XVIII boala n-a fost socotită ca o „rușine”. Se vorbea de ea deschis; abia după aceea a devenit o temă prohibită. Sub frica obsedantă de sifilis, erotismul a pierdut teren, a fost benevol îngăduit, retrăgându-se între cei patru pereți ai sferei private, în familie.

Importanța soțiilor a crescut în ochii soților, totodată cu cota de valoare foarte mare a fetelor virgine, garante ale sănătății. S-au înmulțit cazurile în care bărbați tineri își alegeau o copilă și-i plăteau educația în familie, până la înșurătoare.

„Și dacă nici asta nu ajută”

Și totuși, nici frica de iad, de Inchiziție, de sifilis nu au reușit să înăbușe în oameni pasiunea iubirii, dovadă fiind și minunatele opere ale literaturii și artei create în toate epocile, care îi cântau frumusețile. Șezătorile rămăseseră un loc de întâlniri amoroase, unde, după ce se glumea, se cânta, se stingeau luminile. S-a păstrat din secolul XVI o gravură în lemn, reprezentând o fată care toarce și alte 13 care se „destrăbălează” în fel și chip. Dacă se naștea un copil ilegal, acesta putea fi depus,

Băile romane, urmate de cochetăria feminină a matroanelor, i-au fascinat, de asemenea, pe locuitorii spațiului german

Pentru liberalizarea moravurilor la Paris, George Sand poate fi o emblemă

anonim, în așa zisele „sertare rotative“, care, fixate în zidurile mănăstirilor, prin rotire îl introduceau în interiorul lor. Mecanismul datează din secolul X, din Italia, răspândindu-se în Germania în secolele XV-XVI.

Au urmat perioade tulburi, revolte, revoluții și apoi, între 1618-1648, războiul de 30 de ani, o catastrofă sângeroasă pentru Germania. Țara a fost la cheremul armatelor de mercenari, care ucideau, schingiiau, siluiuau, incendiau și jefuiau. În urma lor mărșăluiau mii de prostituate, cerșetori, schilozi, homosexuali și haite de lupi. Unele regiuni s-au depopulat complet, foametea și molimele au secerat sute de mii de vieți. O țară înfloritoare a ajuns una cu pământul. În tot Evul Mediu, asigurarea unui număr mare de moștenitori – în condițiile în care rata mortalității, în general, și cea a mortalității infantile, în special, erau foarte ridicate – era o preocupare pentru orice fa-

milie. O zicală vorbea despre ceea ce-și doreau femeile: „multe rochii, mulți iubiți și mulți copii“. Încă din secolul XV, mai cu seamă în lumea satelor, exista obiceiul ca soțiile ale căror soți nu erau capabili să zămislească copii, să fie „ajutate“ oficial. Soțul chema în acest scop un prieten sau un vecin și dacă nici atunci rezultatul nu era pozitiv, el își trimitea femeia, frumos îmbrăcată, încărcată cu mâncăruri bune și având și o punguliță cu bani, la o serbare populară, la un iarmaroc. O cronică a vremii, din Bochum, nota: „Și dacă nici asta n-ar ajuta-o, s-o ajute o mje de draci!“ Evul Mediu târziu nu era defel pudic.

Neînțelesele istorice

Sărind peste câteva secole, am ajuns în XVIII. Visul femeilor era să aibă cât mai mulți „admiratori“ ca în perioada „trubadurilor“. Cea care nu-i avea nu era socotită virtuoasă, ci lipsită de farmec, iar bărbatul fără o metresă, ca fiind lipsit de calitate bărbătești sau ruinat. Prostituația de lux ajunsese să fie plătită cu sume foarte mari. Relațiile extraconjugale nu erau ținute în secret, ci dimpotrivă, contribuiau la prestigiul social. Și adânc ascunse tendințe sadice și-au făcut loc: Marchizul de Sade s-a născut în 1740! Incestul era destul de frecvent. August II cel Tare (1694-1733) avea ca una dintre amante, propria sa fiică. Prințul Eberhard Leopold von Mömpelgard și-a căsătorit cei

13 copii, avuți de la metrese, între ei.

A urmat, în Franța, Revoluția din 1789. Furia maselor vroia să măture luxul exacerb. În Germania, societatea a dovedit mai multă stabilitate, fiind mai puțin penetrabilă la ideile progresiste ale Revoluției franceze.

După 1815 a venit epoca mai calmă, „Biedermeier“, cu ale ei idealuri de fidelitate, cumpănare morală, bucuria plăcerilor familiale, necesare restabilirii echilibrului social. „Familia“ și bunul ei renume erau în centrul atenției și importanța ei a crescut tot mai mult în decursul secolului XIX. A fost epoca căsătoriilor din interes.

Din tot acest tablou nu trebuie însă uitată ipocrizia, care făcea soțiile să „nu știe“ de existența localurilor cu „serviciu feminin“ (în 1890 în număr de 1.000, la Berlin), frecventate în mod obișnuit de soții lor. Aceștia apăreau în familie ca paznicii moralei, veghind cu strictețe relațiile dintre tineri, introducând o atmosferă rigidă, strict adaptată canoanelor la modă.

La fel se petrecea și relația de dragoste între soți, născându-se atunci fenomenul „femeii neînțelese“ și „isteria“ drept consecință. Soțiile aveau să lupte cu convențiile obligatorii, „siguranța“ ce le oferea căsnicia și dorința lor de iubire romantică și un erotism satisfăcut. Să pomenim numai de două romane care oglindesc această stare de lucruri: *Jane Eyre* de Charlotte Brontë (1816-

1858) și mai ales *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert (1821-1880).

Bărbatul Volkswagen

În 1871 s-a constituit statul național german. Modernizarea societății a prins în Germania un ritm deosebit de rapid, pentru a recupera timpul pierdut. Dar împăratul Wilhelm II a militarizat viața, introducând un ton de cazarmă în limbajul autorităților, dresajul cazon în școli și uniforme, unde se putea.

Secolul XX a început și el cu întârziere în Germania, abia după 1918. Parisul trăia de mult liberalizarea moravurilor. În Germania mai dăinuia spiritul „biedermeier“, în timp ce Aurore Lucille Dupin se numea George Sand, se îmbrăca în haine bărbătești și fuma pipă, iar Alfred de Musset publica un roman în care eroina era lesbiană. Când în 1918 zăgarurile s-au rupt, a năvălit noul erotism în toate sectoarele vieții. Librăriile s-au umplut de literatură sexual-psihologică sau erotică. În vitrine tronau cărțile poștale cu femei goale, devenite la modă în localurile de noapte.

Homosexuali și lesbienele își cereau zgomotos dreptul de a trăi cum vor, prostituția (și a minorilor) luase proporții nemaivăzute și sifilisul avea teren liber. Totuși, curând a apărut un „antidot“: cultul sportului, având oricum tradiție în Germania.

Odată cu instalarea regimului național-socialist al lui

Hitler, „iubitei“ i-a luat locul „camarada“, căsătoria fiind declarată un mijloc de „sporire și păstrare a rasei“. Dreptul libertății individuale a dispărut. Tensiunile externe n-au tolerat existența tensiunilor umane interne, inclusiv cele ale iubirii, ca: dorul, îndoiala, frica de a o pierde, apoi bucuria regăsirii etc. Toate mijloacele de influențare a maselor au fost puse în slujba ideologiei: literatura, producțiile tuturor artelor. Domnea „eroticul“ uniformelor, al marșurilor și manifestățiilor gigant. Se promovau pe toate căile nașterile în familie sau în afara ei, socotite ca „utile“.

După terminarea războiului, în 1945, în spațiul vid al conștiinței oamenilor aflați sub șocul înfrângerii, într-o stare de totală dezorientare, a năvălit un erotism nou, zis „modern“ și „liber“ de orice îngrădire, ceea ce n-a condus individul la câștigarea unui echilibru sufletesc mai stabil. Abstracție făcând de nevoile materiale, a apărut o frică născută din întrebarea, privind sensul vieții. Viața interioară a omului este supusă, prin mass-media, atotprezentă și pene-trantă, asaltului continuu al evenimentelor

de pe întregul glob, pe care abia le poate urmări, să nu mai vorbim să le „digere“. Spațiul rămas unei vieți sufletești este tot mai restrâns; poezia de dragoste este pe cale de dispariție sau poate a și dispărut. Iubirea pare o confecție, ce se oferă gata croită. Cum a spus odată un scriitor german: „Bărbatul timpului nostru este un centaure în partea de sus bărbat, în cea de jos Volkswagen. Comunicarea cu automobilul lui este infinit mai nuanțată, multilaterală și originală decât șoaptele lui nocturne de dragoste cu soția.“

Să sperăm că viața, care a găsit în toate timpurile – într-un fel sau altul, indiferent cum s-ar interpreta cauza determinantă, divină sau nu – antidotul necesar pentru ca ea să merite a fi trăită, va învinge. ■

Inaugurarea casei artei germane la Berlin, ilustrare a monumentalității în concepția nazistă

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 ANI

Anul 1953 debutează sub semnul îndemnului-lozincă „Pentru îndeplinirea cincinalului în 4 ani!“. Un astfel de apel – publicat de *România liberă* din 8 ianuarie – este lansat de muncitorii Complexului feroviar „Grivița Roșie“.

În presă sunt popularizate numeroase exemple de muncitori care își depășesc normele de lucru. Astfel, stahanovist Ion Mateica, de la fabrica „Dinamo“, lucrează în contul anului 1959. Un altul, Nicolae Vam, erou al Muncii Socialiste, se angajează să dea produse în contul anului 1962. Vești asemănătoare vin de la Hunedoara, Constanța, Bicaz (pe șantierul hidrocentralei „V.I. Lenin“ se înregistrează depășiri ale normelor de până la 270 la sută), schela petroliferă Moinești, Iași, Ploiești, Orașul Stalin (Brașov) ș.a.

În tonul obișnuit, exultant, felurite știri, reportaje, informații, note prezintă avântul cu care oamenii muncii răspund chemării de încheiere a cincinalului înainte de termen.

Un reportaj în *Scânteia*, din 15 ianuarie, despre o întâlnire a unei stahanoviste cu femei de pe Șoseaua Giurgiului, consemnează faptul că mai multe participante se hotărăsc să se angajeze în producție spre a grăbi realizarea planului cincinal. Astfel, Ecaterina Sevas-topol, mamă a patru copii („unul dintre ei urmează o școală de ofițeri, unul este stahanovist într-o în-

treprindere, altul e lăcătuș și fata urmează încă școala“) declară: „Vreau să simt și eu bucuria muncitorului care cu mâinile sale dă produse pentru bunul trai al poporului“.

O alta, „bătrână cu părul albit de ani“ mărturisește: „Deși am 64 de ani, cred că se va găsi o muncă pe puterile mele la o cooperativă sau în comerțul de stat, așa încât să pot spune și eu că am pus umărul la îndeplinirea cincinalului“.

In pofida feluritelor relatări festive care apar aproape zilnic privind aprovizionarea populației, există numeroase nereguli în funcționarea Trustului de Alimentație Publică (T.A.P.) al Capitalei. Câteva sunt semnalate de *Universul* din 16 februarie.

În ianuarie, livrarea produselor zaharoase a fost cu 20 la sută mai mică decât prevederile contractuale. Uneori, restaurantele nu sunt aprovizionate cu carnea necesară, vinul vărsat lipsește câte 5-6 zile, băuturile sunt îmbuteliate cu lipsuri față de volumul marcat pe sticlă.

Nu sunt livrate la timp nici prăjiturile, iar din cauza neridicării la timp a unor produse din depozite, acestea se degradează sau nu se mai găsesc pe piață (untura, varza, vinul vărsat ș.a.). Astfel, în raionul Stalin au rămas neprelucrate în trimestrul IV din 1952, 18.000 decaltri vin, 9.446 kg conserve legume, 750 kg compot.

Iuliu Maniu (centru)

„La toate acestea – scrie *Universul* – se mai adaugă lipsa de calificare a unor vânzători și lipsa de disciplină în muncă a altora care deschid centrele cu întârziere, după ce a trecut transportul de pâine.”

Se desfășoară între 27-30 ianuarie al III-lea Congres al Sindicatelor (participă 700 delegați reprezentând pe cei aproape 2.300.000 sindicaliști).

La 10 februarie este publicată știrea că între 25 iulie și 16 august, Bucureștii vor găzdui cel de-al III-lea Congres Mondial și cel de-al IV-lea Festival Mondial ale Tineretului. Hotărârea a fost luată la sesiunea Consiliului Federației Mondiale a Tineretului Democrat, care a avut loc la Praga.

Consiliul de Miniștri hotărăște la 15 ianuarie 1953 – după cum se menționează în comunicatul dat publicității – construirea unui „mare parc cultural-sportiv în raionul 23 August”, care va avea în componența sa: „un stadion de 70-80.000 locuri; un teatru în aer liber (3-4.000 locuri); un mare bazin de înot; terenuri sportive și clădiri culturale.

Se prevăd, de asemenea: un cinematograf de 800-1.000 locuri în raionul Stalin; un teatru în aer liber și un cinematograf de până la 1.000 locuri în raionul „Grivița Roșie”; definitivarea amenajării Palatului Republicii (fost Regal) pentru a funcționa ca Muzeu de Artă.

Toate aceste lucrări sunt evaluate la cca 100 milioane de lei (prețul unui ziar era de 0,20 lei).

Să reținem și că, în noaptea de 30 ianuarie, între orele 23.45 și 3.40, a avut loc o eclipsă totală de lună.

voit luminoase.

Era ascunsă vederii între altele soarta sutelor de mii de înțemnițați, sau siliți să muncească la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Se aflau pedepsiți cu buna știință a conducătorilor politici.

„Am stat de vorbă cu tov. Pavel Ștefan [ministru Afacerilor Interne, septembrie 1952-octombrie 1953], mi-a spus că sunt pline închisorile cu oameni de diferite vârste. Tov. [Gh.] Apostol a fost la Caransebeș, a văzut acolo un bătrân de 60 de ani. Lucrurile sunt mult mai grave decât ne închipuim noi...”

Nu ne-am ocupat cine sunt în închisori. Sunt și muncitori, din cooperative, în legătură cu contractările, în legătură cu neplata impozitelor. Care sunt condamnați însă culmea; discutând cu organele Justiției, procuraturii și Securității Statului despre faptul că merge încet cercetarea și judecarea oamenilor, că o să dureze 5-10 ani din cauza neputinței aparatului, că sunt pline închisorile, a venit ideea de a se face pe raioane noi închisori. Aseară când am chemat la mine pe procurorul general și ministrul Justiției, într-o formă indirectă m-am referit la această propunere, cu care conducerea partidului nu poate fi de acord – noi

Primul autocamion de fabricație românească

construim socialismul, nu construim închisori – prin ce se deosebește regimul nostru de regimul vechi ...“

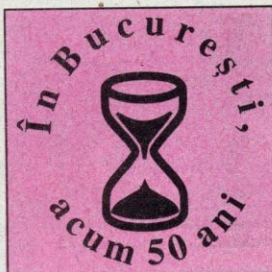
Acest lung citat este dintr-o intervenție a lui Gh. Gheorghiu-Dej în ședința Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din 19 noiembrie 1952, document reprodus în volumul *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică. 1949-1953*, editat de Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, în 2000.

Liderul comunist se referea ca un neștiutor la țărani arestați abuziv, conform indicațiilor din „ședințele care au avut loc la C.C., prezidate de Ana [Pauker], unde a luat parte și [Vasile] Luca“, ședințe la care, spunea Dej „mi se pare că noi atunci n-am fost aici“. Pauker și Luca fuseseră înlăturați (*Magazin istoric*, nr. 6/2002) și puteau fi acuzați acum de toate abuzurile.

Dar închisorile erau pline nu numai cu țărani înțemnițați pe nedrept. Se aflau închiși mii și mii de foști oameni politici, intelectuali, membri ai partidelor istorice ș.a., mulți dintre ei aflați la vârste înaintate.

Unul dintre aceștia depășise de mult cei 60 ani care-l „impresionaseră“ pe Dej. La 8 ianuarie 1953, împlinise 80 ani. Aniversați în penitenciarul de la Sighet, temniță și loc de mormânt pentru mulți alții. Numele lui: Iuliu Maniu.

Peste doar o lună, fostul conducător național-țărănist, unul dintre cei care făcuseră Unirea din 1918, își găsea sfârșitul într-o celulă a închisorii din Sighet. Fusese adus aici la finele lui 1951, după ce zăcuse patru ani în penitenciarul din Galați, condamnat fiind – în urma arestării și înse-

nării judiciare din toamna lui 1947 – la temniță grea pe viață, degradare civică pe 10 ani și 50 de mii lei cheltuieli de judecată.

Umilit și suferind, și-a petrecut – după mărturiile celor care l-au cunoscut în închisoare – anii de detenție cu demnitate și conștiința împăcată pentru faptele sale. Între alții, i-au fost în preajmă, în aceeași celulă de

la Sighet, I. Mihalache, la început, și, mai apoi, N. Carandino, ziarist, fostul director al ziarului *Dreptatea*.

S-a stins din viață la 5 februarie 1953. Cel care l-a vegheat până în ultimele clipe, N. Carandino, scria în amintirile sale: „Agonia lui Iuliu Maniu a durat câteva zile. Un plutonier, ungar după accent și subchirurg după meseria mărturisită, a venit de câteva ori în celulă, în calitate de șef de operații. Supraveghea faptele de la distanță. Ne punea în treacăt unele întrebări, pentru a verifica unele simptome, apoi dispărea ca să reapară peste câteva ceasuri în pragul ușii.

Conștient că moare, Maniu privea în gol și bolborosea cuvinte pe care ne străduiam să le pricepem. Ultimele vorbe pe care le-a rostit le-am auzit distinct: «Ce frumoasă femeie era Clara». Retrăind anii tinereții sale sacrificate, omul acesta de reflecție rece, dar de patimă mocnitoare, a făcut abstracție chiar de propria lui statuie pentru a trece dincolo

cu imaginea farmacistei din Șimleul Silvaniei în inimă și în privire. Tot ceea ce o omenesc, prea omenesc, se îndepărtase din cercul conștiinței sale imediate trece acum pe primul plan, profitând de carențele fizice ale unei agonii care, până la ultima suflare, fusese într-adevăr o luptă.

Am rămas amândoi împietriți. Pompiliu [un coleg de celulă] a întrerupt cel dintâi tăcerea. «Să-i mai spunem o dată, bătrânului, rugăciunile». Drepti, la capul patului, cu bonetele în mână, am bolborosit pentru ultima oară *Pater Noster* și *Ave Maria*, rugăciunile pe care, în fiecare seară, i le spuneam înainte de culcare [I. Maniu era greco-catolic].

Am tăcut amândoi – continuă Carandino –, fiecare cu gândurile lui. Peste câteva ore, Maniu a fost ridicat din celulă în cel mai strict secret, dar vestea se răspândise ca fulgerul în toată închisoarea.

A fost azvârlit în groapa comună a închisorii. Rămășițele sale pământești s-au pierdut, amestecate cu ale altor decedați.

Peste ani, familia a primit aprobarea să reînchumeze presupusele oseminte ale lui Maniu – aduse la sediul Securității din Cluj – în cimitirul din Bădăcin, județul Sălaj, alături de cele ale înaintașilor săi. Se întâmpla „prin anii 1970, '71, '72, după cum relatează într-un interviu publicat de ziarul *Dreptatea*, din 7 iulie 1992, Matei Boilă, unul dintre nepoții lui Maniu.

Dar membrii familiei – între care și un medic – nu au recunoscut ca fiind ale liderului politic osemintele prezentate, neavând unele semne știute de ei. „Am refuzat categoric – mărturisește M. Boilă – să reînhumăm osemintele ce se aflau afară, într-un camion și [securității], imediat ce credeți c-au spus: «Mergem să aducem altul». Am dat o telegramă la București, la Comitetul Central, spunând că, întrucât nu mi s-a permis să asist la exhumare și am fost înșelat, eu renunț.

Ne-am resemnat mai târziu să punem la Bădăcin o placă în me-

Macheta viitorului Stadion „23 August”

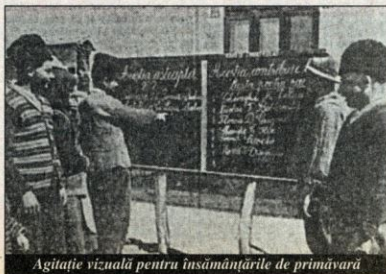
„De atunci și până în prezent – scrie în *Dreptatea* din 5 februarie 1993, Simion Marin, care fusese crescut și educat de ilustrul dispărut – nu s-a mai revenit niciodată la acest caz, ca osemintele lui Iuliu Maniu să fie înhumate alături de părinții lui. Cu toate acestea am pus o placă care se mai poate vedea și astăzi, lângă crucea părinților săi.

După un an a venit furtuna asupra mea, că de unde am știut că cei de la Cluj vor refuza și de ce nu am ascultat eu de securiști să sap groapa.”

Am acordat un spațiu mai amplu în cronica noastră acestor fapte triste din urmă cu cinci decenii pentru că, deși nu au avut loc în București, ele sunt pe deplin ilustrative pentru ceea ce se petrecea în societatea românească a vremii. Sunt momente dintr-o istorie dureroasă, necunoscută la vremea lor de imensa majoritate a românilor.

Cealaltă viață, cu totul alta decât aceea prezentată în paginile ziarelor, se recompune greu, doar prin intermediul documentelor, mărturiilor și evocărilor de epocă. Este și motivul pentru care reînnoim apelul către cei

ce ne citesc și au trăit acei ani să ne sprijine în demersurile noastre, punându-ne la dispoziție spre eventuală publicare mărturiile dintre cele mai felurite, care să ne permită să ne apropiem cât mai mult de realitate. ■

Agitație vizuală pentru însemnările de primăvară

Rubrică de
Ioan LĂCUSTĂ

În fondul Sabin Manuilă aflat în arhivele de la Hoover Institution, în cutia numărul 9, alături de alte materiale privind-l pe Iuliu Maniu și de corespondența acestuia cu diferite personalități, se află și o schiță biografică a omului politic român. Textul are 33 pagini dactilografiate, din care am ales doar fragmentul de început, care-i prezintă viața până în anul 1920. Sunt o serie de elemente mai puțin cunoscute cititorilor și am considerat potrivit să începem prezentarea lor în luna în care comemorăm 50 ani de la dispariția lui Iuliu Maniu.

IULIU MANIU - ÎN FAMILIE

LAURA COSOVANU

Leagănul familiei Maniu se găsește în regiunea deluroasă din jurul Șimleului Silvaniei, dominată la Nord de Măgura Șimleului și la Sud de Munții Meseșului. Vatra strămoșească a familiei se găsea în centrul satului Bădăcin, iar casa familiară a părinților lui Maniu în locul numit Dealul Țarinei, între sat și Șimleu, la trei km de acesta.

Ținutul Sălajului din care fac parte atât Bădăcinul, cât și Bocșa Română, locul de baștină al familiei Bărnăuțiu – familia bunicii lui Iuliu Maniu, Ileana Bărnăuțiu –, a fost mai cu seamă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea un puternic bastion românesc și a dat un lot important de intelectuali români – ridicați direct din pătura țărănească, care au susținut revendicările poporului românesc în organizații locale, în administrația Transilvaniei și apoi față de curtea absolutistă de la Viena și guvernul împilator maghiar din Budapesta.

Astfel, deja un străunchi al lui Iuliu Maniu, consilierul Iosif Meheși, a fost autorul actului *Supplex Libellus Valachorum*, adresat în 1792 împăratului Leopold II. Unchiul său mare, Simeon Bărnăuțiu, tribunul Adunării Naționale de pe Câmpia Libertății din Blaj din 1848, a fost creatorul doctrinei libertății naționale și al

democrației românești, precum și al emancipării poporului dezmoștenit – bază a programului Partidului Național Român din Ardeal și apoi al Partidului Național-Tărănesc –, iar Iuliu Coroianu, unchiul său după mamă, a fost redactorul Memorandumului revendicând drepturi pentru poporul român din Ardeal, adresat în 1892 împăratului Francisc Iosif, și ca atare condamnat la trei ani închisoare la Seghedin, de către justiția maghiară.

După ce unul din strămoșii lui Iuliu Maniu, Laurențiu Man, primește titlul de nobil de la Leopold I (1699) și apoi îmbrățișează religia catolică în chiar anul unirii [cu Roma], timp de șapte generații familia lui a dat un șir neîntrerupt de țărani fruntași, modești în condițiile traiului, dar de o mândrie națională neînfrântă.

Tatăl lui Iuliu Maniu, dr. Ioan Maniu (1833-1895), rămas de tânăr orfan, a fost crescut de unchiul său Simeon Bărnăuțiu. Doctor în drept și științe comerciale de la Universitatea din

Budapesta, el a fost judecător la tribunalul din Șimleu și Zalău (1876) și apoi avocat la Șimleu, de la 1891. A luat parte intensă la activitățile politice naționale (delegat cu un memoriu la împăratul Francisc Iosif, la 1851), preocupându-se mai ales de soarta nenorocită a țăranilor români.

Iuliu Maniu la o întrunire electorală, în 1946

HOOVER INSTITUTION
ON WAR, REVOLUTION AND PEACE
STANFORD UNIVERSITY

E interesant de notat că, deja la 1861, Ioan Maniu era preocupat de unitatea de acțiune a românilor cu popoarele slave din monarhia austro-ungară (ideea Miciei Antante de mai târziu).

Dr. Ioan Maniu se căsătorește la 1865 cu Clara Coroianu (1842-1929), fiica vicarului episcopesc din Șimleu, Demetru Coroianu, o familie cunoscută pentru excepționala-i vitalitate fizică și agerime spirituală, precum și pentru românismul său ireproșabil. Mama lui Iuliu Maniu a fost președinta [Reuniunii] femeilor române din Sălaj. În timpul revoluției din 1918, ea este ridicată împreună cu fiica sa Cornelia, drept ostatecă, de către armata comunistă maghiară, condamnată la moarte și apoi eliberată, în schimbul familiei cunoscutului șef comunist Bela Kun, care se afla în Ardeal.

Ioan și Clara Maniu au șase copii, trei băieți și trei fete, dintre care al patrulea copil este Iuliu Maniu. Primul dintre băieți, Scipio, moare foarte tânăr; al doilea, Cassiu Maniu, a fost condamnat la închisoare pentru activitate publicistică în favoarea libertății de conștiință și împotriva măsurilor de deznaționalizare ale guvernului maghiar. După Unire, devine profesor universitar la Cluj. Dintre surori, Sabina moare tânără, Elena se căsătorește cu dr. Ioan Popu, vicar episcopesc al Năsăudului, iar Cornelia se călugărește, fondând Ordinul românesc feminin catolic franciscan.

Ioan Popu murind tânăr, Iuliu Maniu ia sub protecția sa, după ce își termină studiile, pe sora sa Elena și devine tatăl adoptiv al celor cinci copii ai ei. ■

(Va urma)

ISTORICII MILITARI SE ÎNTÂLNESC LA BUCUREȘTI

În perioada 10-16 august 2003, România va fi gazda unei importante manifestări științifice – al XXIX-lea Congres internațional de istorie militară. Asemenea reuniuni, cu o periodicitate anuală, au loc sub egida Comisiei Internaționale de Istorie Militară (ICMH), care reunește 38 de comisii naționale de istorie militară din Europa, America, Asia, Africa și Australia. Este a doua manifestare de acest gen organizată în țara noastră, prima având loc în 1980.

Tematica aleasă este una de mare interes și de actualitate, în același timp: *Război, armată și media, de la Gutenberg până în zilele noastre*.

Comunicările dezbătute pe parcursul celor șase zile, cât va dura Congresul, vor fi subsumate următoarelor idei: Războiul și media; Media și evoluția factorului militar; Era informațională și impactul său asupra războiului.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și Comisia Română de Istorie Militară, organizatorii acestei reuniuni științifice, vor edita un număr special al *Revistei de Istorie Militară*, precum și un tom din *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, aceasta din urmă în cooperare cu forul francez de specialitate.

De asemenea, Muzeul Militar Național și Biblioteca Militară Națională vor organiza expoziții consacrate propagandei de război și, respectiv, un stand de lucrări.

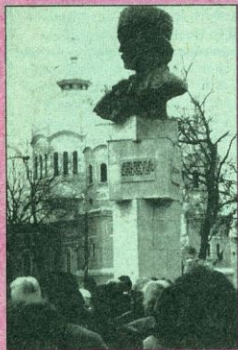
Colonel dr. PETRE OTU
Președinte al Comisiei Române de Istorie Militară

ÎNCORONAȚI AI LUMII ANTICE

IMPERIUL ROMAN (270-275)		PREȚINS CULTĂ		PE AICI MI-E DRUMUL		O FEMEIE CURAJOASĂ		DIN VARĂ, LA MARE!
STATUL DAC (82-44 î.Hr.)		VINE DE LA SOARE		O VECHE DARE		ASTEIA NU-S DE PE-AICI		
EMITE RADIATII								
IMPERIUL ROMAN (100-44)								
						DĂRI LA PRIMĂRIE!		ÎMBINAT ÎN MOD FIRESC
						IMPERIUL PERSAN (522-486 î. Hr.)		
TEREN DE CULTURĂ				STRĂMOȘII NOȘTRI				
A EXISTA								
		IMPERIUL ROMAN (53-117)						
		ALEXANDRU AL III-LEA (356-323 î. Hr.)						
TAMAN LA MIJLOC!				NOTATE ÎN CARNET!				EGIPT (AL III-LEA; 1504-1450 î. Hr)
FOLOSITĂ LA PESCUIT				VÎRF ÎN PIRINEI!				
			CENTRE DE AFACERI					
			MIJLOC DE EXISTENȚĂ					
	STRIGĂȚ DE BUCURIE					ÎNȚILNITE ÎN LUME!		
	LOC DE PETRECERE					PRINSE ÎN CUIE!		
				ZECE LA MIE (sing.)				
				ULEI SFÎNȚIT				
ISTET						CÂNTECUL NAȚIONAL		
BUNUL NOSTRU COMUN						INTRODUCERE ÎN CHIMIE!		
							SLĂBICIUNEA LUI	
LETOPISEȚ								
ĂSTA NU IUBEȘTE ORDINEA								

Pavel TOTOLICI

DIALOG CU CITITORII

MONUMENTE BIHORENE

Arhidiacon VALERIAN CHIȘIU, de la mănăstirea Sfânta Cruce, din Oradea, vechi colaborator al Dialogului nostru, ne scrie despre inaugurarea, în 2002, a două monumente în județul Bihor. Unul, închinat memoriei lui Avram Iancu (în imagine), a fost înălțat la Salonta, slujba de sfințire fiind oficiată de P.S. dr. Petroniu, arhiepiscop-vicar al Episcopiei Oradei. Al doilea, dedicat eroilor din comuna Râpa căzuți în cel de-al doilea război mondial, a fost sfințit de P.S. Ioan, episcopul ortodox al Oradei.

Totodată, corespondentul nostru ne aduce la cunoștință că a donat colecția completă Magazin istoric, precum și biblioteca personală, de câteva mii de volume, mănăstirii în care trăiește. Consider – ne scrie domnia sa – că mănăstirile trebuie să fie, pe lângă focare de credință strămoșească, și focare de cultură.

ERATE

Colaboratoarea noastră MĂDĂLINA NICOLAU, autoarea ar-

ticolului Christian IV, regele boem și constructor, din nr. 10/2002, ne semnalează două greșeli „gogonate”, pe care ni le asumăm total, cu scuzele aferente. Castelul Frederiksborg (imaginea de pe coperta 2) nu este același cu al lui Hamlet (evident, Elsinore este numele lui) și la pagina 75 fotografia nu reprezintă capela de la Kronborg, ci sala cavalerilor de la Frederiksborg.

În numărul 11/2002 recidivăm. Doamna ILEANA MOTOIU, din București, ne atrage atenția că, la rubrica Dialog cu cititorii i-am stălcit numele: Motoni, în loc de Motoiu. Din nou, ne cerem scuze. Dar avem o rugămintă la cititorii noștri: să-și scrie numele cât mai lizibil, pentru a evita asemenea situații jenante.

ROTH LA NEMȘA

SABIN GHERMAN, elev în clasa a VII-a din Nemșa, jud. Sibiu, ne scrie: Am citit cu mult interes articolul publicat de Christa Richter și Cristian Sencovici despre localitatea Moșna (nr. 11/2002). Bucuria a fost cu atât mai mare cu cât St. Ludwig Roth, marele revoluționar și pedagog, înainte de a fi preot la Moșna (1847-1849) a locuit în satul meu Nemșa, între anii 1837-1847.

Sper ca în unul din numerele viitoare să-i fie dedicat un articol acestui mare cărturar sas cu referiri directe la Nemșa.

Vom încerca să răspundem într-unul dintre numerele viitoare dorinței tânărului nostru corespondent.

PUȚINĂ ASTRONOMIE

Domnul TRAIAN UNGUREANU, din Cluj, ne-a trimis o

scrisoare cu un scurt comentariu legat de sumarul revistei nr. 11/2002, mai precis, de titlul articolului domnului general Mihai Ionescu: Lumina vine din Apus. S-a schimbat oare geografia? Răsare soarele din Vest? Ca să nu mai spun că formularea te trimite cu gândul la lozinca anilor '50: „Lumina vine de la Răsărit!”

Nu s-au schimbat nici geografia, nici astronomia, știință de care ține mai curând mersul astrelor cerești. Așa cum pentru românii din Transilvania, aflată încă în componența Austro-Ungariei, soarele răsărea la București, așa putem spune și noi că „lumina” (în sensul de centru cultural către care ne îndreptăm) vine din Occident. Așa a fost pentru români vreme de câteva secole bune. „Lumina a venit de la Răsărit” doar vreo 50 de ani.

Să mai facem și precizarea că titlurile ce apar în sumarul din paginile 2-3 ale revistei aparțin în exclusivitate redacției.

O LEGENDĂ GREȘITĂ ȘI O POZĂ CALĂTOARE

În cuprinsul articolului doamnei Georgeta Filitti din numărul 10/2002 am publicat, din vina redacției, o fotografie a astronomului Nicolae Coculescu, căreia i-am lipit explicația „Alexandru Lahovary”. Mulțumim colegilor de la Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, care ne-au semnalat inadvertența.

Această îndreptare este valabilă și pentru aceeași poză, apărută cu aceeași legendă și în publicația Dosarele Historiei, nr. 11, ianuarie 2003, la pagina 40.

CONTENTS (Romanian History) C. Popișteanu The Intelligence of Foreign Policy ● V. Căndea 500 Years of Printing ● A. Brezianu Doctor Ștefan Ișărescu (1906-2002) ● P. Turlea How leaved Carol II the country ● T. Wexler Pogroms prevented in Galați ● A. Duțu July 1941. Drama on the Prut river ● G. Macrin Deported from Bukovina to Kazakhstan ● G. Filitti Letters from former days (V) ● S. Alexandrescu Dictators of Romania (V) ● L. Cosovanu Romanian documents at Hoover Institution (XVI) ● A. Gorovei At the beginning of socialism, in Iași (II) ● J. Nouzille Changos from Moldova ● C. Sigmirean Emanuil Gojdu ● M. Radnev From the history of TV theater ● F. Banu Sovrom – romanian-soviet joint ventures ● I. Lăcustă In Bucharest, 50 years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C. Popișteanu La sagesse de la politique extérieure ● V. Căndea a 500 ans d'imprimerie ● A. Brezianu Le Docteur Ștefan Ișărescu (1906-2002) ● P. Turlea Comment a quitté Carol II la Roumanie? ● T. Wexler Pogroms déjoués à Galați ● A. Duțu Juillet 1941. Le drame sur le Prout ● G. Macrin Déportés de Boukowieine en Kazakhstan ● G. Filitti Lettres d'autrefois (V) ● S. Alexandrescu Dictateurs de Roumanie (V) ● L. Cosovanu Documents roumains à Hoover Institution (XVI) ● A. Gorovei Le début du mouvement socialiste à Jassy (II) ● J. Nouzille Tchangos de Moldavie ● C. Sigmirean Emanuil Gojdu ● M. Radnev Le théâtre TV – pages d'histoire ● F. Banu Sovrom – des entreprises mixtes roumano-soviétiques ● I. Lăcustă À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. Попиштану Разумность внешней политики ● В. Кында 500 лет печати ● А. Брезяну Доктор Штефан Ишăреску (1906-2002) ● П. Турля Как покинул Карол II Румынию ● Т. Векслер Прерванные погромы в городе Галац ● А. Дуцу Июль 1941 г. Драма на Пруте ● Дж. Макрин Депортированные из Бессарабии в Казахстане ● Дж. Филитти Былые Письма других времён (V) ● С. Александреску Диктаторы Румынии (V) ● Л. Косовану Румынские документы в Институте Гувера (XVI) ● А. Горовой Начало социализма в Яссах (II) ● Ж. Нузи Население чангэй в Молдове ● К. Сигмириан Емануиль Гожду ● М. Раднев Из истории телевизионного театра ● Ф. Бану Совромы – совмещенные советско-румынские предприятия ● И. Лăкустă В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) C. Popișteanu Die Intelligenz der Aussenpolitik ● V. Căndea 500 Jahre Drucktechnik ● A. Brezianu Der Doktor Ștefan Ișărescu (1906-2002) ● P. Turlea Wie Carol II Rumänien verließ ● T. Wexler Verhinderte Pogrome in Galați ● A. Duțu Juli 1941. Drama am Pruth ● G. Macrin Deportierte aus der Bucovina nach Kasachstan ● G. Filitti Briefe aus anderer Zeit ● S. Alexandrescu Die Diktatur bei den Rumänen (V) ● L. Cosovanu Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XVI) ● A. Gorovei Die Anfänge des Sozialismus in Jassy (II) ● J. Nouzille Die Tschango in der Moldau ● C. Sigmirean Emanuil Gojdu ● M. Radnev Aus der Geschichte des Fernsehtheaters ● F. Banu Die "Sovroms" – gemeinschaftliche rumänisch - sowjetische Unternehmen ● I. Lăcustă In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia română) C. Popișteanu La inteligencia de la política exterior ● V. Căndea 500 años de la imprenta ● A. Brezianu El doctor Ștefan Ișărescu (1906-2002) ● P. Turlea Cómo se fue Carol II de Rumania ● T. Wexler Los pogroms evitados en Galați ● A. Duțu Julio de 1941. El drama de Prut ● G. Macrin Deportados de Bucovina a Kazahstán ● G. Filitti Cartas de antaño (V) ● S. Alexandrescu Los dictadores de Rumanía (V) ● L. Cosovanu Documentos rumanos en Hoover Institution (XVI) ● A. Gorovei Los comienzos del socialismo en Iași (II) ● J. Nouzille „Changos” – los católicos de Moldavia ● C. Sigmirean Emanuil Gojdu ● M. Radnev De la historia del teatro de la TV ● F. Banu Sovrom – empresas mixtas rumano-soviéticas ● I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-222.64.07 sau 222.64.39

Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari U.S.A. (țări europene);

90 dolari U.S.A. (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București

ISSN 0541-881X

Lei 16 000

